

L 82-3
108

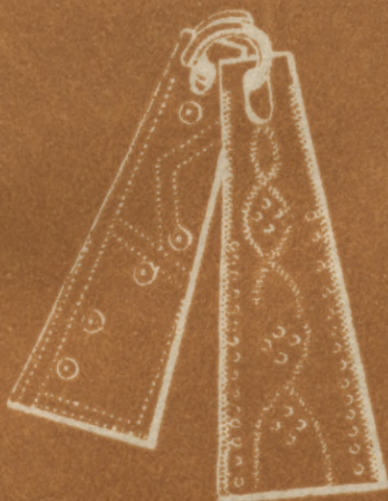
ZINĀTNISKĀS
ATSKAITES SESIJAS

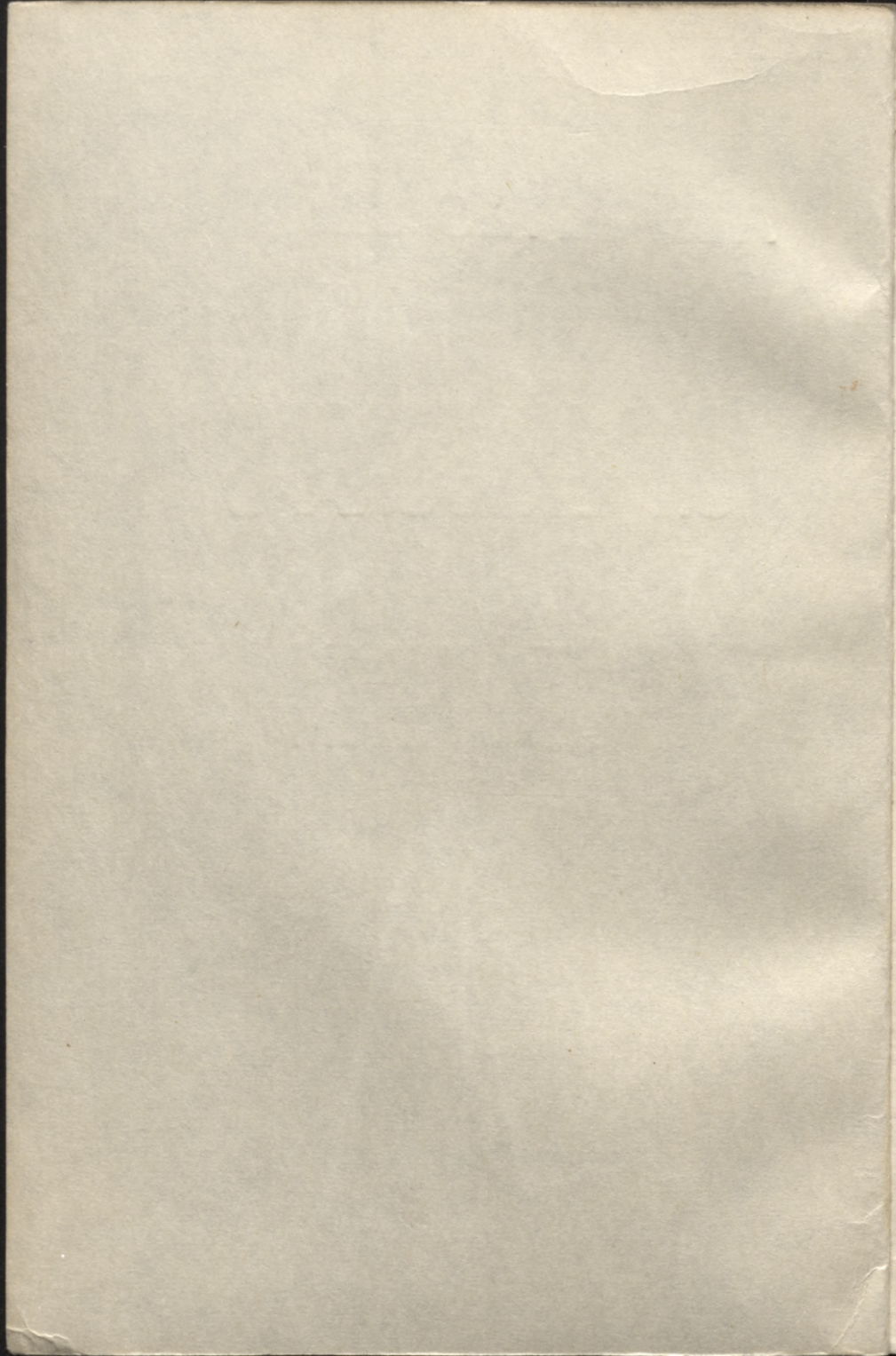
MATERIĀLI

PAR ARHEOLOGU
UN ETNOGRĀFU

1980./81. GADA

PĒTĪJUMU
REZULTĀTIEM

L 82-3
108

L
9

510 21 02
000000000

00 500
(1) 2. 00
100 24

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts

INSTITŪTA VEIDOTĀS VĒSTURISKAS
PĒTĪJUMU ATSKAITES
1980./1981. GADA PĒTĪJUMU
REZULTĀTIEM

ZINĀTNISKĀS ATSKAITES SESIJAS

M A T E R I Ā L I

PAR ARHEOLOGU UN ETNOGRĀFU

1980./1981. GADA PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

A R H E O L O Ģ I J A

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts
Izdevniecība "Zinātne", Rīga, 1982. gads.
128 lpp., 1000 ekz.

Rīga "Zinātne" 1982

© 1982 "Zinātne" izdevniecība, Rīga
ISSN 0013-788X

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~82 19.017~~

0306024677

902.6L
63.4(L)
Zi 667

Материалы отчетной научной сессии,
посвященной результатам исследований
археологов и этнографов в 1980-1981 гг.

(Академия наук Латвийской ССР,
Институт истории)

Издательство "Зинātne", Рига 1982
На латышском языке

Redakcijas kolēģija: Z.APALA, V.KARAĻŅONS, E.MUGURĒVIČS

Apstiprināts ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
Redakciju un izdevumu padomes 1982. gada 28. janvāra lēmumu

Z 10602 - 015
Ms11(11)-82 0507000000

© Izdevniecība "ZINĀTNE" 1982

P R I E K Š V Ā R D S

Ikgadējais sērijveida izdevums - zinātniskās atskaites sērijas materiāli par arheologu un etnogrāfu pētījumu rezultātiem - iznāk jau desmito gadu. Kopš 1981. gada tā struktūra mainījusies: arheologu un etnogrāfu pētījumi vairs nav apvienoti vienā grāmatā, bet nodalīti atsevišķi, t.i., vienā gadā tiek apkopoti tikai etnogrāfu, bet otrā - tikai arheologu pētījumu rezultāti par iepriekšējiem diviem gadiem.

Šī gada izdevums veltīts arheologu veikumam. Tajā ievietoti 37 īsi pārskati, kas pamatvilcienos atspoguļo mūsu republikas arheologu un antropologu darbu 1980. un 1981. gadā. Šai laikā izrakumi notika 15 republikas rajonos (skat.26.att), kur pētīti 35 dažāda veida arheologiskie pieminekļi, atsedzot 13840 m² lielu platību un pārmeķlējot ap 15000 m³ kultūrslāņa.

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta arheologi divās sezonās veica izrakumus 25 objektos un organizēja arheologisko pieminekļu apsekošanu Valmieras, Dobeles un Jelgavas rajonos. Valsts Vēstures muzeja arheologi strādāja četros objektos, bet Kultūras ministrijas Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padomes arheologijas sektora darbinieki organizēja pieminekļu apsekošanu Madonas rajonā, pieminekļu uzmeķošanu Alūksnes rajonā, kā arī pārbaudes izrakumus sešos objektos.

Rezultātā iegūts plašs, zinātniski nozīmīgs pētniecības materiāls, kas sniedz jaunas ziņas par Latvijas PSR teritorijas iedzīvotāju materiālo un garīgo kultūru un etnisko sastāvu. Arheologiskie pētījumi aptver hronologiski ilgu laika posmu - no akmens laikmeta līdz pat viduslaikiem.

Uz vēlo mezolītu un agro neolītu attiecināmas pētītās Zvidzes, Sūļagala un Osas apmetnes Lubānas līdzenumā. Agro

metālu laikmeta dzīvesvietu pētījumus pārstāv izrakumi nocie-
tinātajā apmetnē Lielvārdes Dievukalnā. Daļa ekspedīciju strā-
dāja senajos uzkalniņkapos (Alojas Butkās, Kaijciema Stūros
un Liepkalnā, Jēkabpils Ķuncos u.c.), lidzenajos kapulaukos
(Baļu-Šķērstaīņu, Kristapiņu u.c.) un viduslaiku kapsētās (Dobelē).

Pamatojoties uz likumu "Par vēstures un kultūras piemi-
nekļu aizsardzību un izmantošanu" un apzinoties, ka šo piemi-
nekļu mūsdienu aprūpe ir svarīgs valsts iestāžu un sabied-
risko organizāciju uzdevums, arheoloģiski tika pētīti arī
atsevišķi nozīmīgi Vissavienības un republikāniskās nozīmes
vēstures un arhitektūras pieminekļi. Turpinājās jau iepriek-
šajos gados uzsāktie izrakumi Alūksnes, Āraišu, Bauskas, Cēsu,
Dundagas, Rēzeknes un Turaidas pilis, kur vienlaikus ar vēs-
tures institūta arheoloģiem strādāja arī Kultūras ministrijas
iestāžu restauratori. Izrakumos noskaidrojās, ka, lai gan
viduslaiku pilis cēla vācu bruņniecības uzdevumā un uzraudzi-
bā, to celtniecībā un vēsturiskās attīstības gaitā vērojama
zināma Latvijas pamatiedzīvotāju celtniecības tradīciju un
materiālās kultūras ietekme.

Jauns aizsākums Latvijas PSR arheoloģijas zinātnes praksē
ir arheoloģiskā rekonstrukcija dabā, ko 1981. gadā sadarbībā
ar Gaujas nacionālo parku pirmoreiz īstenoja Vēstures insti-
tūts, uzceļot Āraišu ezerpils 9. gs. dzīvojamo namu mērogā 1:1.

Plašāk izvēršot arheoloģiskos pētījumus, dziļāk, vispusi-
gāk analizējot un popularizējot to rezultātus, mūsu republi-
kas arheologi, tāpat kā visi padomju zinātnieki, aktīvi pie-
dalās PSKP 26. kongresa vēsturisko lēmumu īstenošanas darbā.

Redakcijas koleģija

Z. Apala

CĒSU ARHEOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS DARBS

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija sadarbībā ar Cēsu Vēstures un mākslas muzeju turpināja pētījumus Cēsu mūra pils teritorijā.

1980. un 1981. gadā izrakumus veica pils dienvidu pusē, otrajā priekšpili un pagalmā 1160 m² platībā.

Pils dienvidu pusē izrakumi turpinājās aizsarggrāvja ziemeļu nogāzē, tilta rajonā un pie dienvidu torņa.

Tilta dienvidu galā atklāja nelieliem laukakmeņiem klātu brugi, kam rietumu pusē pieslēdzās nelielas celtnes, iespējams, sarga mājiņas pamati. Atsedzot šo brugi, kuru pēc atrastajām senlietām var datēt ar 16. gs., Cēsu pils mūrētā tilta paliekas atklātas visā 42,25 m garumā.

1980. gadā dienvidu puses izrakumu laukumos atsedza tumšu kultūrslāņa virsmu ar 16. un 17. gs. būvkonstrukcijām.

1981. gadā, atstājot neskartas šī perioda celtniecības paliekas, sāka padziļināt atsegumus tumšajā slānī, iegūstot jaunus materiālus un konstatējot jaunas agrāk nefiksētas būvdaļas.

Aizsarggrāvja rietumu galā uz tā ziemeļu nogāzes attīrīta 22,36 m garu, 1,45 m biezu un līdz 4 m augstu sienu. Sienas austrumu gals izveidots no kvadriem, rietumu gals savienojās ar pirmās priekšpils aizsargmūri.

Sienas augšdaļa slikti saglabājusies, irstoša, tajā konstatēja četras notekas, kas bija izveidotas no t.s. klobtera tipa kārnīņiem. Apakšējā daļa saglabājusies pilnīgāk, tās dienvidu pusē 0,6-1,4 m augstumā izsekojami trīs kontu-

forsi, kuru biežums vidēji ap 0,9 m. Divi kontraforsi mūrēti no plienakmens, trešais - no vidēja izmēra laukakmeņiem. Sienas apakšmalā neliela 0,5 m plata un 0,4 m augsta arka.

Sienas austrumu galā sāka atsegties kādas celtnes būvdarības, kas turpinās dienvidu virzienā zem kultūrslāņa un vēl nav attīrītas.

Aizsarggrāvja vidū negaidīti parādījās sagruvušas ēkas galasienas fragmenti. 9 m garumā un 6,5 m platumā tas virs tumšā kultūrslāņa saglabājies ķieģeļu apdares kārtas biežumā. Atsegtajā fragmentā labi izsekojamas trīs logailas. Spriežot pēc sienas atrašanās vietas un tās celšanā lietotajiem būvmateriāliem, šī vēl neattīrītā ēka (siena turpinās zem būvgružiem) ir civilbūve, kas celta kādā no ordeņa pils jaunākajiem apbūves posmiem.

Noņemot tumšo kultūrslāni izrakumu laukumos pie dienvidu torņa, atklājās vēl viena siena, kas tāpat kā iepriekšējā situēta aizsarggrāvja malā. Šī noplienakmens mūrētā un 0,5 - - 1,4 m augstumā atsegtā siena ir 22,80 m gara, līdz 2 m bieža ar nobrukumu grāvja pusē. Tā pieslēdzas dienvidu torņa pamatu konstrukcijām, bet rietumu galā paiet zem pils tilta mūra sienas. Šīs sienas funkcionālo nozīmi un reizē arī hronologiskos ietvarus būs iespējams noskaidrot pēc papildu pētījumiem dienvidu torņa pamatu izbūves un sienas saskares vietā. Iespējams, ka tā būs bijusi atbalstsiena grāvja stāvījā malā.

Zondējumā pie dienvidu torņa 4,75 m dziļumā no apakšējā cokola konstatēja 19 cm platu un 20 cm augstu torņa kanalizācijas izvadlūku, kas bija veidota no rūpīgi izvēlētiem vienādiem plienakmeņiem. Tāpat noskaidrojās, ka šis 16. gs. sākumā celtais tornis nodrošināts pret iespējamo noslīdēšanu,

būvbedri aizpildot ar laukakmeņiem un plienakmeņiem, kuru starpās bēta gaiša kaļķaina zeme. Pildījumā lielākā skaitā atrada arī lielgabalu čuguna lodes.

No pārējiem atsegtajiem objektiem minamas viduslaiku koka drenāžas vada paliekas nelielā posmā tilta mūra sienu pārtraukumu joslā un grāvja rietumu galā. Bez tam izrakumu laukumus 12 m garumā šķērsoja 19. gs. beigās vai 20. gs. sākumā ierīkotās kanalizācijas caurules, kas bija paraktas zem tilta sienām.

Tilta dienvidu galā atsedzās tilta mūra sienu paliekām ar galu piemūrēta krāsns. Tai divās kārtās likts gludu plienakmens plākšņu klons ar izteiktu deguma virsmu.

Zem krāsns gaiša, ar būvgružiem pārjauktu zemju kārtā, kurā bez citiem 17. gs. atradumiem bija arī Kristīnes Livonijas šiliņš (1632-1654). Jādama, krāsns izmantota Cēsu pils-muižas pastāvēšanas laikā.

1980./81. gada izrakumos, Cēsu pils dienvidu pusē tika konstatētas vairākas hronologiski atšķirīgu apbūvju kārtas. To precizēšana, kā arī atsegto būvdaļu savstarpējo sakarību skaidrošana ir tālāko pētījumu uzdevums.

Nelieli aizsardzības rakstura izrakumi notika otrajā priekšpilī, kuru 80,5 m garumā un ap 3,0 m platumā šķērsoja siltumtrase. Trases vietā līdz 2,6 m biezs, nevienmabīgs, vietām izteikti tumšs kultūrslānis, kurā daļēji atsedzās divu no plienakmeņiem mūrētu sienu fragmenti un krāsns.

Siltumtrases vidusdaļā (x 32-39 m) 0,9 m dziļumā un 7,0 m garumā atklājās uz ziemeļu pusi sagāzušies plienakmeņu lēna, kas turpinājās profilos. Sienai labi izsekojamas sešas mūrējuma kārtas. Tās klātas no samērā vienādiem kaļķu javā sastiprinātiem taisnstūrveida plienakmeņiem. Zem šīs sienas

brūngana ar sīkām ogļītēm un ķieģeļu drumslām pārjaukta zemes kārta.

Sienas ziemeļu galā (x 31 m) krāsns (1,25 m gara un 0,6 m plata), ko daļēji nosedza siltuma pievadi. Krāsns malas izliktas no plienakmeņiem, klons - ķieģeļu. Zem krāsns tumša, pārjaukta zeme, kurā izcēlās kaļķu javas joslas.

Otra plienakmeņu siena (pret y 47 m) - 0,8 m dziļumā - atsedzās jau postītā veidā - ar izlauzumu vidū, kas radies, pievienojot muzeja ēkai komunikāciju vadus.

Abu sienu vi. zieni dažādi. Nepietiekami plašā atseguma dēļ sienu savstarpējā sakarība nav nosakāma. Arī iegūtie atrodumi - vāpētu māla trauku lauskas, dažas kaltas naglas un uz 17. gs. attiecināmas holandiešu pipes vidusdaļa - nedod pamatu plašākiem secinājumiem.

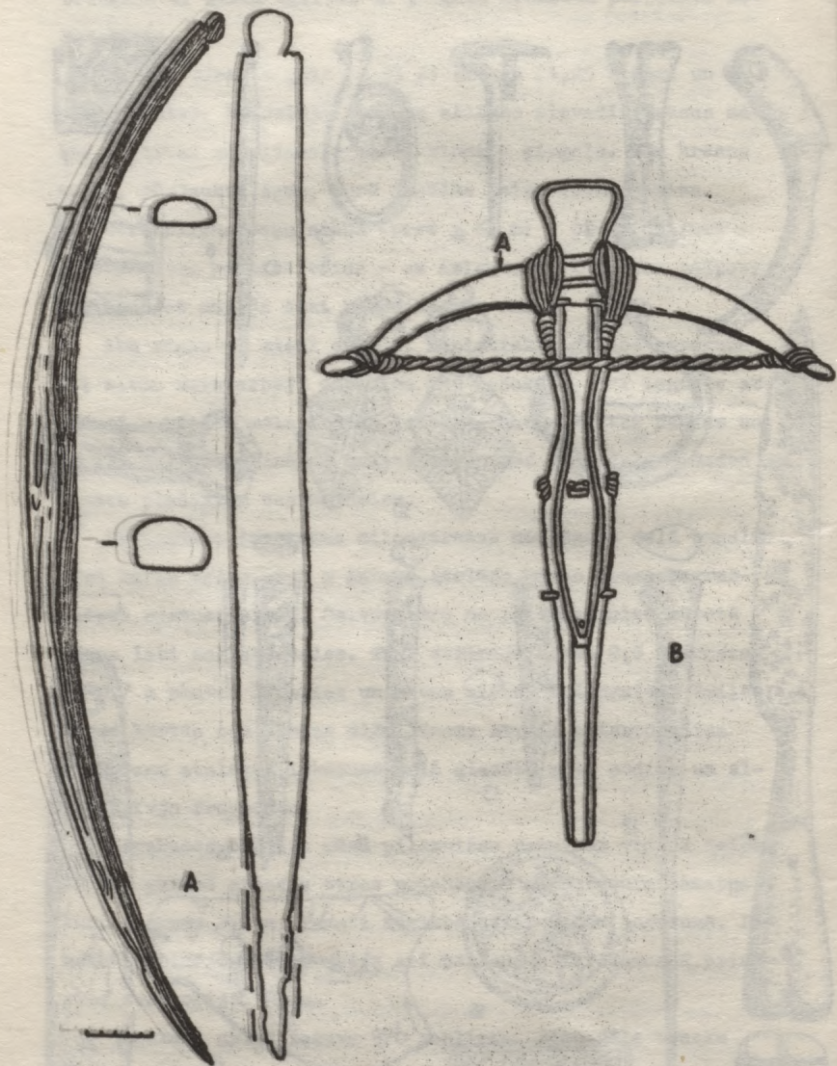
Paplašinot izrakumus siltumtrases noslēguma daļā pagalmā pret katlu telpu, 5,6 m garumā atklāja kādas senas pagrabtelpas rietumu sienu. Galvenokārt no plienakmeņiem mūrētā siena labi saglabājusies. Tani attīrīja divas 2,6 m augstas un 0,7 m platas logailas un divas nišas. Kultūrslāņa dziļākajās kārtās zem sienas nišu līmeņa atrada trīsstūrveida piekaramo atslēgu, iekšpusē zaļi glazētu māla podiņu un alvas šķīvja fragmentu.

Izrakumos bijušās Cēsu pilsmuižas ratnīcas vidējā telpā 10,7 m garumā atsedza otras priekšpils aizsargmūra pamatus, kuru platums 2,4 m. Pamati saglabājušies 0,6 m augstumā. Pamatu turpinājumu konstatēja arī pārbaudes izrakumos 2.priekšpils teritorijā.

Izrakumu gaitā ieguva 970 senlietu, 2340 māla trauku lausku, 3867 krāsns podiņu fragmentus, 38 830 osteologiskā materiāla vienību, kā arī vairākus desmitus dažādu paraugu,

l.attels.

2. attēls.

to vidū būvdetaļas un apdares elementus.

Senlietu materiālā dažādas savienotājdetaļas - skavas, dzinteles, kniedes, apkalumi, viras, cilpas, naglas un ieroči - uznavas un iedzītā bultu gali, čuguna un akmens lielgabalu lodes vai to fragmenti, kas lielā skaitā (239) atrastas pie dienvidu torņa un tilta tuvumā. No šīs grupas retāk sastopamiem atradumiem minams musketes balsts, kā arī no skuju koka darināts stopa loks (2.att.:A), kas Latvijas PSR izrakumos atrasts pirmo reizi. Stopa loku atrada pils aizsarggrāvī, mitrā kultūrslānī, turpat bija uzieti koka trauku fragmenti, apavi un citi ādas izstrādājumi.

Interesantāko atradumu vidū atzīmējams arī 9 cm garā kaula stils (1.att.:6), bronzas āderu cērtamais rīks (1.att.:5), apaļa kaula rotājuma plāksnīte ar jātnieka attēlu (1.att.:16), viduslaiku mūzikas instruments vargans (1.att.:4) u.c. Atrasts arī no 0,6 cm biezas pelēka šifera plāksnītes darināta saules pulksteņa fragments. Pēc P.Stučkas LVU Astronomiskās observatorijas vecākā zinātniskā līdzstrādnieka L.Rozes veiktajiem pulksteņa skalas leņķu mērījumiem un aprēķiniem, Ēsu pili atrastais saules pulkstenis izgatavots vietai, kuras ģeogrāfiskais platums ir $53^{\circ} 8' + 0, 03$. Šāds ģeogrāfiskais platums raksturīgs vairākām Ziemeļvācijas ostu pilsētām: Brēmenei, Hamburgai, Lībekai u.c.

No darbarīkiem vispirms minami dažāda izmēra naži ar iedzītiem vai kniedētiem koka un raga spalēm (1.att.:11), kas dažkārt ornamentēti (1.att.:15), atrasti arī daži kabatas naži. Vienam nazim ar smalku ornamentu klāts bronzas spals (1.att.:14). No pārējiem darbarīkiem minamas grieznes, galotnes (1.att.:19), amatnieka cirkulis, ileni, kas dažkārt saglabājušies ar kaula spalēm (1.att.:12), cirtņi, šķīlamdzelzs.

S. nlietu vidū arī jātnieka piederumi un zirglietas - pieši ar ritenīti, zābaku papēžu apkalumi, ledus pieši, pakavi, pakavnaglas un iemauktu dzelži. Jādomā, ka iejūga izrotāšanai izmantoti arī lodveida zvārguliši ar ornamentētiem rombveida piekariniem (l.att.:10).

Maz iegūts apģērba piederumu un rotaslietu - dzelzs (retāk - bronzas) jostas sprādzes (l.att.:8, 9), daži āķi, grezzeni, pakavsakta (l.att.:3). Te minamas arī ar ornamentiem klātas bronzas apkalumu plāksnītes (l.att.:7).

Par vietējo kaula apstrādi liecina kaula spalū sagataves, spali (l.att.:13), zāģētu kaulu atgriezumi, rotājuma plāksnītes, gan ar svītru ornamentu (l.att.:16), gan gludas (l.att.:18). Atrasti arī kaula rucepi (l.att.:2), stabules u.c.

Māla trauku lausku vidū visvairāk viduslaikiem raksturīgo iekšpusē vāpēto vārāmo trijkāju, arī lēzenu trijkāju pannu fragmenti, šķīvju, kā arī grezno Reinzemes izstrādājumu lauskas. Visvairāk iecienīta zaļā vāpe, ievērojami mazāk ir brūni vai dzeltenī vāpētu trauku lausku.

Atrastas arī 28 monētas, to skaitā Rīgas brīvpilsētas šilipi, Kristīnes un Kārļa XI Rīgas un Livonijas šilipi, Livonijas ordeņvalsts monētas; senākā - 14.gs. vidū kaltais Livonijas ordeņvalsts Tallinas artīgs.

J.Apals

IZRAKUMI CĒSU RIEKSTU KALNĀ

Filskalns Riekstu kalns atrodas Cēsu pilsētas centrā, Oktobra parkā, cieši līdzās Livonijas ordeņa Cēsu pilij. Ok-

tobra parka rekonstrukcijas darbu projektā paredzēti arī pilskalna apkopes un aizsardzības darbi - uzejas ierīkošana tā austrumu pusē un nobrukušā ziemeļu gala velēnošana. Sakarā ar šo rekonstrukcijas projektu Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts Riekstu kalnā laikā no 1980. gada 5. jūnija līdz 2. oktobrim veica arheoloģiskus izrakumus, kurus finansēja Cēsu pilsētas TDP izpildkomiteja. Izrakumi notika astoņos laukumos 580 m² platībā, kur atsedza un pārmeklēja ap 400 m³ kultūrslāņa. Izrakumu gaitā ieguva 291 senlietu, 510 māla trauku lauskas, trīs restaurējamus podus, ap 5000 uzturā lietotu dzīvnieku kaulu fragmentus, kā arī 57 dažādus citus paraugus.

Kultūrslāņa biezums Riekstu kalnā bija stipri nevienāds: ziemeļu un rietumu nogāzēs tas bija 0,5 m, plakumā - 1-2 m, bet austrumu nogāzē - 2,5 m biezs.

Pilskalna dienvidu, austrumu un ziemeļu puses pakājēs atrodas no 1 līdz 3 m augsta un no 5 līdz 25 m plata terase, kas platākajā daļā piekļaujas pilskalna dienvidaustrumu daļai. Daži pētnieki šo terasi uzskatīja par iespējamo senās uzejas vietu. Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka terases augšējā daļā atrodas mālains zemes un gruvešu uzbērums slānis. Domājams, ka tas uzbērts, ierīkojot pilskalnam apkārt parka ceļiņu.

Pilskalna plakuma izpētītajā daļā kultūrslānis vairākkārtēju pārbūvju rezultātā bija diezgan sajaukts, taču, salīdzinot tā noslāņojumus ar uzpildījuma kārtām austrumu puses nogāzē, varēja izdalīt trīs slāņus, kas atbilst trim Riekstu kalna apdzīvotības periodiem.

Pilskalna plakuma virsmā tieši zem velēnas virskārtas gaišpelēkā mītnu zemē atsedzās vidēji 20 cm biezs kaļķakmens,

šķembu slānis, kas kopā ar neliela izmēra laukakmeņu, sadrupušas kaļķu javas, ķieģeļu un dakstiņu šķembu piemaisām sedza plakuma virsmu līdz tā nogāzēm. Nekādas celtņu paliekas slānī nebija saglabājušās, izņemot līdz 0,4 m biezu un ap 2,0 m platu akmens šķembu uzbērumu, kas turpinājās tālāk pilskalna plakumā.

Pēc akmens šķembu slāņa noņemšanas 3., 4. un 8. izrakumu laukumos atsedzās otrais slānis ar celtņu paliekām. Gar visu Riekstu kalna ziemeļu galu atklājās mūra aizsargsienas paliekas, ko izpētīja 40 m garumā. Aizsargsiena veido taisnstūri, kura platums ziemeļu galā ir 20 m. Siena gandrīz pilnīgi nojaukta, izņemot ziemeļaustrumu stūri, kas saglabājies 0,7 m augstumā, un 1 m augsto fragmentu pie ziemeļaustrumu stūra. Sienas platums 1,50 - 1,55 m, tā mūrēta kaļķu javā, gar malām liekot lielākus (\varnothing 0,2-0,4 m), bet vidū aizpildot ar mazākiem (\varnothing 0,1-0,2 m) akmeņiem un bagātīgi liktu kaļķu javu. Aizsargsienas ziemeļaustrumu stūris celts gandrīz taisnā, bet ziemeļrietumu stūris - nedaudz platā leņķī. Aizsargsienas abi stūri bija izvirzīti uz pilskalna nogāzes ar apmēram 4 m platiem un galos taisni nogrieztiem izlaidumiem, kas varētu būt kontraforsu paliekas. Sienas apakšējā daļa ielasta apmēram 0,2 - 0,4 m dziļā būvbedrē, pirmās kārtas akmeņus guldot tieši uz zemes.

Plakuma vidū, metra attālumā no ziemeļu puses aizsargsienas malas, smilšakmens iezī izrakta 3,5 m dziļa bedrē - domājams, aka - noapaļotas četrstūrveida piltuves formā. Tās 2 m dziļās apakšējās daļas - iespējams, ūdenskrātuves - dziļums apakšā apmēram 1,0 m, augšā 2,2 m, sienas izmūrētas ar kaļķu javā saistītiem plienakmeņiem, kas guldīti tieši uz iēža. Gar akas augšmalu atradās slīpa, 2 m plata un 1 m aug-

sta kaļķu javā saistītu plienakmeņu apmala. Spriežot pēc kultūrslāņa stratigrāfijas un būvmateriāla, aka varētu būt izmūrēta apmēram vienā laikā ar aizsargsienu.

Riekstu kalna otrajam slānim raksturīga 0,15-0,30 m bieza sarkanīga, ar melno mitņu zemi jauktas mālsmilks uzpildījuma kārtā, kas izklidēta plakuma ziemeļu galā starp aku un aizsargsienu, cieši pieslēdzoties tai. Ārpus mūra šis slānis nebija sastopams.

Riekstu kalna kultūrslāni tikpat kā nebija norādījumu par otrajam slānim atbilstošo celtni izvietojumu. 3. izrakumu laukumā starp aku un aizsargsienas ziemeļaustrumu stūri atrada melnus deguma plankumus, ogles un kādas nojauktas akmeņu krāvuma apkures ierīces - domājams, krāsns - apdegušos laukakmeņus, kas pēc nojaukšanas bija izklidēti uz otrā slāņa virsmas. 3. un 4. izrakumu laukumos atrada daļēji nojauktu akmeņu krāvuma krāšņu paliekas, kas turpinājās tālāk laukuma dienvidu profilos. Ap krāšņiem m attālumā no aizsargsienas atradās apmēram 4 m plati deguma plankumi ar ogleņ un pelniem.

Iespējams, ka šajā apdzīvotības periodā Riekstu kalna ziemeļu daļā līdztekus aizsargsienai un apmēram 1 m attālumā no tās bijušas divas ēkas ar akmeņu krāvuma krāšņu apkuri.

Pēc otrā slāņa noņemšanas visā Riekstu kalna plakuma virsmā un 2-3 m platā joslā gar nogāžu augšmalu atsedzās trešais slānis - koši melna mitņu zeme ar stiprām deguma piemaisām. Tā biezums apmēram 0,2 m. Diemžēl šis slānis stipri cietis mūra aizsargsienas celtniecības un plakuma uzilidēšanas darbu gaitā, tāpēc par pilskalna apbūvi šajā apdzīvotības posmā iegūti diezgan neskaidri norādījumi, galvenokārt nojauktu apkures ierīču un deguma plankumu veidā.

5., 6. un 7. izrakumu laukumā gar pilskalna gala un sānu nogāzēm, 3-5 m attālumā no plakuma malas melnajā mitpu zemē bija izkliedētas ogles un deguma plankumi. Diemžēl arī 5. izrakumu laukumā, kur ogles atradās 0,2-0,3 m augsta un 2,0 - 2,5 m plata vaļņa paaugstinājumā, par nocietinājumu raksturu nebija gūstamas konkrētākas ziņas, jo pilskalna kultūrslānis šajā vietā bija stipri nobradāts.

Trešajā slānī atrada triju apkures ierīču paliekas, kas kopā ar intensīviem mitpu zemes plankumiem un senlietām norādīja ēku vieta. Pilskalna ziemeļu galā ēkas bijušas celtas pa perimetru, puslokā starp aku un plakuma ziemeļu malu.

Pirmā celtne atradusies pilskalna ziemeļaustrumu stūrī; iespējams, tā bijusi orientēta ziemeļrietumu - dienvidaustrumu virzienā. No celtnes saglabājies tikai ogļains deguma plankums ar nojauktu akmeņu krāvuma apkures ierīci.

Otrā celtne bijusi novietota pilskalna ziemeļu gala plakuma pašā malā. Arī no tās bija saglabājies tikai aptuveni 4 x 6 m liels deguma plankums ar izkliedētiem degušiem laukakmeņiem.

Trešā celtne iezīmējās pilskalna ziemeļrietumu stūrī ar izteiktu, stipri ogļainu ap 4 m platu deguma plankumu. Tajā atradās labi saglabājies ziemeļaustrumu - dienvidaustrumu virzienā orientēts un pamatzemē iedziļināts pavards, kura izmēri 0,6 x 2,5 x 3,2 m. Pavardam 0,5 x 2,2 x 2,2 m liela kvadrātiskas formas kurtuves bedre ar noapaļotiem stūriem, kam dienvidrietumu pusē kā sašaurināts turpinājums otra, dziļāka un šaurāka, 0,6 x 1,0 x 1,2 m liela saimniecības bedre.

Visapkārt pavardam atradās no izraktajām smiltīm uzbērts līdz 0,2 m augsts un 0,5-0,6 m plats smilšu valnītis. Ziemeļ-

rietumu pusē pavardam, uz pašas kurtuves bedres malas ap 2 m gara, sadeguša koka ogles - varbūtējās koka ietveres paliekas. Pavarda bedres ziemeļu stūrī 5 x 30 cm plats, vertikāli iedzīts pārņojļojies dēļa gals, tam blakus - 12 cm resns, arī pārņojļojies staba gals.

Pavarda kurtuves bedre bija izklāta ar 5-15 cm biezu māla kārtu - "oderi", kas pasargāja bedres malas no izdegšanas un nobrukuma. Kurtuves dibenā 10-15 cm biezs, ar pelnu kārtām jaukts smilšu klons. Tā izmēri 2 x 2 m. Attīrot klonu, tā virsmā atrada vairākus akmeņus (Ø 10-20 cm), taču noteikt, vai visi akmeņi tur atradušies pavarda kurināšanas laikā, nebija iespējams. Pavardu remontējot, kurtuves bedre atkal izklāta ar māla kārtu, izveidojot 10-15 cm biezu un līdz 25 cm augstu apmali, kā arī 6-12 cm biezu klonu. Vairāki deguši laukakmeņi (Ø 15-20 cm) bija arī uz augšējā klona virsmas.

Pavardā atrada pāri par 20 senlietu, to skaitā arī pārņojļota koka trauka fragmentus. 1-3 cm biežā deguma kārtā starp abiem kloniem sastāvēja gandrīz vienīgi no pārņojļotiem graudiem ar kādas smalkas struktūras degušas masas (miltu?) piejaukumu. Šajā slānī atradās arī pārlūzis dzirnakmens.

Noņemot pavarda bedres apakšējā izklājuma māla kārtu, tās ziemeļaustrumu stūrī uzgāja ieraktus trīs dzīvnieka kakla skrīemeļus, kā arī trīs dūres lieluma akmeņus. Minētie atradumi varētu būt ierakti magiskā nolūkā.

Trešā slāņa attīrīšanas laikā atsedza arī akas apakšējo apmali. Tā sakrauta no plienakmeņiem, kas nesaistītā veidā likti uz pamatzemes visapkārt akai, savienojoties ar pa īrda malas uzbērumu. Tātad aka ierīkota trešā slāņa apdzīvotības laikā.

Pēc trešā slāņa noņemšanas pārrakumu netraucētajās pla-

kuma vietās tieši uz pamatzemes atsedzās 10-15 cm bieza gaišpelēkas zemes - iespējams, senā augsnes - kārtā.

Mazliet citāda kultūrslāņa stratigrāfija bija vērojama pilskalna austrumu nogāzē izraktajā tranšējā - 1. un 2. izrakumu laukumā, kas sniedzās no pakājes līdz plakuma malai. Stāvo nogāzi klāja 1,5 - 2,5 m biezs jaukts uzpildījuma slānis. To noņemot, atklājās divas terases.

Augšējā terase atradās 2 m zemāk par plakuma malu. Tās augstums ap 2 m, platums 6 m. Pamatzemē gar terases ārējo malu iezīmējās tās 5-8 cm resnu mietu vietu joslas ar iegarēnu nospiedumu bedrītēm. Liekas, šīs joslas ir vairākkārt atjaunota nocietinājumu žoga paliekas, kurā neregulāri iedzītu mietu starpas bijušas aizkrautas ar kokiem. Aiz nocietinājumu žoga konstatēta kādas celtnes vieta ar akmeņu krāvuma krāsni.

Apakšējā terase atradās 2 m zemāk par augšējo. Tās augstums ap 2 m, platums 7 m. Terases ārpalā 0,5 m augsts un 3 m plats valnis, kura virsmā iezīmējās līdz 1 m plata, neregulāri iedzītu mietu bedru josla. Terases virsmu klāja spēcīgs deguma slānis. Ārpus vaļņa kultūrslānis vairs nebija.

Riekstu kalna izrakumos iegūts daudzpusīgs senlietu materiāls: vispirms minami ar celtniecību saistīti priekšmeti - dzelzs naglas, durvju viras kāsis, rombveida stikla rūsū fragmenti, rūts svina ietvars, atslēgas u.c. Ieguva arī daudz darbarīku - dzelzs ilenus, slimestus, dzirkles, nažus, āķi, grebli, kapļa fragmentu, diskveida māla aužamo stāvu atsvarus, slānekļa galodas. Vairāk nekā trīsdesmit bronzas skārda gabali, tai skaitā trauku augšmalas ar dzelzs osām un dzelzs locenis, norādīja, ka bez māla un koka traukiem

lietošanā bijuši arī bronzas skārda trauki. No zirglietām atrada dzelzs pakavu un iemauktu dzelžus, no jātnieku piederumiem - piešu austiņu un seglu kāpsli.

Atrasto ieroču vidū visvairāk dzelzs lapveida un ilenveida (3.att.:20, 21) loka, kā arī iedzītņa un uznavas (3.att.:18, 19) stopa bultu gali. Pilskalna ziemeļrietumu nogāzē uzgāja ziedojumu - četrus audumā ietītus lancetveida bultu galus. No ieročiem vēl atrada svina lodi, bruņu plāksni ar kniežu caurumiem, kā arī dažus šķēpa galus, to skaitā metamā šķēpa galu ar atkarpēm un tordešu iedzītņi (3.att.:17, 20).

Ar maiņu saistāms atrastais tirgotāja bronzas svariņu stienītis un marķēta lieta sudraba stienītis (3.att.:5, 10). Riekstu kalna iedzīvotāju etnisko piederību palīdzēja noskaidrot atrastās rotaslietas - rotadata (3.att.:1), pakavsaktas ar stūrainiem galiem un ornamentētu loku (3.att.:2, 3), krustiņš un mēlišu piekariņi (3.att.:4, 7), važturi un adatu kārbīpa (3.att.:8, 9, 13), pīta važiņa (3.att.:11), jostas apkalums ar krusta motīvu un gredzens ar paplašinātu vidusdaļu (3.att.:12, 14), aproces (3.att.:15, 16), kā arī kaula lāpstīpa (3.att.:6). Pītajai važiņai, važturim, adatu kārbīpai, kaula lāpstīpai un ilenveida bultas galam rodamas tiešas analogijas 12./13.gs. lībiešu arheoloģiskajā materiālā.

1980.gada izrakumos iegūtais materiāls apstiprina jau agrāk izteiktos uzskatus (Ē.Mugurēvičs, 1973), ka Riekstu kalns ir Indriķa Līvonijas hronikā minstā vendu pils, kuras iedzīvotāji - vendi - bija Kurzemes lībiešu grupa, kas izceļojusi no Ventas lejastecē pastāvējušās Vindas zemes.

Nozīmīgs atradums ir mūra aizsargsiena, kuru, domājams, sāka celt 13.gs. sākumā. Aizsargsienas paliekas un senlietu

materiāls pierāda, ka Indriķa hronikā 1210. g. minētā Cēsu vecā pils identificējama ar Riekstu kalnu.

Izrakumi pilskalna austrumu nogāzē noraidīja K.Lēvisa of Menāra 1888.gadā izvirzīto hipotēzi, ka Cēsu pili un Riekstu kalnu viduslaikos savienojis mūra tilts. Ne tilta, ne arī tā balstu paliekas Riekstu kalnā minētā autora norādītajā vietā netika konstatētas.

J.Apals

1981. GADA IZRAKUMI ĀRAIŠU MŪRA PILI UN PRIEKŠPILI

Laikā no 4. jūnija līdz 1. oktobrim notika Āraišu mūra pils un priekšpils arheoloģiskie izrakumi. Izrakumus finansēja Gaujas nacionālais parks; tie notika sakarā ar parka attīstības plānā paredzētajiem Āraišu zonas izveides darbiem.

Āraišu mūra pils ar priekšpili atrodas Āraišu ezera rietumu krasta pussalā un aizņem gandrīz visu pussalu, izņemot tās dienvidu puses izvirzījumu. Kvadrātveida kastellas tipa pils izvietota pussalas austrumu galā; no priekšpils to atdala aizsarggrāvis. Pārējo pussalas daļu aizņem ar valni un grāvi nocietināta priekšpils. Valnis un grāvis šķērso pussalu no viena ezera līča līdz otram un pilnīgi atdala to no Āraišu ezera rietumu piekrastes.

Senākais dokuments, kurā rodamas ziņas par Āraišu pils apbavi, ir 1590. gada poļu revīzijas protokols. Tajā minēta "baltā istaba" ar dzīvojamā telpu, pie tās priekšnams un

otra dzīvojamā telpa, tālāk - labības klēts, divas kūtis lo-
piem, zirgu stallis un pirts, kā arī divas rijas ārpus mū-
riem. Diemžēl aprakstā nav nekādu tuvāku norādījumu par ēku
izvietojumu pili.

Senāko Āraišu pilsdrupu plānu un kopskatu 1772.gadā zi-
mējis J.K.Broce; 1810. gadā Āraišu pilsdrupas zīmējis K.Un-
gers-Šternbergs. Āraišu pils uzmērojumu 1922.gadā publicē-
jis K.Lēviss of Menārs.

Ā r a i š u m ū r a p i l s ziemeļrietumu stūrī
1921.gadā kādu pagrabtelpu daļēji atraka bij. Bērzaines vi-
dusskolas skolotājs K.Ašmanis. Pirmos plašākos izrakumus
Āraišu pili no 1972. līdz 1974.gadam veica Vēstures institū-
ta Āraišu arheoloģiskā ekspedīcija divos izrakumu laukumos
355 m² platībā. Šajos laukumos atklāja kādu mazu, domājams,
sardzes telpu pie vārtiem, pilnīgi izpētīja pils klēti un
daļēji - trīs ēku daļas pils pagalmā. 1979. gadā Gaujas na-
cionālais parks pils klēti konservēja.

Āraišu mūra pils arheoloģiskos izrakumus atjaunoja 1981.
gadā sakarā ar Āraišu zonas izpēti un labiekārtošanas darbu
plānu. Arheoloģisko izrakumu mērķis bija attīrīt, izpētīt un
sagatavot brīvdabas ekspozīcijai Āraišu pils rietumu puses
celtņu paliekas.

1981. gadā izrakumi notika Āraišu mūra pils rietumu daļā,
rajonā starp sagrauto vārtu ailu un dienvidu puses aizsarg-
sēnu. Četros izrakumu laukumos 520 m² platībā noņēma virs-
kārtu un attīrīja pils nojaukšanas laikā izveidojušos akmeņu
un kaļķu javas nobiruma kārtu virs celtņu paliekām. Pārmeklē-
jot ap 260 m³ kultūrlāpa, ieguva 31 senlietu, 88 māla trau-
ku lauskas, 373 dzīvnieku kaulu fragmentus, 723 krāsns podi-
ņu fragmentus, kā arī dažādus paraugus.

Lielākā daļa no atrastajām senlietām ir dzelzs naži un to fragmenti, taču starp atradumiem bija arī dzelzs pieša ritenītis, iedzītā bultas gals, cirtnis, ileni u.c.priekšmeti. No bronzas rotas lietām atrada pakavsaktu ar gludu, griezumā apaļu loku un rozetveida galiem, kā arī dažādas apkalumu plāksnītes.

Visa atrastā keramika ir viduslaiku raksturīgās glazētās keramikas - podu, trijkāju, grāpju - lauskas. Uzgāja arī vairāku veidu akmens masas trauku lauskas. Vienīgi dažas no iegūtajām lauskām pieder neglazētiem māla podiem, kas darināti no tumšas masas.

Ā r a i š u p r i e k š p i l i pirmie nelielie zondējuma izrakumi notika 1968.gadā, kad priekšpils ziemeļaustrumu daļā, kas atrodas Āraišu ezera līča piekrastē, izpētīja 30 m² lielu tranšeju. 1981.gadā izrakumi notika priekšpils pašā ziemeļaustrumu stūrī, aizsarggrāvja malā, kur saskaņā ar Āraišu ezerpils rekonstrukcijas projektu paredzēts uzcelt saimniecības ēku. Saimniecības ēkas būvbedres vietā izpētīja divus izrakumu laukumus 200 m² kopplatībā, pārmeklējot ap 100 m³ zemes. Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka Āraišu mūra pils aizsarggrāvis rakts pāri morēnas paugura rietumu galam, izrakto grunti izklidinot priekšpils teritorijā. Rakšanas gaitā grāvja rietumu mala nokrauta ar izraktajiem akmeņiem, lai tādējādi to pastāvinātu un uzbērums pasargātu no noslīdēšanas.

2.izrakumu laukumā zem akmeņu un grunts uzbērums kārtas noaras malā atsedzās melnas zemes slānis, kura izpēti pabeigta nākošajā gadā.

Uzbērums kārtā atrasta bronzas pakavsakta ar slīpiem iecirtumiem apaļā loka virspusē un liliņu galiem, tordētu ie-

mauktu dzelžu puse, kā arī kādas kaltas plienakmens būvdetaļas fragmenti. Ķieģeļu un dakstiņu drumsklas rāda, ka grāvis padziļināts un tā mala nostiprināta Āraišu mūra pils būvēšanas laikā.

J.Apals

ĀRAIŠU EZERPILS 9. GS. DZĪVOJAMĀ NAMA REKONSTRUKCIJA

Laikā no 1981. gada 29. jūnija līdz 23. septembrim Gaujas nacionālais parks un Latvijas PSR ZA Vēstures institūts Cēsu rajona Drabešu ciema padomes Āraišu ezera pussalā uzcēla koka guļbūvi - 9. gs. dzīvojamā nama rekonstrukciju. Ēkas celtniecība bija paredzēta Gaujas parka Āraišu zonas centrālā objekta - 9. gs. Āraišu ezerpils - rekonstrukcijas darbu plānā. Šī eksperimenta mērķis bija noskaidrot būvmateriālu īpašības, celtniecības darbu tehniskos paņēmienus, kā arī pēc senajiem paraugiem darinātu darbarīku (precīzu kopiju) pielietojamības iespējas un efektivitāti pirms visa Āraišu ezerpils apbūves kompleksa rekonstrukcijas darbu uzsākšanas.

Āraišu ezerpili pētīja laikā no 1965. līdz 1969. un no 1975. līdz 1979. gadam. Rekonstrukcijai izvēlējās pirmās apbūves 17. ēku, kura bija viena no konstruktīvi sarežģītākajām pirmās apbūves celtnēm. Tai bija labi saglabājusies stāva apakšējā daļa: pamati, grīdojums, sienas 1 - 5 vainagu augstumā, lieveni celtās piebūves apakšējā daļa pamatu, grīdojuma un pirmā sienas vainaga augstumā. No interjera daļēji bija saglabājusies krāsns, lāvas, solu un iebūves pamati divu guļbaļņu augstumā.

No celtnu augšējo daļu un jumtu konstrukcijām Āraišu ezerpils kultūrlānī atrada pilnīgi saglabājušos zeltiņa baļķus, kopturus, jumta segumu kokus, pārseguma kriju loksnes, slogus, kabes un teknes, durvjaiņu aplodas, ielikamo sliekšni, durvju vērtnes fragmentu u.c. būvdetaļas. Sienu baļķos bija saglabājušies durvjaiņu un logaiņu izcirtumi. Kultūrlānī atrada arī interjeram piederīgas būvdetaļas un priekšmetus.

Eksperimentālās ēkas rekonstrukcijas projektu izstrādāja J.Apals Vēstures institūta Arheoloģijas un antropoloģijas nodaļā. Ēkas augšējo daļu rekonstruēja kā saglabājusās apakšējās daļas turpinājumu, pamatojoties uz konstruktīvo logiku, Āraišu ezerpils kultūrlānī atrastajām būvdetaļām, kā arī uz paralēlām Latvijas PSR un kaimiņu zemju arheoloģiskajā un etnogrāfiskajā materiālā. Rekonstrukcijas darbus finansēja un materiālus apgādāja Gaujas nacionālais parks. Ēku uzcēla pieci Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras un inženierceltniecības fakultātes arhitektūras nodaļas 5.kursa studenti 45 darba dienu laikā. Jāpiezīmē, ka pirms rekonstrukcijas darbu uzsākšanas studentiem koka ēku celtniecībā nebija nekādas praktiskas pieredzes.

Āraišu eksperimentālā ēka ir 6,8 x 3,8 x 3,3 m liela bezbeniņu vientelpas guļbūve ar divslīpju jumtu un daļēji slēgtu gala lieveni, kura kreisajā pusē atrodas ieeja, bet labajā - slēgta piebūve.

Atbilstoši oriģinālajam izrakumu materiālam, ēku cēla no apaļiem egles un priedes baļķiem un kārtīm. Aplodas un durvju vērtnes izgatavoja no plēstiem apses koka dēļiem. Izmeģinājuma nolūkā celtne iebūvēja gan iepriekšējā ziemā, gan vasarā, būvdarbu laikā cirstus kokus.

Ēku cēla uz apaļkoku pamatiem, kuru diametrs 18-20 cm.¹ Pamatus pārsedza ar šķērsvirzienā klātu, 8 - 10 cm resnu kāršu gridojumu, uz kura novietoja ēkas stāvu. Ēkas pamatcirtņa - dzīvojamās telpas - izmēri 1,8 x 3,8 x 4,6 m. To cēla 11 vainagu augstumā no egļu balķiem (Ø 15-16 cm). Kokus iebūvēja ar visu mizu, nelidzenās vietas virspusē pietēšot. Balķu spraugas aizdrīvēja ar sūnām un mizām. Aizmugures fasādē sienas cirta krusta pakši, bet ieejas fasādē - jūgstūra savienojumā. Abās gala fasādēs kā sienu turpinājumu izveidoja piecos vainagos cirstus 1 m augstus zelmipus. Katrā jumta slīpes pusē zelmipus savienoja ik pēc diviem vainagiem iesieti kopturi, bet augšā - kores balķis. Kopturu nesaisītos vainagus satapoja.

Jumta segumā 8 līdz 10 cm resnas kārtis, kuras klāja uz kopturiem perpendikulāri sānsienām. Kāršu apakšējos galus iegremdēja sānsienu augšējo vainagu virsmā iecirstajās rievās, bet augšgalus piecirta kores balķim. Kā izolācijas materiālu virs kārtīm uzklāja egļu kriju pārseguma kārtu, noslogojot to ar 2,3 m gariem plēstu pusišu slogiem. Katrā ēkas pusē pārseguma un slogu apakšējie gali balstījās teknes, kas vienlaikus kalpoja arī virsūdeņu novadišanai. Teknes novietoja katrā ēkas pusē zem jumta apakšējās malas uz galasienu pārlaidumiem un kabēm.

Ieejas fasādes kreisajā pusē izveidoja 0,55 x 1,05 m lielu durvjailu, kuru no sāniem norobežoja galasienas balķos vertikāli ielaistas dēļu aplodas, bet apakšā - ieliekamais sliekanis. Durvjailu noslēdza 0,67 x 1,11 m liela durvju vertne. Tā izgatavota no diviem plēstiem dēļiem, kas savie-

¹ Visu būvkoču diametri doti tievgaļa izmērā.

acti ar šķērsdzītniem. Dzīvojamās telpas labās puses sānsienas un dibensienas balķos izcirstas 15 x 20 cm lielas logaīlas, bet ieejas fasādes zelmini - tikpat liels brodiņš. Logaīlas un brodiņu aizvēra ar ieliekamiem aizvērtņiem.

Izvirzītie sānsienu augšējo un apakšējo vainagu gali veidoja no sāniem daļēji slēgtu, 1,6 m garu un 3,8 m platu lieveni, kas klāts ar apaļkoku grīdu. Kreisās sānsienas galā ielika stabu. Lieveņa labajā pusē ar trim sienām ēkas cirtņim pievienoja 1,5 x 1,7 x 2,1 m lielu, ar griestiem segtu piebūvi. Piebūvei 0,55 x 1,05 m liela durvjaila, kuras vērtne analoga iepriekš aprakstītajai. Piebūves sienas un griestus cēla no plēstu koku pusēm, aplodas - no plēstiem daļiem. Jūmta pārļaidumu lieveņa ārmalā noslēdza ar apaļkoku zelmini. Dzīvojamā telpā gridojumu pārklāja ar māla klonu. Telpas vidū novietoja 0,5 x 1,6 x 1,7 m lielu, taisnstūrveida māla krāsni, pie dibensienas - 0,75 m platu lāvu, gar sānsienām - 0,5 m platus solus, bet ieejas fasādes tuvākajā labajā stūrī - 0,5 x 2,0 m lielu saimnieciskas nozīmes iebūvi. Kā lāva, tā soli darināti no plēstiem kokiem un kārtim, kas guldīti uz balķu pamatiem. Piebūvei apaļkoku grīda.

Ēkas būvē ar labiem panākumiem lietoja Āraišu ezerpili atrasto dzelzs un koka darbarīku atdarinājumus - koka ķīļus un vāles, šaurasmens dzelzs cirvjus, kaltus, kapļus un sliemestus.

Ēkas interjeru pabeigis iekārtot nākošajā gadā.

Āraišu eksperimentālās ēkas celtniecības pieredze rāda, ka, strādājot ar atdarinātiem senajiem darbarīkiem pēc senajiem celtniecības tehniskajiem pamēģieniem, iespējams uzcelt konstruktīvi un funkcionāli reālu 9. gs. ezerpils brīvdabas modeli mērogā 1 : 1.

M. Atgāzis

PĒTIJUMI ALŪKSNES PILI

Vēstures institūta ekspedīcija 1980. un 1981. gadā (kopā 3,5 mēnešus) turpināja 1978. gadā sāktos arheoloģiskos izrakumus Alūksnes pili.

Izrakumi notika pils dienvidu pagalmā, mazā rietumu torņa rajonā līdzās rietumu aizsargsienai starp 1978. un 1979. gadā pētītiem izrakumu laukumiem (2.^c laukums) un uz ziemeļiem no 1978. gadā raktā 1. laukuma (3. laukums). Atsegta 150 m² liela platība. Vēl 25 m² liels laukums (2.^d) izpētīts aizsargsienas ārpusē uz dienvidrietumiem no mazā rietumu torņa.

Kultūrslāņa biezums 1,5 - 3,7 m. Bedrēs tas sasniedz 4,5 m dziļumu. Tā virsējā daļa 2.^c laukumā gar aizsargmūri bojāta pirms izrakumiem, mūru restaurācijas gaitā daļēji atrokot aizsargsienas pamatus. 3. laukuma ziemeļaustrumu malā kultūrslāni visā biezumā pārrok estrādes būvbedre.

Kultūrslāni izšķirami divi horizonti jeb pamatslāņi, kas atbilst diviem Pilssalas apdzīvotības etapiem.

Apakšējā horizonta biezums nepārsniedz 50 cm. Senākie atradumi šai slāni attiecināmi uz 2. un 1. g.t.p.m.ē. 1980. gada izrakumos 2.^c laukumā atrasti 50 krāma priekšmeti (kasīkļi, šķīlas) un nelielā skaitā švīkātā un tekstilā keramika, turpretī 1981. gada izrakumos atrasts tikai 11 krāma izstrādājumu, turklāt divi no tiem aizsargsienas ārpusē, Alūksnes ezeram tuvākajā daļā (2.^d laukums). 3. laukumā, salas augstākajā daļā, pārstāvēts galvenokārt 9. - 13. gs. inventārs, bezripas apmestā, ar naglespiedumiem rotātā un ripas keramika.

Apakšējā horizonta augšējā daļā (2. slāņa 1. kārtā) atsegta vieglas konstrukcijas saimniecības ēkas paviļu akmeņi, kas iezīmē 5 x 4 m lielu līdztekus aizsargsienai celtu būvi. Spriežot pēc šeit atrastām speciāli sagatavotām laukakmeņu šķembām, aizsargsienas izbūves laikā celtnē bijuši novietoti materiāli.

Augšējais horizonts saistāms ar Aluksnes mūra pils celtniecības un pastāvēšanas laiku (1342. - 1702. g.). Rietumu aizsargmūris celts 14. gs. beigās vai 15. gs. sākumā. Pētījumi 3. izrakumu laukumā liecina, ka ap 1 m biežais smilšu uzbērums, kura veidošana sākusies tūlīt pēc rietumu aizsargmūra pabeigšanas, šajā vietā uzbērts divos posmos. Pārtraukums nav bijis ilgs, jo starp uzbērumiem izveidojies tikai līdz 5 cm biezs tumšs starpslānis. Apakšējo uzbērumu datē tā virsmā atrastais Livonijas sudraba artīgs, kas kalts Tallinā, periodā starp 1390. un 1422.-1426. gadu.

Uz šo laiku attiecināmas kādas saimniecības ēkas no laukakmeņiem krautas paviļas un divas krāsns. 130 x 200 cm lielā 14. krāsns būvēta no laukakmeņiem un māliem, klonam un velves karkasam izmantojot liela izmēra ķieģeļus. Tā kā krāsns 70 - 80 cm iedziļināta pamatzemē, iespējams, tā izmantota silta gaisa ievadīšanai telpā caur grīdojumu. Kādā citā uz smilšu uzbēruma celtā saimniecības ēkā, kas 3 m platā joslā pieslēgusies aizsargsienai un saglabājusies daļēji, spriežot pēc dzirnakmeņa un pāroļotiem graudiem, atradusies maltuve, kas gājusi bojā ugunsgrēkā. Šajā celtnē atrasti stopa bultu gali un divi 15. gs. sākumā (līdz 1422.-1426. gadam) Tallinā kalta Livonijas feniņi. Celtnes augšējā daļā bija nokritušās durvis ar dzelzs virām, aizdari un apkalumiem.

Līdztekus aizsargsienai, 8,3 - 9,0 m attālumā no tās, at-

segts 10 cm biezs, pamatzemē 180 cm iedziļināts iekšējais mūris, kas saglabājies 7 m garumā. Šī mūra austrumu siena vienlaikus bijusi pagrabtelpas iekšsiena, tāpēc tās apdare izmantoti ķieģeļi. Iekšējais mūris, domājams, izbūvēts jau 15. gs., jo 16. gs. to pārsedz cita celtnē.

Uz 16. un 17. gs. attiecināmas trīs ēkas. Divām lielāko daļu pārrakusi estrādes būvbedre, tāpēc to izmēri nav nosakāmi, trešā ēka saglabājusies nepilnīgi.

Ar 16. gs. datējama pakšos cirsta guļbūve, kuras galasienas aptuvenais garums ir 3,80 m, sienām izmantoto baļķu diametrs - 15-20 cm. Grīda darināta no 18-27 cm platiem un ap 2,7 cm bieziem dēļiem, griestu segums - no apaļkoku baļķiņiem.

Četrājam ēkai, kas aizņem ap 4,4 m platu joslu gar aizsargmūri, sākotnēji bijis dēļu grīdojums. Pēc ēkas nodegšanas 17. gs. tas aizstāts ar māla klonu.

Trešā ēka bijusi ar 75 cm pamatzemē iedziļinātu pamatni. Spriežot pēc atsegta mēslu slāņa un atradumiem (dzelzs iemauktu laužņi), ēkā 16. gs. beigās vai 17. gs. bijis zirgu stallis.

Vairāku celtnu atrašanās vietu 1. slāņa virsējās kārtās (17.gs.) iezīmē tikai krāsnis. Saglabājušās divas no liela izmēra laukakmeņiem un ķieģeļiem darinātas krāsnis.

Atklāts 1 m plats, 1,5 m pamatzemē iedziļināts segts dēņu grāvis, kurā tikai ļoti vāji saglabājušās koka paliekas. Ar velves veidā krautu akmeņu pārsedzes palīdzību pagalma notekūdeņi izvadīti ārpus aizsargmūra.

Spriežot pēc kārniņu koncentrācijas, apmēram 2 m platā joslā gar aizsargsienu malu atradusies kārniņiem segta galērija, kas nodegusi pils pastāvēšanas beigu posmā. Ir pa-

mats domāt, ka vēl 17. gs. vienlaikus izmantoti gan senākie klosterkārnīpi, gan mēles tipa kārnīpi.

Ipašu interesi izraisa sasprāguša (vai tieši saspridzināta) bronzas lielgabala grū lielāki (2,34 kg), gan mazāki fragmenti. To kopējais svars 34,6 kg. Sīkāki gabali izkusuši ugunsgrēkā un iztecējuši pelnos un oglēs. Augstajā temperatūrā apkusuši arī kārnīpi.

Iegūtas 1170 senlietas un 7360 māla trauku lauskas, bez tam stiklu, krāsns podiņu, dzīvnieku kaulu, zivju zvīņu, celtniecības materiālu, ogļu, sārņu un graudu paraugi.

No darbarīkiem minēsim zemkopja un lopkopja piederumus: izkaptis, sirpjus, raukni, no apģērba gatavošanai nepieciešamajiem rīkiem - smilšakmens un kaļķakmens vērpjamās vērpstas skriemeļus, ilenus, adatas, piecas adāmās adatas, uzpirksteņus. Lielā skaitā atrastas fajansa holandiešu pipes, dzelzs nazis (ar iedzītņi vai kniedētu spalū) pārstāvēts 87 eksemplāros (pavisam Aluksnes pili iegūti 143 naži). Zaldātu zābaku pakaviņi atrasti 37 (kopā ar iepriekšējos gados atrastajiem - 69).

Bagātīga ir ieroču kolekcija - stopa bultas (4.att.:3-5), brūņukrekla fragments, muskešu detaļas un piederumi (4.att.:12, 13), svina lodes (4.att.:6, 7), čuguna un akmens lodes lielgabaliem un mortīrām (arī akmens lode, kuras diametrs 40 cm, svars ap 100 kg), čuguna granātas. Nodegušajā celtnē, kuru datē Ivana IV (kā kņaza) laikā no 1534. līdz 1547.gadam kaltā deģa, viena otrai līdzās atrastas divas smilšakmens veidnes: viena paredzēta 49, otra - 6 svina ložu vienlaicīgai liešanai (4.att.:10, 11). Atsevišķi uzietā maza bronzas veidne vienas lodes atliešanai (4.att.:9). Veidnes fiksācijai kalpojuši cilindriski izvirzījumi tās stūros, bet akmens

4. attéls.

veidnēm divos diagonāli pretējās stūros slīpi izurbti caurumi (4.att.:10) vai bedrites (4.att.:11).

Aluksnes pili 1980./1981. gada izrakumos iegūtas 27 monētas, kuras palīdz precīzēt l.slāņa kārtu un atsevišķu objektu hronologiju (monētas noteica numismātes V.Zobiņa un K.Pelda). Bez jau minētajām monētām vēl atrasti: Tallinas Ērika XIV (1560.-1568.), Johana III (1568.-1592.), Gotharda Ketlera (1576.) šiliņi; Zviedrijas Karļa IX (1603.) un Gustava Ādolda (1626.) ēres; Sigismunda III (1621.), Kristīnes (1651., 1654.), Karļa X Gustava (1655., 1657.), Karļa XI (1660., 1661., 1664.), Jāņa Kazimira (1666.), Rīgas un Līvōnijas šiliņi (1661.-1665.), kā arī Alekseja Mihailoviča (1645.-1676.) kapeika.

Ieskatu Aluksnes pils kultūras dzīvē sniedz grāmatu bronzas apkalumi, bronzas sveču šķēres (15. gs.slāni), zaroti dzelzs skalturi, Hansa Šultes (1550.-1575.) Nirnbergā kalts skaitišanas žetons, perlamutra krusttīpiņi, spēļu kauliņi - metamais kauliņš un "babka" (4.att.:8, 2). Viens no interesantākajiem atradumiem ir kaula slida (16.-17.gs.slāni), kas darināta, apdrāžot govju apakšstilba kaulu un sānos izurbjot divus caurumus slidas piesiešanai pie kājas (4.att.:1).

M.Atgāzis

IZRAKUMI DOBELES BĀLU-ŠĶĒRSTAIŅU UN OŠU SENVIETĀS

Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija 1980. un 1981. gadā (katru gadu pa diviem mēnešiem) strādāja Dobeles c.p. teritorijā - Bālu-Šķērstaīņu un Ošu senvietu kompleksā,

nobeidzot sakarā ar vienlaidu meliorāciju 1979.gadā uzsāktos izrakumus.

Bāļu - Šķērstaipu senkapos izrakumi notika kapulauka dienvidaustrumu daļā - agrākajā Šķērstaipu zemē, 5-18 m platā un 55 m garā joslā gar dzelzceļa uzbērums dienvidaustrumos no Bāļu pārbrauktuves ap 430 m² lielā platībā.

Bāļu-Šķērstaipu senkapi pieder pie līdzeno skeletkapu tipa. 1980. un 1981. gadā atsegts 31 kaps un viens pēcapbedījums. Kapulauks kopumā datējams ar laika posmu no 5. līdz 11. gs. 1980.gada izrakumos (7.laukums, kurš pieslēdzas kapulauka centrālajai daļai) labāk bija pārstāvēti 7.-9.gs. apbedījumi, kamēr 1981. gada izrakumos (5.laukuma paplašinājums austrumu virzienā) dominēja 10.-11. gs. apbedījumi. Tas liecina, ka kapulauks audzis dienvidaustrumu virzienā.

Apbedījumu dziļums nepārsniedz 1 m. Liela daļa kapu ir mantraču izrakāti. Nepostīti bija deviņi apbedījumi. Tomēr arī pēc pārējiem apbedījumiem (ar pavisam retiem izņēmumiem), senlietām un kauliem iespējams spriest par mirušo orientāciju un dzimumu.

Seši kapi, kas attiecināmi uz 5.-7. gs., orientēti ar galvu A vai R. 7./8.-11. gs. apbedījumi orientēti ar galvu Z vai D. Kapu bedres izvietotas cita citai līdzās ciešās rindās (attālums starp bedrēm svārstās no 50 līdz 100 cm). Sieviešu kapi orientēti ar galvu Z, bet vīriešu - D virzienā, taču reizēm arī vīriešu apbedījumi guldīti ar galvu Z. Atkāpe parasti ir neliela un nepārsniedz 24°. Rindās līdzās cits citam atsedzās hronologiski tuvi apbedījumi.

Tiklab virs 7.-9., kā arī virs 10.-11. gs. apbedījumiem daļkārtnovietotas akmeņu grupas vai atsevišķi akmeņi (virs

galvas, virs rokas, kājām, pie galvas, sānos). Akmeņi, kas norobežojuši apbedījumus, nav konstatēti.

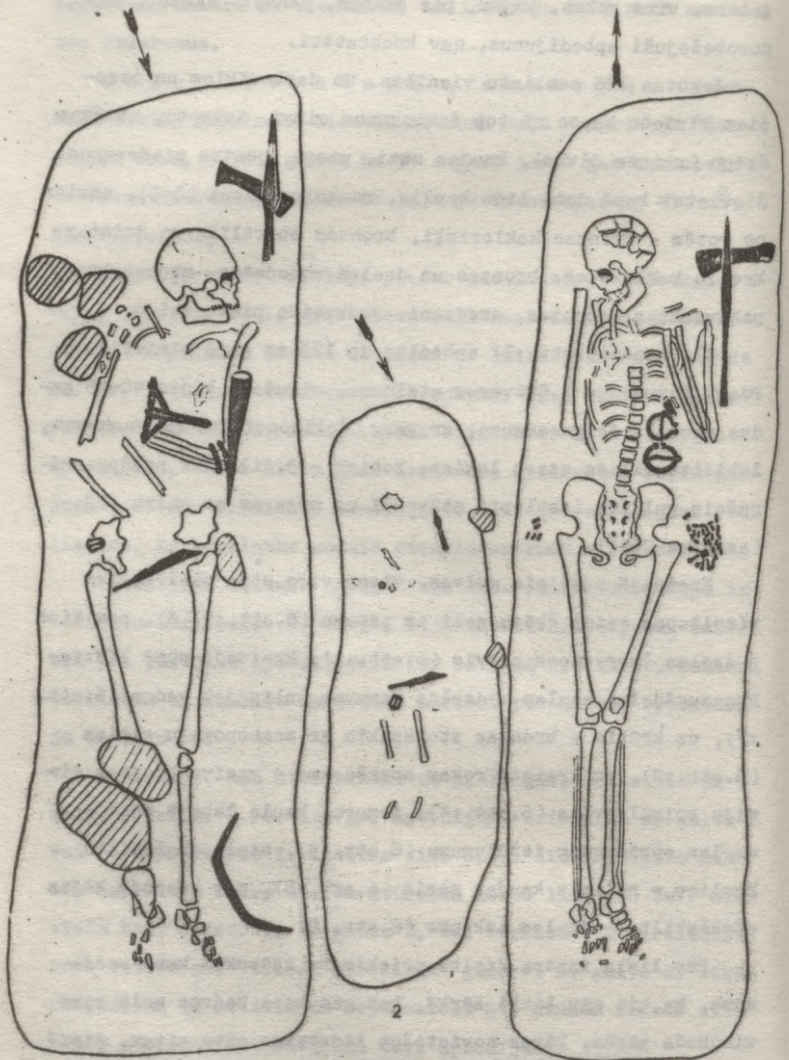
Iegūtas 176 senlietu vienības. No darbarīkiem un ieročiem vīriešu kapos sastop šaurasmens cirvi, izkapti, uzmavas šķēpu (reizēm divus), kaujas nazī, piesi, jostas piederumus. Sievieteī kapā dots līdz kaplis, rauknis, ileni (1-3), nazis; no rotām - bronzas kaklariņķi, bronzas spirālīšu un dzintara kreļļu kaklarotas, bronzas un dzelzs rotadatas, stopasaktas, pakavsaktas, aproces, gredzeni, jomtveida piekariņķi.

37. kapā (5.att.:1) apbedīts ap 175 cm garš vīrietis.

Pēc V.Deruma un R.Grāveres atzinuma, mirušais bijis 40-45 gadus vecs, spēcīga auguma, ar garu (dolichocefālu) galvaskausu, labi izteiktiem uzacu lokiem; zobiem - 3.dilšanas pakāpe. Mirušais guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras ar galvu DDR (azimuts 204°).

Kreisajā pusē pie galvas, viens virs otra divi dzelzs vitollapas veida šķēpu gali ar uzmavu (6.att.:5, 6), zem tiem - dzelzs šaurasmens cirvis (6.att.:1), kreisajā pusē līdztekus augšdelma kaulam - dzelzs uzmavas kalts jeb vedga (6.att.:7), uz krūtīm - bronzas stopasakta ar magoņpogaļu galiem (6.att.:2), uz kreisās rokas apakšdelma - masīva bronzas divviju spirālaproce (6.att.:4), iegurņa kaula labajā pusē - dzelzs sprādze ar iežmaugumu (6.att.:3), starp augšstilbu kauliem - neliels kaujas nazis (6.att.:8), pie kreisās kājas apakšstilba - dzelzs izkaptis (6.att.:9).

Pēc liela izmēra dzelzs priekšmetu stāvokļa kapā secināms, ka tie nav likti zārkā, bet gan kapa bedres malā virs vienkoča zārka, kātus novietojot līdztekus citu citam. Zīmēti, ka kapa bedres rietumu malā, augšdaļā, virs šķēpiem, cirvja un uzmavas kalta bija speciāli novietoti laukakmeņi.

5. attals.

3

6. attöls.

Arī ķepa bedres kājgali bija trīs akmeņi (diametrs 14; 20 un 26 cm), kuri bija sakrauti virs labās kājas ceļa un apakšstilba.

Tajā pašā apbedījumu rindā atsegti divi zēnu kapi. 31.kapā, kas orientēts ar galvu DDR (azimuts 204°), apbedīts 5-7 gadus vecs zēns. Zēnam dots līdz dzelzs uznavas šķēps, bronzas kaklariņķis ar cilpas un kāšu galiem un griezumā rombisku, pret galiem nevienmērīgi tordētu loku, bronzas aprobece ar sašaurinātiem galiem, bronzas trijstūradata un neliels kaujas nazis. Kaps datējams ar 8. gs.

Īpašu ievēribu pelna 44. kaps (5.att.:2; 6.att.:10-12). Tas orientēts ar galvu DDR (azimuts 198°). Kapā apbedīts ap 3 gadus vecs zēns. Līdzās mirušā galvai kreisajā pusē novietots miniatūras formas šķēps (šķēpa gala garums - 9,5 cm). Bez tam zēnam dota līdz tāda paša tipa jostas sprādze un miniatūrs "kaujas" nazis kā 37. kapā (turklāt ievērojot līdzīgu novietojumu). Arī šis kaps datējams ar 8. gs. beigām vai 9. gs. sākumu. Parāža maziem, 3 - 4 gadus veciem bērniem skeletkapā dot līdz miniatūrus ieročus (eventuālas rotallietas) pazīstama kopš 11.gs., bet 9. gs. tā ir ļoti reta parādība, kura varētu liecināt par sabiedrības virsslāņa izdalīšanās sākumiem.

Ar laiku ap 1000. gadu datējams 51. kaps (5.att.:3). Tam apbedītais vīrietis orientēts ar galvu ZZA (azimuts 11°). Mirušajam dots līdz slaidis lancetveida šķēps ar uznavu, šaurasmens cirvis, bronzas spirālgredzens, divas lielas bronzas pakavsaktas ar skaldpotiem galiem. Kreisajā pusē pie jostas - zemgaļu vīriešu kapos tradicionālais bronzas spirālišu pušķis ar septiņām bārkstīm, kam galos skaldpoti apkalumi (6.att.:15-20). Cirvis tiši bojāts: tam uguns patinas pēdas, at-

sists asmens un aplauzts piets. Viriešu kapa orientācija ar galvu Z jāuzskata par libisku parādību. Par kuršu vai libiešu ietekmi liecina arī līdzās esošajā 50. kapā (parastā skeletkapa bedrē) atsegtā kalcinētu kaulu ligzda ar apkusušiem kaklariņķa un bronzas važiņu fragmentiem. Šāda orientācija, kā arī ugunsriti un kalcinētu kaulu ligzdas kapulaukā konstatētas vairākkārt. Kapulauka inventārs gan ir zemgalisks, bet apbedīšanas rituālā, sevišķi kopš 10. gs., vērojama kuršu un libiešu ietekme.

Sieviešu kapos raksturīgās piedevas - rauknis un ilens (dažreiz arī kaplis) - parasti novietotas pie galvas. 52. kapā mirušajai labajā pusē pie galvas rauknis un trīs ileni, 53. kapā - rauknis, ilens, nazītis un kaplis. Kapi datējami ar 10. gs. beigām vai 11. gs. sākumu.

Trīs kapi, kas bija pavisam bez piedevām vai arī tās bija visai trūcīgas, atradās savrup no pārējiem apbedījumiem. Vienā no tiem (33. kapa), kurš pēc atrastās dzelzs spieķadatas datējams ar 7. gs., guldīta ap 45 gadus veca un 145 cm gara sieviete ar galvu Z (azimuts 16°). Bedres kājgalī trīs lielāki (\varnothing 23-30 cm) akmeņi, galva nosepta ar septiņiem, kreisā roka - ar četriem akmeņiem (\varnothing 10-25 cm). Šādus krāvumus varētu skaidrot ar palicēju mēģinājumu it kā norobežoties no mirušā. Nav datu, kas ļautu šādu krāvumu izcelsmi droši saistīt ar Baltijas somiem. Zemgalē apbedījumi akmeņu konstrukcijās pazīstami jau pirms mūsu ēras. 29., 32. un 35. kapā atrastas krukadatas (6.att.:13), kas pārstāv Zemgalē 7.-8. gs. raksturīgo formu.

Kapulauka daļā, kur apbedījumu mazāk, ap 9 m attālumā cits no cita atsegti trīs pavardi un vairākas ar ogļainu zemi pildītas bedres. Vienā bedrē atrastas trīs nošķelti bikoniskas dzintara krelles (šajā kapulaukā parasts atradums) un

viena tumšzila stikla ar baltsārtu likloci rotāta mucipiņveida krelle. Tā līdzīga Grobiņas gotzemiešu kapulaukā pie Smukumu mājām (7.-9. gs.) atrastajām krellēm. Šie atradumi sasauca ar 1926. un 1979. gada izrakumos kapulaukā atklātajiem ieroču ziedojumiem.

Ap 800 m uz austrumiem no Bāļu-Šķerstaiņu senkapjiem un apmetnes atrodas Ošu senkapi (5.-9. gs.). Starp abiem šiem objektiem atklāta vēl viena - O š u a p m e t n e.

Pēitītie laukumi (300 m²) situēti ziemeļos no lauku ceļa, kas līdztekus dzelzceļa uzbērumam ved uz Bāļu pārbrauktuvi un atrodas 260-320 m no Bērzes pietekas - Snierāja - labā krasta; pretējā krastā pie otras dzelzceļa pārbrauktuves - Ošu senkapi. Kultūrslāpa biezums - līdz 80 cm; tā virsējā kārtā stipri saarta.

Pamatzemē iezīmējās 36 dažāda izmēra stabu vietas un četri iedziļināti pavardi. Dominē bezripas apmetā un gludā keramika. Atrastas arī dažas ar likloci ornamentētas ripas keramikas lauskas, māla apmetumi, sārpi un dzīvnieku kauli. No senlietām minami graudberži, bronzas ripķītis un kāda pavarda tuvumā atrastā dzelzs spieķadata ar lielu galvu, kuras stieple, iekams savīties gliemeži, slīgst gar adatas kaklu uz leju (6.att.:14). Šādas rotadatas pazīstamas Ošu un Bāļu-Šķerstaiņu senkapos (arī pieminētajā 33. kapā), kā arī Kēnteskalnā, t.i. kompleksos, kas datējami ar 7.-8. gs. Jāpieņem, ka jaunatklātajā apmetnē dzīvojuši Ošu senkapos apbedītie ļaudis. Apdzīvotība apmetnē turpinājusies arī 2. g. t. sākumā.

Pārbaudes izrakumi Ošu senkapos (ziemeļaustrumos no pārbrauktuves) un Snierāja kreisajā krastā (ziemeļos no kapulauka) rezultātus nedeva. Kapulauks, ja neskaita zem dzelz-

ceļa uzbēruma palikušos kapus, uzskatāms par izpētītu.

Sadarbībā ar Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības Jelgavas nodaļas sabiedrisko inspektoru V. Birznieku un R. Saulāju apzināti un pārbaudīti arheoloģiskie pieminekļi Jelgavas un Dobeles rajonā.

Atzīmējamas trīs senās dzīvesvietas (divas pirmās no tām atklātas, pamatojoties uz FMK-13 daudzkausu ekskavatorista Eduarda Brūvera ziņojumiem):

1) D a l b i ņ o s, Elejas pilsētciemata teritorijā, ap 400 m uz ziemeļaustrumiem no mājām atsegta līdz 70 cm iedziļināta bedre (Ø 220 cm) ar pavardu un māla klona paliekām. Bedri atrokot, bez dzīvnieku kauliem un māla apmetumiem atrastas uz podnieka ripas darinātu un ar likloci un līdzteku līniju ornamentu rotātu māla trauku lauskas, kuras atļauj restaurēt divus liela izmēra traukus. Tie pārstāv 13.-15. gs. raksturīgās formas.

2) S e s k o s, Zaļenieku sovhoztehnikuma teritorijā, ap 250 m no Svētes kreisā krasta, 120 m uz ziemeļrietumiem no Sesku, 200 m uz dienvidrietumiem no Kalnamaču mājām, pie Krāces (gravas) konstatēts 40-100 cm biezs kultūrslānis ar liela (līdz 50 cm) diametra akmeņu krāsns (garums 150 cm) paliekām. Krāsniņ līdzās atrasti māla apmetumi, nevāpēta un vāpēta ripas keramika, kuru varētu attiecināt uz 17.-18. gs.

3) G r ī v n i e k o s, Vircavas c.p. teritorijā, papildinot datus par Sesavas upītes kreisajā krastā 1967.gadā atklāto apmetni, konstatēts, ka kultūrslānis apartajā laukā izsekojams 50 x 165 m lielā laukumā. Te savākta bezripa apmetnē, gludā un ar nagiespiedumiem rotāta keramika. Tas liecina par labu pieņēmumu, ka Grīvniekos atradusies Rožu viedējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulaukam atbilstoša apmetne.

V. Bebre

ĀDAS APAVU ATRADUMI RĪGAS ARHEOLOĢISKAJOS IZRAKUMOS
LAIKĀ NO 1974. līdz 1980. GADAM

Vēstures institūta Rīgas arheoloģiskā ekspedīcija septiņos gados veica izrakumus divos lielos objektos: Peldu un Ūdensvada ielu stūrī un Daugavas ielā. Peldu - Ūdensvada ielā izrakumi tika veikti no 1974. līdz 1976. gadam. Šajā objektā atrada galvenokārt vietējiem iedzīvotājiem raksturīgus priekšmetus (A. Caune, 1976.). Otrajā - Daugavas ielas - objektā iegūtais senlietu materiāls būtiski atšķiras no atradumiem Peldu - Ūdensvada ielā. Šajā vecpilsētas rajonā tika konstatēta ieceļotāju - vācu kolonistu - apmetne ar tai raksturīgu celtniecību un senlietu materiālu (A. Caune, 1977.).

Abos izrakumu objektos iegūts arī bagātīgs ādas atradumu klāsts. Peldu - Ūdensvada ielā atrada 833 no ādas darinātas senlietas, no tām 742 ādas apavus vai to fragmentus. Daugavas ielā laikā no 1977. līdz 1980. gadam iegūts pāri par 5000 ādas senlietu. Sevišķi daudz (4019) ir ādas atgriezumus, liecinot, ka šīs apmetnes iedzīvotāji nodarbojušies ar ādas priekšmetu darināšanu. Samērā daudz - 923 vienības - ir apavi vai to detaļas. Pilnīgi veseli apavi skaitāmi tikai desmitos.

Peldu - Ūdensvada ielā iegūtas pastalas, dažāda piegriezuma kurpes un zābaki. Pavisam tika atrastas 34 p a s t a - l a s vai to fragmenti. Pastalām, kas pieder pie t. s. vien detaļapavjiem, virsa un pazole piegriezta no viena ādas gabala. Purngals, papēdis un sānu malas uzlocītas uz augšu un savilkta ar ādas siksnu vai lūku auklu, ar kuru tās piestiprināja arī

pie kājas.

Visizplatītākie ir bijuši detaļapavi - mikstas, augstas k u r p e s, kas darinātas no divām pamatdetaļām: pāzoles un virsas. Kurpes iespējams dalīt vēl sīkāk - pēc pāzoles piegriezuma, virsu izveidojuma, kā arī pēc to augstuma un piestiprinājuma veida pie kājas.

Atrasto kurpju zolēm divu veidu piegriezums. Pirmkārt, zolei ir apaļš purngals un pagarināts, smails papēdis; otrkārt, zolei ir apaļš purngals un arī papēdis. Kurpēm, kuru zole ir ar apaļu purngalu un smailu, pagarinātu papēža daļu, virsa veidota kā viengabalaplaide ar savienojuma šuvi aizmugurē. Sašujot apavu, virsas aizmugurē veidojās trīsstūrains robs, kurā iestiprināja uzliecto papēža daļas pagarinājumu. Šādas kurpes piestiprināja pie kājas ar ādas siksnu. Sikсна bija izvērtā caur acīm, kas iegrieztas apmēram potītes augstumā. Pašas kurpes bijušas nedaudz augstākas par potīti.

Kurpēm, kuru zolēm ir apaļš purngals un papēdis, virsas vēl iedalāmas pēc iegriezes izveidojuma un piestiprinājuma veida pie kājas.

Izplatītākās ir kurpes ar vaļēju 4-8 cm garu priekšējo iegriezi. Parasti kurpēm sānos iegrieztas 4-6 acis, turpretī daļai kurpju, lai tās būtu iespējams stingrāk piestiprināt pie kājas, izveidota nepārtraukta acu rinda.

Konstatētas arī kurpes ar vaļēju sānu iegriezi. Tām ārējos sānos izveidoti 4,5 cm dziļi iegriezumi.

Z ā b a k i ir detaļapavi, kuri sastāv galvenokārt no trim pamatdetaļām. Peldu - ūdensvada ielā nav iegūts neviens vesels zābaks, atrastas tikai to detaļas - galvas.

Daugavas ielas izrakumos atrasto apavu vidū dominē kurpes, kuru zolei ir apaļš purngals un papēdis. No tām savu-

kārt viavairāk ir korpju ar vaļēju priekšējo iegriezti. Pēc konstruktīvā risinājuma un ārējā veidola tās ir pilnīgi identiskas ar Peldu - Ūdensvada ielas izrakumu atradumiem.

Citādas ir Daugavas ielas izrakumos iegūtās kurpes ar garenām aizdares austiņām. Šīm korpēm potīti aptverošā daļa ir zemāka. Tomēr galvenā šo apavu atšķirība ir to piestiprināšanas veids pie kājas. Tas noteicis arī virsas piegrieztnes formu. Parasti šādām korpēm virsa piegriezta no viena vesela ādas gabala. Virsas piegrieztnei apaļš purngals, aizmugures daļa salīdzinājumā ar sāniem ir 1-2 cm augstāka. Virsas sānos, augšpusē izveidotas garenas austiņas, kuru galos iegriezta acs ādas saites ievēršanai. Šādu kurpi piestiprināja pie kājas priekšpusē, sasienot caur acīm izvērtu ādas siksnīgu.

Daugavas ielā vēl atrastas triju veidu no iepriekšējām atšķirīgas kurpes, kurām abos sānos izveidotas vaļšjas iegriezes. Daļai šo korpju priekšpusē, pret kājas pacelumu veidojas it kā trīsstūrains mēlīte, bet aizmugures daļa ir nedaudz paaugstināta. Kurpei nav nekādu acu, ne arī saišu, tā brīvi piegūļējusi kājai.

Otra veida korpēm virsa piegriezta no viena vesela ādas gabala. Apava aizmugure zemāka par priekšpusi. Apava piestiprināšanai pie kājas priekšpusē ir 3,5 cm gara iegrieze, kuras malās ir izdurtas divas garenas acis ādas auklu ievēršanai.

Trešā veida korpēm virsa piegriezta no diviem gabaliem - aplaides un sānu papilddaļas. Arī šai kurpei aizmugures daļa zemāka par priekšpusi. Sānu iegriezes kamērā sekla, un to slīpums vērsta pret papēdi. Kurpei gar virsas augšmalu ir pieci pāri garenu acu ādas siksnīgas ievēršanai.

Daugavas ielā iegūti arī vairāki zābaku fragmenti. Viduslaikos zābakiem parasti trīs galvenās detaļas: pazole, galva un stulms vai arī pazole un divas stulma daļas. Pēdējā veida (pazole un divas stulma daļas) zābaka fragments iegūts Daugavas ielā. Zābakam galva un stulma priekšējā daļa piegriezta no viena vesela gabala, šim eksemplāram gan trūkst stulma aizmugures daļas.

Bez tam atrasts daudz zābaku detaļu: galvas un stulma aizmugures. Pēc tām varam secināt, ka bijuši arī pirmā veida zābaki.

Salīdzinot abos izrakumu objektos iegūtos apavu tipus, secināms, ka 13.-14. gs. Rīgas iedzīvotāji valkājuši galvenokārt mikstas kurpes, kas kāju aptvēra virs potītes. Jāpiezīmē, ka Daugavas ielā netika atrasta neviena pastala, turpretī Peldu - Ūdensvada ielas izrakumos pastalas vai to fragmenti tika iegūti gandrīz vai visos kultūrslāņa horizontos. Pastalas pārējo apavu vidū nelielā skaitā sastopamas gandrīz visu Austrumeiropas pilsētu arheologisko izrakumu materiālos. Viduslaiku Vācijas pilsētās 13.-14. gs. pastalas nav raksturīgas. No otras puses, Daugavas ielas izrakumos iegūtas kurpes ar aizdares austiņām, kā arī kurpes ar vaļējām sānu iegriezēm, kādas nebija sastopamas Peldu - Ūdensvada ielas materiālā. Analogiska piegriezumā apavi atrasti galvenokārt Baltijas jūras piekrastes pilsētās Polijā, viduslaiku Vācijā un Zviedrijā. Krievzemē līdzīgi apavi pagaidām konstatēti tikai izrakumos Minskā.

T. Berga

VALMIERAS EKSPEDĪCIJAS DARES

Vēstures institūta Valmieras ekspedīcija no 1980. gada 19. maija līdz 13. septembrim veica arheoloģiskus izrakumus Valmieras senpilsētas teritorijā, kura paredzēta Leona Paegles Valsts Valmieras drāmas teātra rekonstrukcijai. Plašāki darbi tika veikti Tērbatas bastionā, kas 17. gs. otrajā pusē izveidots zviedru valdīšanas laikā kā senpilsētas nocietinājumu daļa. Te izrakumi izdarīti trijos laukumos. Kopumā izpētīta 294 m² liela platība.

Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka Tērbatas bastions 2,6 - 3,0 m biezumā bija uzbērts vienā papēmienā. Nogāzēs pret Rātes upīti tā biezums vēl lielāks. Dziļākajos slāņos (2,0 - 2,5 m dziļumā) uzbērumam izmantoti būvgruži - ķieģeļu šķembas, kārniņu lauskas, akmeņi, kā arī lieli laukakmeņi, virsējiem slāņiem - viduslaiku pilsētas kultūrslāņa, iespējams, arī kāda tuvāka kapulauka zeme (par to liecina atrastie galvaskausu fragmenti un pirkstu kauli). Apdzīvotība bastionā netika konstatēta.

Uzbērtajā zemē atrastas 212 senlietas, kas raksturo 16.-17. gs. Valmieras iedzīvotāju materiālo kultūru: tīģeļu fragmenti, naži, piekaramās atslēgas, slēdzenes, šķēres, zābaku papēžu apkalumi, kaltiņi, jostassprādzes, uzpirksteņi, daudz holandiešu fajansa pipiņu fragmentu. No rotām minams pakav-saktas fragments, bronzas zvārgulis, no savītām bronzas stieplītēm darināts gredzens, arī stikla krelles. Interesi izraisa divi viens otram uzmaukti bronzas uzpirksteņi, kuros bija dzeltena stikla krellīte un monēta - Rīgas brīvpilsētas šiliņš (1562.-1581.). Atrasti vēl četri 16.-17. gs. kaluma

šiliņi. Iegūts daudz (759) triju tipu keramikas (rupjās rīpas keramikas, vietējās vāpētās keramikas un importētās akmens masas keramikas) trauku lausku, kā arī krāsns podiņu fragmentu. Sevišķu interesi izraisa podiņš ar Līvōnijas ordeņmeistra Hinriha fon Gālena (1551.-1557.) gerboni. Sagātīgi (6768 vienības) pārstāvēts osteologiskais materiāls.

Ekspedīcija pabeidza 1970. gadā sāktos izrakumus viduslaiku apmetnē Valmieras Lucas kalna dienvidu pakājē. Te 1,5 m dziļumā 8-10 m platā joslā gar paugura pakāji konstatēts kultūrslānis. Apmetnes teritorija izpētīta 121 m² platībā. Atradumi - tīģeļa fragments, pakavs, holandiešu fajansa pipiņu fragmenti, keramika, ļauj datēt kultūrslāni ar 16.-17. gs.

Valmieras centrā iepretim Valmieras drāmas teātrim Padomju ielas nama Nr.1 pagalmā, kur paredzēts celt viesnīcu, tika izrakti trīs pārbaudes šurfi. Konstatēts, ka kultūrslānis sasniedz 0,75-1,00 m biezumu. Dīvos šurfos atsegtas ielas bruga paliekas. Atrastie priekšmeti un keramika datējami ar 16.-17. gs. Pārbaudes izrakumu rezultāti liecina, ka paredzētajā būvlaukuma teritorijā nepieciešami arheoloģiski izrakumi.

T. Berga

IZRAKUMI KAIJCIEMĀ

Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija no 1981. gada 26. maija līdz 31. jūlijam pētīja divus pieminekļus - Liepkalna uzkalniņu ar akmeņu riņķi un Umurgas Stūru Gaujas lībiešu uzkalniņu kapulauku. Abi pieminekļi atrodas Limbažu

rajona Umurgas c.p. Kaijciemā, morēnu paugurā. Izrakumi notika sakarā ar paredzamo grants karjera paplašināšanu.

Liepkalna uzkalniņš atrodas morēnu paugura dienvidaustrumu galā, tā diametrs ziemeļu-dienvidu virzienā 15 m, bet rietumu-austrumu virzienā 14 m, augstums 1,53 m. Uzkalniņam nepareiza konusa forma, tā dienvidu nogāze stāvāka, ziemeļu — lēzenāka. Tāpat kā viss paugurs, uzkalniņš bija biezi apaudzis kokiem un krūmiem. 2 m no uzkalniņa pakājes pēc sūnām apaugušu akmeņu virsotnēm bija izsekojams akmeņu riņķis. Uzkalniņa ziemeļu un ziemeļaustrumu daļas bija postītas jau 40.gados, rokot saimniecības bedres. Uzkalniņa uzbērums sastāvēja no mālsmits ar nelielu oglišu piejaukumu, pie kam tuvāk pamatzemei oglišu bija vairāk. Uzkalniņa ziemeļu daļā bija atsegts akmeņu seguma fragments (2x4 m platībā), segumu veidoja vienā kārtā likti nelieli akmeņi. Jāatzīmē, ka šāds akmeņu segums tika konstatēts vienīgi uzkalniņa postītajā ziemeļu daļā. Uzkalniņa dienvidu daļā 50 cm dziļumā tika atsegta ar vidējo dzelzs laikmetu (5.-9. gs.) datējamu priekšmetu grupa (iespējams, ziedojums): uzmavas cirvis, saliekts šķēpa gals, zobena fragments, nazis, uzmavas fragments. Pēc uzbēruma noņemšanas uz pamatzemes atsedzās no lieliem laukakmeņiem (to augstums 40-90 cm) izlikts akmeņu riņķis. Laukakmeņi bija likti vai nu vertikāli, vai nedaudz slīpi ar virsotnēm uz āru, spraugas starp tiem aizpildot ar vienu vai diviem nedaudz mazāka izmēra gareniem akmeņiem.

Paši lielākie akmeņu riņķa laukakmeņi bija precīzi orientēti rietumu, ziemeļrietumu, dienvidaustrumu virzienā, ar nedaudz mazākiem iezīmēti dienvidi un austrumi. Laukakmens, kas norāda ziemeļu virzienu, bija novietots ārpus akmeņu riņķa uzkalniņa pakājē. Akmeņu riņķa iekšpusē 2 m plats 1-3

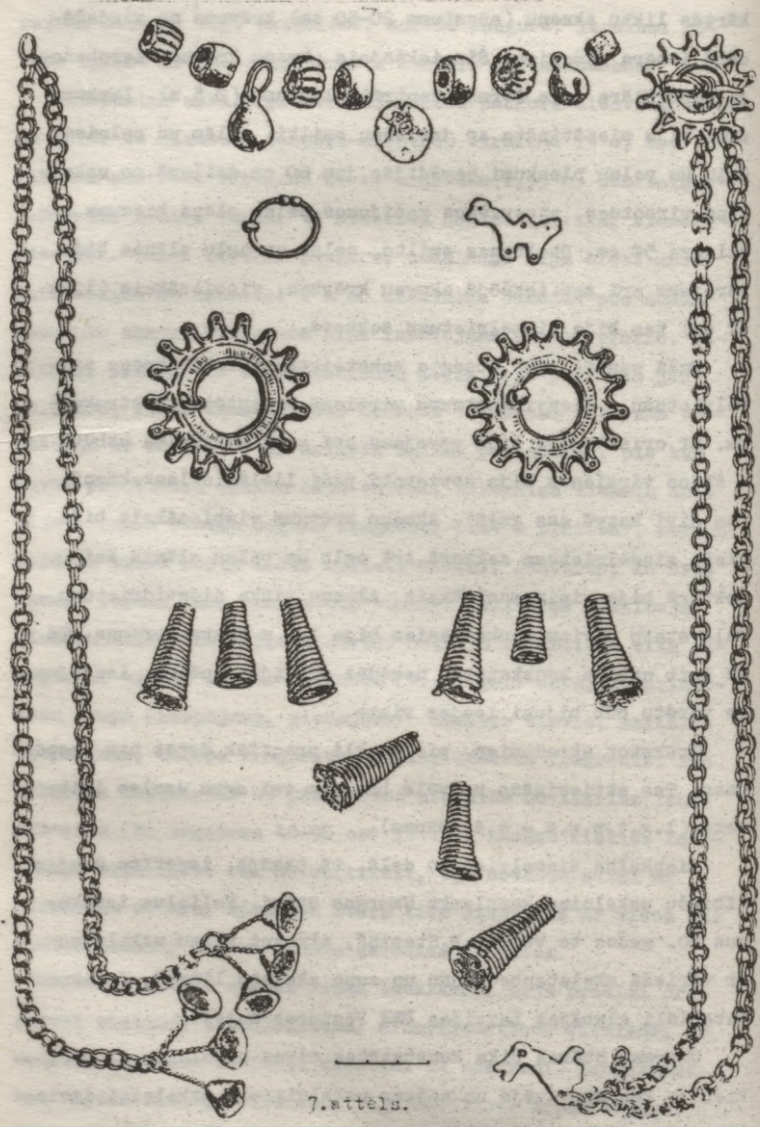
kārtās liktu akmeņu (augstums 20-50 cm) krāvums no visdažādākā izmēra akmeņiem. Šis iekšējais akmeņu krāvums ierobežoja neregulāra apla formas centrālo laukumu (\varnothing 5 m). Laukuma zeme bija piesātināta ar izeltenu smilti, oglēm un pelniem. Ogļu un pelnu plankumi parādījās jau 60 cm dziļumā no uzkalniņa virsotnes, atsevišķos gadījumos pelnu slāņa biezums sasniedza 50 cm. Dzeltenas smilts, pelnu un ogļu slānis bija vērojams arī zem iekšējā akmeņu krāvuma, visbiežākais (līdz 12 cm) tas bija ziemeļrietumu sektorā.

Fašā centrā tika atsegta nenoteikta nelielu akmeņu ziemeļrietumu - dienvidaustrumu virzienā orientēta konstrukcija. Šī orientācija bija vērojama arī visā uzkalniņa uzbūvē - šādos virzienos bija novietoti paši lielākie laukakmeņi (pa divi katrā ass galā). Akmeņu krāvums visbiežākais bija tieši ziemeļrietumu sektorā. Arī ogļu un pelnu slānis šai sektorā bija visintensīvākais. Akmeņu riņķa dienvidrietumu daļā starp diviem laukakmeņiem bija 1,5 m plata sprauga. Tā kā šeit nebija konstatētas nekādas postījumu pēdas, iespējams, te varētu būt bijusi ieejas vieta.

Trūkstot atradumiem, pieminekli precīzāk datēt nav iespējams. Tas attiecināms uz vēlo bronzas vai agro dzelzs laikmetu (l.g.t.p.m.ē - m.ē. sākums).

Liepkalna ziemeļrietumu daļā, tā pakājē, izpētīts Gaujas lībiešu uzkalniņu kapulauks Umurgas Stūri. Nelielus izrakumus 40. gados te veicis P. Stepiņš, atrokot vienu uzkalniņu ar viriēša skeletapbedījumu un suņa skeletu līdzās. Izrakumu materiāli glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā.

Umurgas Stūros tika konstatētas divas uzkalniņu grupas. Vienā - kas sastāvēja no sešiem uzkalniņiem, uzkalniņi izvietoti cits citam cieši līdzās. Tika izpētīti pieci uzkalniņi, sestais bija pilnīgi izpostīts. Trīs uzkalniņi (2., 3., 4.) bi-

7. attels.

ja skaidri saskatāmi. Tie sfēriskas formas, 30-37 cm augsti, to diametra 5-7 m. Katra-uzkalniņa centrā bija vērojama pār-rakumu bedre. 1.uzkalniņš bija pilnīgi apbērts, veicot melio-rācijas darbus. To atrast izdevās tikai, rokot tranšeju, kas tika iemērīta iespējamā uzkalniņa atrašanās vietā. Uzkalniņā atsegts traucēts virieša apbedījums. Kapa inventārā vesels māla podiņš, divi spirālgredzeni, galodiņa, naža maksts apka-luma fragments. 3. un 4. uzkalniņā atrasta pa vienai laus-kai, 2.uzkalniņš bija pilnīgi izpostīts. Lielāko interesi iz-raisa 5.uzkalniņš, kurš zemes virspusē tikko bija redzams. Sievietes kapa inventārā bija trīs zvaigžņu saktas, krūšu va-žņu rotas, zoomorfie piekariņi, krelles, monētpiekariņš (11. gs. Rietumeiropas denārijs), bronzas gredzentiņi un spirāles no villaines rotājuma. Dažas kapā atrastās senlietas rakstu-rīgākas latgaļiem. Apbedījums datējams ar 12. gs. (7.att.).

Visu uzkalniņu uzbērums sastāvēja no mālsmits ar oglišu piejaukumu. Kapu bedres, ko iezīmēja ar pelniem un oglitām piesātināta zeme, orientētas ziemeļrietumu - dienvidaustrumu virzienā. Apbedījumi bija ierakti pamatzemē 10-20 cm dziļi, ap tiem novērojams ovāls akmeņu krāvums.

Otra, triju uzkalniņu grupa atradās 20 m dienvidaustru-mos no pirmās. Zemes virspusē uzkalniņi vairs nebija saska-tāmi. Meklējumi, rokot pārbaudes tranšejas, rezultātus me-deva. Vienā no tranšejām tika atrasts uzmavas šķēpa gala.

T. Berga

IZRAKUMI MŪRMUIŽĀ

Vēstures institūta ekspedīcija 1981.gada augustā v i-ca arheologiskus izrakumus Mūrmuižas viduslaiku nocietinā-tajā tornī (Valmieras raj.). Izrakumi saistīti ar pieminekļa

restaurāciju. Izpētīta 60 m² liela platība, kultūrlāpa biežums līdz 2 m. Tika atsegta kādas telpas divas sienas. Telpa pieslēgusies torņa dienvidu sienai. Sienu biežums 1 m, tās mūrētas no laukakmeņiem, ķieģeļu šķembām, par saistvielu izmantojot mālus, turpretī torņa sienas mūrētas ar kaļķu javu. Piebūves platums 7 m, garumu gar torņa dienvidu sienu precīzi noteikt neizdevās. Tika atsegts neliels šīs telpas ķieģeļu grīdas fragments. 20 cm virs grīdas līmeņa atrasts 1576. gadā kalts Rīgas brīvpilsētas šiliņš. Zem telpas pamatiem 20-30 cm biezs tumšas zemes slānis, kas piesātināts ar ogleņiem, pelniem un degušiem māliem. Atsegts arī konusveida pavards. Šajā slānī atradumu nebija. Atsegtajā telpā pie torņa dienvidu sienas atrasti: lāča zoba piekariņš, kaula ķemmites fragments, nazis, divi Rīgas brīvpilsētas 1576.gada un 1577.gada šiliņi, Karļa XI 1666. gada Rīgas šiliņš. Keramikā vietējā, vāpētā, krāsns podiņiem pārsvarā zaļā glazūra.

Iegūtais materiāls vedina domāt, ka Mūrmuižā 16. gs. vidū pastāvējusi ordeņa fogta neliela pils.

I. Briede

IZRAKUMI KRISTAPIŅU KAPULAUKĀ 1980. GADĀ

Laikā no 1980. gada 27.jūnija līdz 18.augustam Latvijas PSR Vēstures muzeja organizētā arheoloģiskā ekspedīcija turpināja izrakumus Preiļu rajona Rušonu c.p. Kristapiņu kapulaukā. Izrakumos piedalījās Rīgas Pionieru pils arheoloģijas pulciņa biedri.

Pētīta kapulauka dienvidu daļa 390 m² platībā. Atsegts viens ugunskaķis un 42 skeletkāpi (162. - 204.). Tūlīt zem

velēnas kārtas 0,15 - 0,30 m dziļumā zemē labi iezīmējās ovālas un četrstūrains 1,25 - 2,35 m garas un līdz 0,9 m platas kapu bedres. Apbedījumi atsedzās 0,15 - 0,95 m dziļumā. Lielākā daļa kapu izpostīti, veicot zemes darbus. 10.laukumā, kur mirušie ierakti dzeltenās smiltīs, skeletu kauli nebija saglabājušies (194.-198., 200.-204.), arī līdzdotās senlietas ļoti sliktā stāvoklī.

Zem 169. un 184. sieviešu kapa atsedzās trūdējuša koka, zem 184. kapa - arī papardes paliekas. Sievietes guldītas ar galvām R, DR vai ZR, divos kapos - A (180.,190.), vienā - Dā (200.) virzienā, vīrieši - A, DA, ZA, vienā kapā - D (192.) virzienā. Pavisam atklāti 20 sieviešu, 15 vīriešu, seši bērnu un divi nenosakāma dzimuma apbedījumi.

Visos kapos, izņemot traucēto 191. kapu, atrasts kapa inventārs. Sievietēm parasti doti līdz bronzas lentveida vainagi, kaklariņķi ar seglu un kāšu, kā arī noplacinātiem pamišu, cilpu un četrskaldņu galiem, krūšu važiņas ar zvaniņu, zvārguļu, mālišu, dzīvnieka zoba un sv. Jura piekariņiem, kruķadatas, dzelzs spieķadatas ar bronzas stieples aptinumu, pakavsaktas, spirālaproces, manšetaproces, aproces ar zvērgalvu galiem, spirālgredzeni, dzelzs dzirkles, māla vārpstas skriemeļi. 195. sievietes kapā uz trim ādas siksnīņām uzvērtu noplacinātu bronzas spirāļu vainags, 197. kapā - sudraba deniņpriņķis un gredzens (8.att.).

Vīriešu kapu inventārā bronzas aproces ar zvērgalvu un segmentveida galiem, karavīru aproces, spirālgredzeni, ādas josta ar bronzas apkalumiem, dzelzs isie, platie vienasmens zolēni, uznavas un iedzītņu šķēpu gali, šaurasmens un platasmens cirvji, laužiņi un zvans.

Kristapiņu 8. - 12. gs. kapulaukā apbedīti latgaļi.

8.attēls.

Apmetnes apdzīvotības paliekas konstatētas 12. laukuma ziemeļu galā, kur 0,35 m dziļumā atsedzās ogļainas zemes plankums ar pusapļa formā izvietotiem, galvas un dūres lieluma akmeņiem. Turpat atrada arī bezripas keramikas māla trauku lauskas un akmens graudberzi. Senvietas dienvidaustrumu daļā kā savrupatradums atrasts akmens kalts, graudberzis un gremds.

Apmetne apdzīvota l. g. t. p. m. ē. un m. ē. sākumā.

A. Caune

1980. GADA PĒTĪJUMI RĪGĀ DAUGAVAS IELĀ

Izrakumi Rīgā Daugavas ielā (3. grupa 12. un 13. grunts- gabals), turpinot jau 1977. gadā uzsāktos arheoloģiskās izpē- tes darbus, 1980. gadā notika no 20. maija līdz 25. jūlijam.

1980. gada pētījumos iegūtas 1326 senlietas, 668 kerami- kas lauskas, vairāk nekā 3500 osteoloģisko vienību, kā arī koku u.c. paraugi.

Izrakumu laukums 100 m² platībā atradās kvartāla vidū kādreizējā pagalmā. Tā kā šī vieta pilsētas vairāk nekā 800 gadu ilgajā pastāvēšanas laikā nekad nav bijusi apbūvēta, kul- tūrslānis visā 5 m dziļumā saglabājis vēlākos pārrakumos ne- traucētu stratigrāfiju. Tas ļāva izsekot Vecrīgas zemes lī- meņa celšanās intensitātei gadsimtu gaitā. Sākuma posmā - 13. -14. gs. - kultūrslānis pieaudzis ļoti strauji, pat līdz 1,5 m simt gados. Pēc tam slāņa pieaugums pakāpeniski samazinājies. No 17. gs. līdz mūsu dienām zemes virsma Vecrīgā praktiski vairs nav mainījusies. To apstiprina arī novērojumi citos Vecpilsētas rajonos, kur saglabājušās 17.-18. gs. celtās ēkas. Ar koka skaidām un dzīvnieku mēsliem bagātā tumšā or- ganiskā masa pagalma daļā veido gandrīz 4 m biezu slāni. Vienīgi pati virsējā 1,0-1,5 m biezā kultūrslāņa kārtā sa- stāv no smilšainas grunts, kas jaukta ar būvgružiem, lieci- not, ka viduslaiku pilsētā, pastāvot arī mūra apbūvei, kul- tūrslāņa raksturs ilgstoši nemainās. Atšķirībā no apakšējiem grunts horizontiem virsējā organiskajā masā pieaug tikai lieģeļu un dakstiņu lausku skaits. Vietām parādās arī plānas kaļķu un māla starpkārtas. Laukuma profilā izšķirami 16 at-

šķirīgi horizonti, norādot uz intensīvu kādreizējo saimniecisko dzīvi un atkārtotu jauncelsmi pēc ugunsgrēku postījumiem.

Pētījumu objektā salīdzinot 19. gs. pastāvējušās gruntsgabalu robežas ar izrakumos atsegtajām ēku un žogu paliekām, konstatējams, ka periodā no 13. līdz 19. gs. relatīvi nemainīgs palicis ne vien zemes gabalu iedalījums, bet pastāvīga bijusi arī ēku novietne gar ielas apbūves līniju. Citāds sienu virziens ir tikai pašai senākajai šai vietā celtajai ēkai, kas neiekļaujas vēlāko zemes gabalu konfigurācijā. Atšķirības senākajā un vēlākajā apbūves plānojumā varētu izskaidrot ar Daugavas krastmalā esošā vietējo tautību iedzīvotāju ciema iekļaušanu 13. gs. sākumā jaunveidotās pilsētas teritorijā un tai sekojošo jauno zemes gabalu robežu nosprašanu.

Pašā apakšējā kultūrslāņa horizontā celtniecības liecības netika atrastas. Nedaudzās senlietas - medībām un zvejai piemērotais harpūnveida šķēpa gals (9.att.:19), bronzas pakavsakta ar zvērgalvu galiem un vītu loku (9.att.:4), ar skujiņu rakstu ornamentēts māla vērpjamās vārpstas skriemeļlis (9.att.:5), kā arī daži stikla aproču fragmenti (9.att.:3) liecina, ka šajā kvartāla daļā, iespējams, meklējama iepriekšējos gados konstatētā Daugavas piekrastes 12. gs. ciema vietas perifērija.

Izrakumu vietā pirmā ēka celta 13. gs. sākumā pildrežģu konstrukcijā. Zem tās aizmugures daļas rokot pagrabu, pārgriezts apakšējais kultūrslāņa horizonts. No celtnes atsegta 2,5 x 2,5 m liela platība, kuru ierobežo divas apdegušas stāvkoku sienas. Spriežot pēc zemē esošo stāvkoku garuma, pagrabs bijis apmēram 1 m dziļš. Pagraba grīdu sedzis smilšu bērumš. Telpā cieši cita citai līdzās bijušas novietotas vai-

akām Rīgā pēma līdz 16.gs., kad bija uzsākta pirmā koka ūdensvada būve un dzeramo ūdeni sāka ņemt no Daugavas.

Pētītajam pagalmam pieslēdzas trīs gruntsgabali. Izrakumos atrastie daudzie ražojumu pusfabrikāti un ražošanas procesā radušies atkritumi ļauj spriest par apkārtejo sētu iedzīvotāju nodarbošanos. Lielais ādas atgriezumū skaits, daudzie bojātie un lāpitie apavi un dažādi citi ādas izstrādājumi liecina, ka šeit vairākās paaudzēs darbojušies kurpnieki. Savukārt pusgatavās koka karotes, neskaitāmie koka bļodiņu galdiņi, amatnieku sols, kā arī koka virpojumi norāda uz kokamatnieka - trauku izgatavotāja darbību. Ievērojamais griezto kaulu skaits, sazāgētās kaula plāksnītes, ķemmju sagataves un kaula ķemmes (9.att.:9, 12-14) sniedz liecību par ķemmju darinātāja amatu.

Visās noraktajās kārtās atrasts relatīvi daudz zivju kaulu, tomēr no zvejas rīkiem iegūts tikai viens maksķeres āķis (9.att.:1) un no priežu mizas izgriezts tiklu pludiņš. Jādodomā, ka ar zvejniecību plašāk šo sētu iedzīvotāji nav nodarbojušies bet zivis uzturam pirkušī. Pārtikā lietotas šādas zivis: sapals, sams, lasis, lidaka, plaudis, vimba, zandarts, asaris, rauda, linis, store un Atlantijas pasugas menca (zivis noteicis biol. zin. kand. J.Sloka). Pēc atrastajiem zivju kauliem spriežams, ka zivis bijušas ļoti lielas. Piemēram, mencas un sami līdz 1,5 m, stores 1,35 m, zandarti un laši ap 1 m, asari un raudas 30-40 cm gari. Samērā daudz Atlantijas mencu kaulu atrasts jau 13. gs. pirmās puses slāņos. Tas varētu liecināt, ka Rīgā, jau sākot ar 13. gs., no Ziemeļjūras piekrastes zemēm kā pārtikas produkta ievestas sāļtās mencas.

13.-15. gs. slāņos atrastie nelielu koka bļodiņu galdiņi

no kop.jā atradumu skaita sastāda vairāk nekā pusi (9.att.: 23-25). Atsevišķos slāņos koka trauku fragmentu bija pat vairāk nekā māla trauku lausku. Jādomā, ka viduslaikos vien-
 kāršo pilsētnieku namos koka trauki kā galda un virtuves
 piederumi tikuši iz. antoti vairāk nekā māla un metāla dari-
 nājumi. Jāatzīmē, ka starp māla trauku lauskām jau 13. gs.
 slāņos retumis sastopami arī importētās glazētās keramikas
 fragmenti, to vidū atsevišķas lauskas pat no Ziemeļjūras
 piekrastes zemēs izplatītajām antropomorfajām glazētajām mā-
 la krūzēm. No interesantākajiem atradumiem vēl varētu minēt
 koka šaha figūras un dambretes ripiņas (9.att.:11,16,17), no
 raga darinātu virvju pinamo rīku (9.att.:15), koka ripu ar
 iegrieztu Ipašuma zīmi (9.att.:18), dzelzs nažus (9.att.:20,
 21), bultas (9.att.:8), piešus (9.att.:26) slāpēznes (9.att.:
 :7), dunču un zobenu ādas maksu galu dzelzs apkalumus (9.att.
 :22), bronzas adatas (9.att.:6), alvas krustiņu (9.att.:2),
 dzelzs jostas sprādzes (9.att.:10) u.c. priekšmetus.

A.Caune

IZRAKUMI BAUSKAS PILĪ 1980. UN 1981. GADĀ

Bauskas pilsdrupās arheologiskie izrakumi notika no
 1980. gada 7.jūlija līdz 29. augustam un no 1981. gada 1.
 jūnija līdz 20. augustam. Turpinot jau iepriekšējos gados uz-
 sāktos pētniecības darbus, atsēdza četrus jaunus laukumus ar
 kopējo platību 440 m². Izrakumu vietas atradās pils centrā-
 lajā daļā, priekšpili un ārpus aizsargmūriem Mēmeles krastā.

Pa abām pētījumu sezonām iegūtas 839 senlietas, vairāk nekā 2000 keramikas lausku, pāri par 4000 krāsns podiņu fragmentu; vākti arī osteoloģiskie un būvmateriālu paraugi.

Senākās liecības par Bauskas pilskalna apdzīvotību iegūtas tikai laukumā ārpus pils mūriem šaurā joslā gar Mēmeles upes krastu. Kopējais kultūrslāņa biezums kraujas nogāzes augšmalā sasniedza gandrīz 3 m, un tajā izšķirami trīs dažādi horizonti. Augšējo daļu veidoja 16.-17. gs. būvgruži un virtuves atkritumi. Zem tiem atradās smilšains slānis, kas radies pēc pils uzcelšanas 15. gs. Trešais noslāņojums, tieši virs pamatzemes, sastāv no 0,3-0,7 m biezas trūdvielām bagātas tumšas mitņu zemes kārtas un radies jau l.g.t.p.m.ē. Gar pašu kalna kraujas malu apakšējā slānī tika konstatētas ar dolomitakmeņiem apliktas divas stabu bedru rindas, liecinot, ka agro metālu periodā kalnā esošo nocietināto apmetni aizsargājis stāvkoku žogs. Atsegta arī kāda nedaudz zemē iedziļināta celtnes vieta. Tās kontūras pamatzemē iezīmē kādreiz iedzītu mietu bedrites. Mitne bijusi vientelpa ar centrā novietotu 0,7x0,9 m lielu atklātu ovālas formas pavardu, kura klonu veido stipri deguši dūres lieluma granitakmeņi. Blakus pavardam divi lielāki plakani akmeņi.

Apakšējā slānī atrada sikas krama šķembas (10.att.:12), kaula adatas (10.att.:3-6) un īlenus (10.att.:1,2), akmens kaltu (10.att.:8) un salūzuša cirvja pieta daļu (10.att.:7), kā arī vairākus māla kāstuves fragmentus (10.att.:9-11). No savāktajām 316 trauku lauskām 80% sastāda švikātās keramikas lauskas; pārējās ir gludās keramikas.

Kā rādīja izrakumi citās pilsdrupu vietās, 15. gs., būvējot Livonijas ordeņa pili, senākais kultūrslānis kalna plakumā pārjaukts vai arī pilnīgi iznīcināts.

Mēmeles kraujas malā pēc pils mūru uzcelšanas izveidojusies 2-6 m plata neapbūvēta josla, uz kuru no pils un priekšpils vedušas divas nelielas izejas. Caur priekšpils pagrabu šurp novadīts arī pagalmā saplūdušais lietussūdens. Kraujas malā atklāts laukakmeņiem bruģēts grāvis - ūdens novada gala izveidojums. 16. gs. beigās, priekšpili pārbūvējot par jauno pili, nelielajā laukumīgā līdzās vārtu tornim uzbūvēts danskers. Pils sienās vārtu aillas aizmūrētas un turpmākajos gados pa logiem blakus danskeram izgāzti dažādi atkritumi un remontu laikā radušies būvgruži.

Līdz 1981. gadam izrakumus veica priekšpils teritorijā, kur notiek ziemeļu korpasa rekonstrukcijas darbi. 1981. gadā pirmoreiz plašākā laukumā vairāk nekā 200 m² lielā platībā atsedza pagalmu pašā pili.

Pētilo platību klāja 0,7-2,0 m biezs būvgružu slānis, kas veidojies pēc pils sagraušanas 18. gs. sākumā. Norokot šo slāni, tika konstatēts, ka pils galvenais korpuss ar dzīvojamām un saimniecības telpām atradies pie ziemeļu sienas, kuru aizsargāja augstā Mēmeles krasta krauja. Gar dienvidu sienu apbūve, izņemot aizsargtorņus, nav notikusi.

Zem pētilā ziemeļu korpasa pagrabi netika atrasti, tie bijuši tikai zem torņiem. Atsegtās telpas pirmais stāvs izmantots saimniecības vajadzībām. Grīdas bijušas izliktas ar neapstrādātām dolomītakmeņu plāksnēm un ķieģeļiem. No pagalma telpā vedušas durvis, kuru platums pārsniedzis 2 m. Pirmajā stāvā nedaudz iedziļināta sākotnēji atradusies arī silta gaisa apkures krāsns, kas apsildījusi augšējās stāvu. Velākas pils pārbūvēs šī krāsns daļēji nojauka.

Iekšējais pagalmis bruģēts ar dolomītakmeņu plāksņiem un sīku laukakmeņu bruģi. Laukuma centrā izrakumos tika daļēji

atsegta liela (\varnothing 7 m) un vairāk nekā 4 m dziļa koniska bedre. Tā aizbērtā ar būvgružiem. Šķiet, šeit meklējama kādreizējās pils akas vieta. Šķērsām pāri pagalmam atklāta ar akmens plāksnēm segta mūrēta tekne, kas, liekas, aizvadījusi ūdeni uz centrālā torņa pagrabu.

Trešais pētījumu laukums aizņēma priekšpils pagalma ziemeļaustrumu stūri. Arī šeit atsegts tāds pats rūpīgi izlikts bruģis kā pils iekšējā pagalmā. Laukuma malās gar ēku sienām bruģis izveidots augstāks nekā vidus daļā. Iespējams, pagalma centrā atradusies nokrišņu ūdens iesūcināšanas drenāžas sistēma.

Priekšpils pagalma līmenis no 16. gs. beigām līdz pat 18. gs. nav mainījies. To sedz 0,5-1,0 m bieza vēlāku būvgružu kārtā. Pārbaudes šūfā nelielā platībā noņemot bruģi, atklājās, ka zem tā jau 30-40 cm dziļumā sākas pamatzeme - blīvs māls.

Austrumu korpusa vidusdaļā atradies trīs pakāpienu augsts kāpņu podests. Labojot kāpnes, par būvmateriālu izmantoti arī atsevišķi rūpīgi apstrādāti akmens kalumu fragmenti. Liekas, tie varētu būt cēlušies no 17. gs. vidū sagraudās centrālās pils ieejas izbūves.

Divās izrakumu sezonās savākta bagāta krāsans podiņu kolekcija. Vairums podiņu ar zaļu, dzeltenu, melnu vai polihromu vāpi. Tos rotā augu lapu un ziedu vijumi, geometriski ornamentī, mitoloģiski tēli, fantastisku dzīvnieku un reālu cilvēku portreti. Spridzot pēc uzraksta, uz viena no podiņiem varētu būt attēlots hercoga Fridriha - Bauskas jaunās pils cēlāja - portrets (16.gs. beigas).

Atradumu vidū dominē dažādas būvdetaļas: dzelzs naglas, iedzītņi, skavas, logu aizvari, viras, stikli un to svina

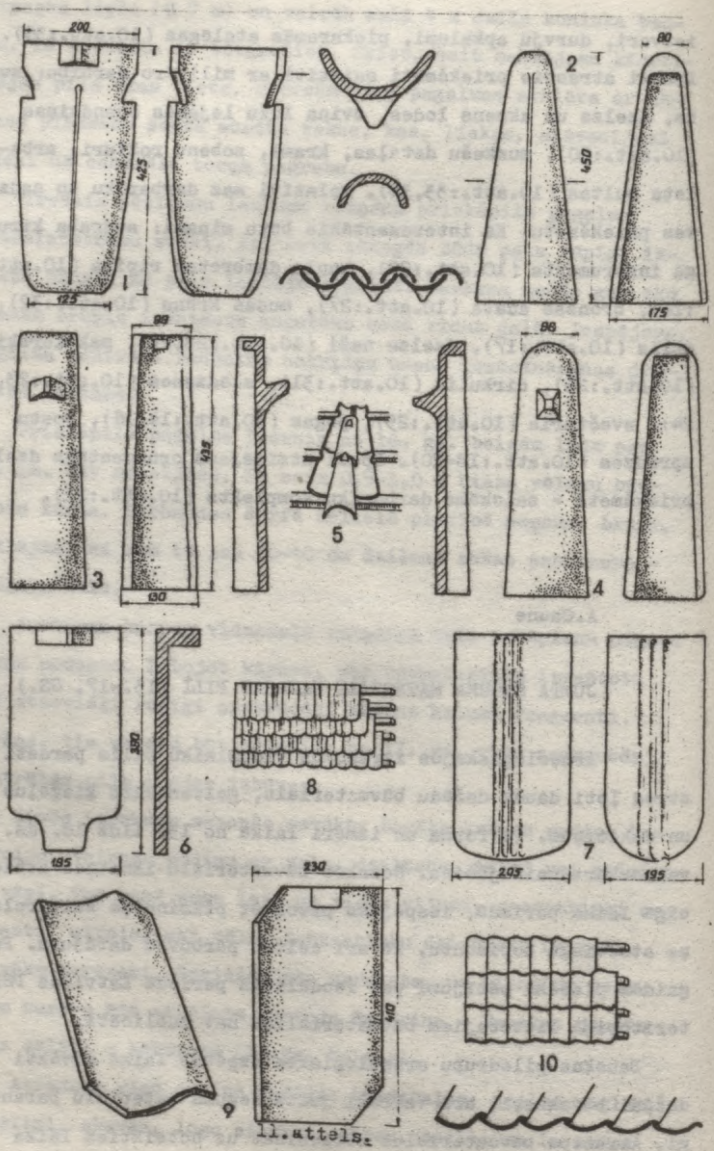
ietvari, durvju apkalumi, piekaramās atslēgas (10.att.:35). Daudzi atrastie priekšmeti saistīti ar militāro darbību: svina, dzelzs un akmens lodes, svina ložu lejamās standziņas (10.att.:30), muskešu detaļas, krami, zobenu rokturi, arbaleta bultas (10.att.:33,34). Relatīvi maz darbarīku un sadzīves priekšmetu. Kā interesantākie būtu minami: sudraba ķirurģa instruments (10.att.:22), kaula dambretes ripiņa (10.att.:16), bronzas adata (10.att.:27), mucas krāns (10.att.:32), stils (10.att.:17), dzelzs naži (10.att.:28,29), maksķerāki (10.att.:26), cirkulis (10.att.:31), slēdzenes (10.att.:23, 24), svečturis (10.att.:25), pogas (10.att.:14,15), jostu sprādzes (10.att.:18-20). Īpaši atzīmējams ornamentēts dzelzs priekšmets - salokāms darbarīku komplekts (10.att.:21).

A.Caune

JUMTA SEGUMA MATERIĀLI BAUSKAS PILĪ (15.-17. GS.)

Arheoloģiskajos izrakumos viduslaiku pilis parasti atrod ļoti daudz dažādu būvmateriālu, galvenokārt ķieģeļus un dakstiņus. To forma un izmēri laikā no 13. līdz 18. gs. vairākkārt mainījušies. Nosakot būvmateriālu izmaiņas attiecīgā laika periodā, iespējams precizēt pieminekļa kultūrslāņa atsevišķu horizontu, kā arī celtnu pārbūvju datējumu. Pagaidām plašāki pētījumi par feodālisma periodā Latvijas PSR teritorijā lietotajiem būvmateriāliem nav publicēti.

Bauskas pilsdrupu arheoloģiskās izpētes laikā savākti dažādi būvākmeņi, arī vairāki jumta seguma materiālu paraugi. Atrastos būvmateriālus attiecināt uz noteiktiem laika

posmiem un izsekot to formu izmaiņām Bauskas pili palīdz tieši 1980. gada pētījumi, kas notika ārpus nocietinājumu mūriem Mēmeles upes kraujas malā. Šeit dažus metrus plata zemes josla aizsargmūra pakājē visā pils pastāvēšanas laikā nekad nav bijusi apbūvēta. Bauskas pils pastāvēšanas nepilnos trīs gadsimtos (1443.-1706.) izveidojies vairāk nekā trīs metrus biezs ar pārrakumiem netraucēts kultūrslānis, kuru veido remontu reizēs un it sevišķi jumta seguma maiņās radušies būvgruži. Kultūrslānim ir izteikta stratigrāfija, tajā labi izšķiramas dažādos laikos bērtās zemju kārtas. Norokot aizbērumu, iegūta bagāta senlietu kolekcija, arī vairākas monētas. Līdz ar to bija iespējams precīzi datēt atsevišķus slāņa horizontus, skaidrot to izcelsmi saistībā ar rakstītajos vēstures avotos pieminētajiem notikumiem, grupēt atradumus pa noteiktiem laika periodiem, kā arī izsekot dažādo kārnīņu formu pielietojuma ilgumam.

Bauskas pili atrasti gan dobtie jeb t.s. klostertipa kārnīņi, plakanie jeb t.s. mēles tipa un liektie, jeb t.s. holandiešu tipa kārnīņi.

Klostertipa kārnīņiem ir dobas puscilindriskas silītes forma, viens gals tiem plataks, otrs - šaurāks. Izšķir apakšējās (t.s. mūķenes) un virsējās (t.s. mūkus) šā tipa kārnīņus. Kārnīņu segums sastāvējis no platajām "mūķenēm" un šaurajiem "mūkiem". "Mūķenes" guldītas cieši līdzās cita citai ar ieliktajām pusēm uz augšu. Ievietojot nākošās kārtas "mūķeņu" šaurākos apakšgalus apakšējās kārtas platakajos augšgalos, radās galeniskais pārsegums. Savukārt sānu sadurvietas pārseiza izliektie "mūki", kuru šaurie augšgali tikuši iekabināti "mūķeņu" sānos izveidotajos robos (ll.att.:5). Tā veidots blīvs, relatīvi ļoti smags jumta segums.

Bauskas pili atrastas tikai viena tipa "māķenes" - 42,0-43,5 cm garas, augšgalā 15-20 cm, bet apakšā 12-14 cm platas. Kārņiņu gala izciļņi, t.s. tapas jeb deguni, ir trīsstūrveida (11.att.:1). "Mūki" pēc augšgala izveidojuma dalāmi trīs apakštipos: pirmie - ar slēgtu noapaļotu augšgalu un gludu virspusi (11.att.:2); otrie - ar vaļēju augšgalu, kam apakšpusē izveidota neliela taisnstūrveida tapiņa, bet virspusē - slīpa 3-4 cm gara tapa (11.att.:3); trešie - ar noapaļotu slēgtu augšgalu un lielu tapu virspusē (11.att.:4). "Mūku" garums 42-45 cm, augšgala platums 9-13 cm, apakšgala platums 12,8-17,5 cm.

16.gs. būvnoteikumos Pfalce (Henze, 1955, S.233) kloster-tipa kārņiņu garums noteikts uz 18-20 collām.

Pieņemot, ka Līvoniņā šai laikā lietota Rīgas colla (2,24 cm), secināms, ka arī Bauskā 15.-16.gs. izgatavotie kārņiņi ir 19-20 collas gari (2,24x19 = 42,56 cm; 2,24x20 = 44,8 cm).

Viduseiropā klostertipa kārņiņi pazīstami jau kopš 11.gs. Rīgas, kā arī Vecdoles izrakumos tie sastopami kopš 13.gs., Bauskas pili klostertipa kārņiņi kā vienīgais jumta seguma materiāls lietoti vēl 15.gs. Kopā ar citu tipu kārņiņiem tie lietoti jumta pārbūvēs reizēm pat vēl 17.gs. "Mūku" otrā apakštipa kārņiņi atrasti vēlākos kultūrslika horizontos nekā pirmā apakštipa kārņiņi. No trešā apakštipa kārņiņiem pagaidām Bauskā atrasts tikai viens eksemplārs.

Mēles tipa kārņiņi ir plakana plāksne ar profilētu lejasgalu un taisnu augšgalu, kam vienā pusē izveidota tapa. Bauskas pili atrasts tikai viens vesels 39 cm garš šī tipa kārņiņš. Lielākā skaitā uzieti kārņiņu fragmenti, pēc kuriem iespējams noteikt to platumu (17-20 cm) un biezumu (1,5-2,5 cm). Bauskas "mēlēm" ir trejāds apakšgala profilējums: 1) no-

apaļota segmenta veidā (11.att.:8); 2) ar pusaplocei līdzīgu galu (11.att.:7) un 3) ar galā izveidotu taisnstūrveida izcilni (11.att.:6). Visiem tiem virspusē ievilkta trīs vai četras rievās - gan dekoratīvam mērķim, gan arī lietus ūdens labākai novadīšanai.

Viduseiropā šī tipa kārņiņi parādās jau 14. gs. Lietuvā tie sastopami kopš 15. līdz pat 17. gs. un ir visplašāk izmantotais jumta seguma materiāls gotikas un renesanses celtņēs. Bauskas pili mēles tipa kārņiņi lietoti tikai 16. gs. otrajā pusē. Lielākajā daļā izrakumu laukumā šī tipa kārņiņi nemaz nav atrasti. Domājams, ka ar "mēlēm" varēja būt segta arī daļa no Kurzemes hercoga celtās jaunās pils jumta 16. gs. beigās. Pirmie mēles tipa kārņiņi Bauskā izgatavoti plataki (19-20 cm) un biezāki (2-3 cm). Velāk tie kļūst šaurāki (17,0-17,5 cm) un plānāki (1,5-2,0 cm).

Plakanie kārņiņi bija vieglāk pagatavojami nekā kloster-tipa kārņiņi, taču, lai iegūtu blīvu jumta segumu, mēles tipa kārņiņi jāiesedz ar samērā lielu pārsegumu. Tāpēc arī šo kārņiņu jumti ir smagi un jumšanai neērti. 17.gs. "mēles" visur nomainīja daudz racionālākie holandiešu tipa kārņiņi - plakano un dobo kārņiņu formu apvienojums.

Holandiešu tipa kārņiņi plānā ir taisnstūri ar diviem nošķeltiem diagonāli pretējiem stūriem. Šķērsgriezumā tiem ir liekta (S veida) forma. Bauskas pili atrasto holandiešu tipa kārņiņu garums ir 37 un 41 cm, platums 23,0-23,5 cm, biezums nepārsniedz 2 cm (11.att.:9).

Pirmo reizi šī tipa kārņiņi lietoti 16. gs. Holandē, no kurienes tie arī ieguvuši savu nosaukumu. Eiropā plašāk ieviešas 17. gs. sākumā un ir lietošana līdz pat mūsdienām. Bauskas pili senākie holandiešu tipa kārņiņi atrasti būvgru-

žu slāni, kas radies pēc pils remonta 17. gs. pirmajā pusē. Gandrīz visos izrakumu laukumos virsējās būvgružos holandiešu tipa kārņiņu lauskas atrastas masveidā. Tas norāda, ka šie kārņiņi 17.gs. ir kļuvuši par visizplatītāko jumtu seguma materiālu. Holandiešu tipa kārņiņu forma Bauskā nav mainījusies līdz pat 20. gs., nemainīgs saglabājies arī to platums. Laikā no 17. līdz 20. gs. vērojama vienīgi pakāpeniska to garuma samazināšanās. Kultūrslāni, kas radies 17. gs. 20. gados, atrasts kārņiņš, kura garums ir 41 cm, platums 23 cm. Pils virsējo slāņu būvgružos atrastā kārņiņa izmēri ir 37,0x23,5 cm. Bauskas pilsētā kādā 19.gs. apjuntā šķā lietoti kārņiņi ar izmēru 35,0x23,5 cm.

Jumta kores un šķautņu noseģšanai izmantoja t.s. kores kārņiņus ar šķērsgrīzumā pusapaļu formu. Pie jumta tos saistīja ar kaļķu javu. Veseli kārņiņi vai arī lielāki to fragmenti Bauskā nav atrasti. Spriežot pēc biežās javas kārtas vairāku "mūķeņu" fragmentu iekšpusē, jādomā, ka klostertipa kārņiņu segumā kores noseģšanai tikušas izmantotas arī "mūķenes".

Lai Latvijas feodālisma perioda būvmateriālu formu attīstības gaitai varētu izsekot plašākā teritorijā, turpmākajos gados būtu vēlams visās arheoloģiski pētītajās mūra pilīs būvmateriālu fiksāciju veikt pēc vienas kopējas programmas. Tas ļautu atšķirt kopējas formu attīstības likumsakarības no lokālām izmaiņām, kā arī palīdzēt noteikt kaimiņzemju celtniecības tradīciju ietekmi.

J. Daiga

IZRAKUMI DOBELES KAPSĒTĀ

Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija 1980. un 1981. gadā turpināja 1979. gadā sāktos pētījumus Dobeles senā kapsētā Tērvetes ielā 4, Dobeles rajona slimnīcas austrumu pusē. Izrakumi bija nepieciešami sakarā ar slimnīcas paredzamo paplašināšanu. Izrakumus finansēja Dobeles rajona TDP izpildkomiteja. Izrakumos aktīvi piedalījās Dobeles Roberta Eihes 1. vidusskolas skolnieku darba un atpūtas nometnes "Sakta" dalībnieki vēstures skolotājas L. Kēsteres vadībā.

Pētījumi notika 40 izrakumu laukumos. Apbedījumi konstatēti 19 laukumos. Precizētas senās kapsētas robežas un žoga atrašanās vieta.

Abos gados atsegti 734 kapi (pavisam to 904). 27. laukumā atsegta divas lielas bedres - t. s. kaulu kambari, kuros atrastas arī dažas senlietas. Kā un kad bedres radušās, vēl nav noskaidrots.

Kapsētas dienvidu un ziemeļu daļa ir stipri atšķirīgas. Dienvidu malā - 13., 30. un 38. laukumā - apbedījumu visvairāk. Tur mirušie glabāti ļoti blīvi cits pie cita un cits virs cita 5-6 kārtās, kuras iesniedzas līdz 1,8 m dziļi. Tāpēc daudzi kapi jau senatnē pārjaukti. Šajā kapsētas daļā akmeņu maz. Mirušie guldīti ar galvu R (pretējā virzienā reti). Toties kapsētas pašā ziemeļu daļā, pie kapsētas žoga, apbedījumi daudz retāki, orientēti ar galvu Z, turklāt iem apkārt akmeņu ieloki.

Kapsētas centrālās daļas austrumu pusē, 28. un 29. laukumā, konstatēti vissenākie un bagātākie kapi. Diviem virie-

šu apbedījumiem doti līdz uznavas šķēpi (vienā kapā bez tam ovālā šķīlamdzelzs, divi krama gabaliņi un bārdas nazis). Citā kapā likts platasmens cirvis.

Kapsētas austrumu daļā atsegtajos kapos atrastās monētas liecina, ka agrākie un bagātākie kapi attiecināmi uz 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu.

Visbagātākais bija 735. kops, kurā apbedīta jauna (ap 20 gadus veca) sieviete (12.att.). Mirušās kaklu greznoja neredzēta kaklarota. Tās sastāvā 101 kauri gliemežnīca, 17 sudraba monētpiekari, viens apaļš sudraba piekars, 34 bronzas zvārguļi ar krusta šķēlumu, 115 stikla un bisera tipa krellītes. Krūtis greznoja septiņas pakavsaktas: viena ar zvērgalvu, divas ar liliju un četras ar pogu galiem, bez tam divas zvaigzņveida riņķasaktas. Uz pirkstiem mirušajai bija septiņi dažādi gredzeni: divi piecviju spirālgredzeni, viens ar pītu priekšpusi, viens ar tordētu, divi ar paplašinātu priekšpusi un pamišu galiem un viens slēgts gredzens.

Iegurņa rajonā atradās jostassprādze un jostas sadalītājs, starp kājām - bronzas važiņu sadalitājs.

No pieminētajiem 17 monētpiekariņiem deviņi ir Flandrijas graši (Ludviķa III, 1346.-1384.), divi - Vācu ordeņa mestra Vinriha fon Kniprodes (1351.-1382.) šiliņi un viens Livonijas artīgs, kas kalts Tallinā ap 1390. gadu. (Monētas noteica T.Berga).

Vajāk saglabājušies un ar inventāru ne tik bagāti ir vi-
riešu kapi. 880. kapā, kura galvgalis bija izpostīts, starp
augšstilba kauliem pie iegurņa bija nazis ar iedzītni, ovāla
šķīlamdzelzs, smilšakmens galoda ar caurumu un lāča ilknis.
Uz iegurņa - bronzas jostassprādze, labajā pusē pie iegurņa -
spirālgredzens.

815. kapā, kurā apbedīta vecāka sieviete, mirušajai ap kaklu bija kaklarota, kas sastāvēja no 14 bronzas zvarguļiem, 58 stikla krellēm un diviem monētpiekariņiem. Vēl viena maza monēta atradās jostas vietā labajā pusē. Uz krūtīm mirušajai četras saktas - divas lielas skārda ripšasaktas un divas mazākas pakavsaktas. Labajā pusē spirālgredzens, pie iegurņa - apkalts lāča nags.

700. kapā bija kaklarota, darināta no kauri gliemežnicām, stikla krellēm, diviem bronzas zvarguļiem un diviem monētpiekariņiem.

Atsegti arī bērnu apbedījumi. Kapos apglabāti gan vēl mātes klēpi miruši, gan tikko piedzimuši un kopā ar māti apglabāti, gan arī lielāki bērni.

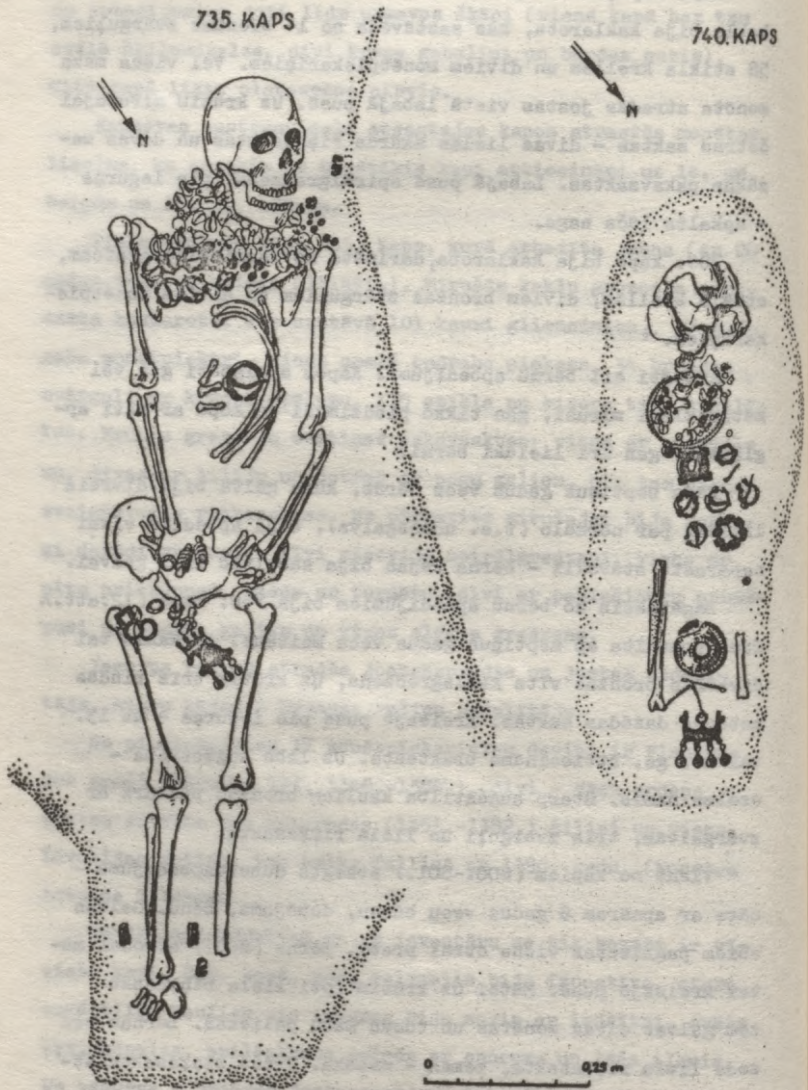
Kāds septiņus gadus vecs bērns, kura galva bija divreiz lielāka par normālo (t.s. ūdensgalva), bija apbedīts visai neparastā stāvoklī - bērna kājas bija saceltas līdz galvai.

Bagātākais no bērnu apbedījumiem bija 740. kapā (12.att.). Tāni apbedīta ap septiņus gadus veca meitene. Ap kaklu tai divkārs bronzas vīts kaklagredzens, uz krūtīm trīs rindās astoņas dažādas saktas. Kreisajā pusē pie iegurņa - uz 13. vai 14. gs. attiecināms brakteāts. Uz labā augšstilba - dzelzs nazis. Starp augšstilba kauliem bronzas piekars ar zvērgalvām, trīs zvarguļi un liela ripšasakta.

Vienā no kapiem (800.-801.) atsegts dubultapbedījums - māte ar apmēram 6 gadus vecu bērnu, domājams, zēnu. Galvas abiem pagrieztas viena otrai pretī. Bērns (800.) atrodas mātei kreisajā pusē. Mātei uz krūtīm ļoti liela ripšasakta, zem galvas divas monētas un tumšu matu paliekas. Bērnam zem zoda liela ripšasakta, zemāk - mazāka. Trešā ripšasakta atrodas kreisā augšdelma rajonā. Uz vidukļa labi saglabājusies

735. KAPS

740. KAPS

12.attéls.

ādas josta ar bronzas kniedītēm.

Kādā citā kapā bērns-guldīts uz muguras, galva uz labā vaiga, rokas uz vidukļa. Kapa inventārā trīs lielas riņķasaktas, viena - vidū zem kakla, divas pārējās - katra pie sāva elkoņa, starp apakšstilbiem, kuri nav saglabājušies, dzelzs nazis.

Vispār kapos nav daudz piedevu. Visvairāk ir saktu, taču arī to nav katrā kapā. Izrakumu laikā atrastas 204 pakavsaktas un 453 riņķasaktas, no tām viena maza, sudraba, ar uzrakstu EDDE KOENINCK * ANNO CXIII. Saktas ir ļoti dažāda veida un dažādos lielumos, dažāds ir arī to rotājums. Divām no trim atrastajām rotadatām sudraba platējums; viena ar ziedveida, otra ar trapecveida galvu. Slēgtie gredzeni ar dažādu priekšpusi atrasti 99, spirālgredzeni - 71, kaklariņķi - trīs, spirālaproces - viens fragments, zvārguļi - 97, bronzas vainagi - divi, kauri gliemežnīcas - 230, bronzas un dzelzs šujadatas - 35, kaula adatu kārbīņas - deviņas, lāča naga piekari - pieci, lāča ilkņu piekari - trīs.

Atrastās 25 ādas jostas rotātas gan ar bronzas kniedītēm, gan ar mazām bronzas podziņām. Naži (pavisam 375) ir gan ar iedzītni, gan ar spalvu, pie kam spals reizēm darināts no brieža raga; citiem gals apkalts ar bronzu. Bez tam mirušajiem dotas līdz šķiļamdzelzis (5), dzelzs stopa bultu gali (trīs ar iedzītni, viens ar uznavu), dažādas bronzas apkaluma plāksnītes, bronzas trapecveida piekariņi, liels bronzas lunulas piekars, bronzas kvadrātveida piekari. Atrasts arī viens bronzas āderu cērtamais. Samērā daudziem mirušajiem konstatēti mugurkaula "radziņi", reizēm pilnīga mugurkaula saaugums. Kādam virieša galvaskausam kreisajā pusē liels trīsstūrveida caurums, kura malas sākušas aizaugt. Citam gal-

vaskaršam varēja vērot trepanācijas pēdas. Konstatēti daži ribu saauguma gadījumi, garo kaulu locītavu virsmu izkropļojumi un lūzumi (10) - reizēm labi saauguši, reizēm - greizi.

Zobi pusemūžā mirušajiem ļoti nodiluši; kariozi zobi ir samērā reta parādība. Apbedīto mūža vidējais garums 50, retāk - 60 gadu. Pēc kaulu materiāla seno dobeliešu veselības stāvokli un slimības noteica V. Derums.

J. Graudonis

IZRAKUMI TURAIIDAS PILSDRUPĀS 1980. UN 1981. GADĀ

Vestures institūta arheoloģiskā ekspedīcija sadarbībā ar Siguldas novadpētniecības muzeju 1980. un 1981. gadā turpināja pētījumus Turaidas pils ansambli. Arheologu darbs gan pašā pils teritorijā, gan aiz tās aizsargmūriem bija cieši saistīts ar pieminekļa konservācijas un restaurācijas darbiem.

Pils ziemeļaustrumu stūrī jau 1979. gadā konstatētajā lielajā celtņē, t. s. austrumu korpusā, izpētīja divas šīs celtnes pagrabtelpas, noskaidrojot, ka ziemeļos no 1977. gadā pētītā "alus bruža" atradies 6,9x6,9 m liels pagrabs ar siju griestiem un vienstāva virsbūvi. Pagraba austrumu sienā (aizsargmūri) bija izmūrēta vēdlūka, dienvidu sienā - niša apgaismes ķermeņa ievietošanai, ziemeļu sienā (divu pagrabu starpsienā) izeja uz kāpņu telpu un otru pagrabu. Pagraba ziemeļrietumu daļā atradās 2,6 m gara un 1,75 plata velvēta telpa, kurai gan nebija izejas ne uz šo pagrabu, ne uz virsbūves pirmo stāvu. Šīs telpas turpinājums uz rietumiem un tās praktiskā nozīme jāskaidro turpmākajā darbā. Rietumu sie-

nā atsedzās 87 cm plata un 67 cm augsta velvēta logaila, kas bija izveidota, daļēji aizmūrējot agrāk bijušu ieeju. Tas bija kļuvis nepieciešams, pils pagalmā paaugstinoties zemes līmenim. Pasā pils ziemeļaustrumu stūrī - austrumu korpusa ziemeļu galā - atradās otrs ap 7,0x6,5 m liels pagrabs ar vēdlūkām ziemeļu un austrumu sienās (aizsargmūros). Šī pagraba dienvidu sienā bija izmūrēta izeja uz kāpnēm un pirmo pagrabu un niša gaismas ķermenim, bet rietumu sienā - velvēta izeja rietumu virzienā. Izpētot pagrabā iebrukušās celtniecības paliekas, noskaidrojās, ka pagrabam bijuši siju griesti un divstāvu virsbūve: pirmajā stāvā telpa ar ķieģeļu grīdu bez apkures, otrajā - telpa ar fližu (izmēri - 15x15 cm, biezums 2,3-2,5 cm) grīdu un zaļi vāpētu podiņu krāsni. Pēc griestu konstrukcijām konstatēja, ka pāri pagrabtelpai austrumu - rietumu virzienā liktas sijas, bet virs tām ziemeļu - dienvidu virzienā - griestu klājuma daļi. Pēc degušo un trūdējušo palieku mērījumiem sijas bijušas 27-28 cm augstas un ap 24 cm biezas, daļi - 5,5-6,5 cm biezi un 22-32 cm plati. Daļi uz sijām likti cieši cits citam līdzās bez naglošanas vai tapošanas. Virs daļiem vienā, dažviet arī divās kārtās klātas bērza tāsis, liekot tās ar iekšpusi uz augšu. Dažu šo tāšu izmēri bija 60x75 cm. Tāšu klājums parziests ar 2-3 cm biezu sarkanu mālu kārtu, uz kuras 3-4 cm biežā slānīti uzbērtas baltas smiltis. Smiltis tad likti grīdas ķieģeļi (30,0-31,0x8,5-9,0x15,0-15,5 cm). Smilšu kārtā bija vajadzīga, lai, tajā dziļāk vai seklāk iegremdējot nevienādā biezuma ķieģeļus, veidotos līdzena grīdas virsma. Celtnes pirmā stāva griestu koka konstrukcijas bija vairāk izdegušas, bet pēc to paliekām pamatoti varēja domāt, ka arī to konstrukcija bijusi līdzīga pagraba griestu veidojumam. Pagrabu un to

virabū: ju pirmo stāvu starpsienā atsedzās 60 cm plata kāpņu telpa, pa kuru no pirmā stāva telpām varēja nokļūt pagrabos. Virs šīs kāpņu telpas bijusi vēl otra - kāpnēm, kas jau no otrā stāva telpas vedušas uz austrumu aizsargmūri izbūvēto slepeno izeju.

Pirmā pagraba rajonā datējošu atradumu neieguva, otrajā atrada bronzas bļodu un septiņas 16.gs. otrās puses monētas. Turaidas pils 1590. gada inventarizācijas aktā pagrabi minēti, tur arī norādīts, ka pirmajā stāvā atrodas labības noliktavas. Izrakumu gaitā norādījumu par labības glabāšanu pētitājās telpās neieguva, tāpēc jādomā, ka pirms celtnes bojāejas šīs telpas izmantotas kādiem citiem nolūkiem. Celtnē gājusi bojā 17. gs. pirmajā pusē. Tad pagrabstāvā iegruvušās konstrukcijas apbērtas ar nojaukto ārsienu gruvešiem un jaunā līmenī celtas cita rakstura ēkas. 18. gs. aplūkotās celtnes rajonā pacēlusies kāda koka ēka.

Dienvidu priekšpili, norokot mūra pils kulturslāni, 28 m² platībā atsedza 16. gs. bruga fragmentu. Ar samērā maziem akmeņiem ļoti rūpīgi izliktajā brugi iezīmējās no lielākiem (45x30, 41x32, 46x36 cm u.tml.) akmeņiem veidotas apmales, bet vidusdaļā divas viena no otras 2,8 m atstatumā līdztekus ejošas ūdens notekas. Noteku vidū brugis pacēlās augstāk un atgādināja ceļu vai ielu, taču bruga situācija šādu interpretāciju izslēdz. Gar austrumu aizsargmūri konstatēja vienas viēntelpas un vienas tristelpu celtnes pamatus, atklāja arī to apkures krāšņu pamatus. Tā kā 1590.gada pils inventarizācijas aktā šajā vietā celtnes nav norādītas, pamati attiecināmi uz laiku pirms 1590.gada. Dienvidos no dienvidu korpusa atklāja hipokausta tipa apkures krāsns pamatdaļu. Stratigrāfiski šī krāsns datējama ar 13.gs.pirmo pusi.

Tajā pašā rajonā atradās kādas uz koka pils pastāvēšanas laiku attiecināmas guļbūves atliekas un akmeņu krāsns ar māla klonu. Tā ir līdzīga citu pilskalnu 10.-12.gs. kulturslāņos atklātajām krāsnīm un, domājams, varētu piederēt vācu krustnešu 1206. gadā nodedzinātai Kaupo piliij. Dienvidu priekšpils dienvidrietumu daļā kā koka pils aizsargvaļņa koda kādreizējo sastāvdaļu konstatēja ap 2,0 x 1,5 m lielu kokā kameru trūdējušas atliekas, bet zem tām - kalna nogāzes paaugstināšanai un nostiprināšanai liktus trīs koka klāstus. Pats apakšējais, tumšā mitru slāni gulošais klāsts veidots, rietumu-austrumu virzienā 2-5 cm attālumā citu no cita saliekot apaļkokus (\varnothing 6-10 cm). Virs šī klāsta, uzklājot 5-11 cm biezu mālu starpkārtu, tādā pašā virzienā likti otrā klāsta apaļkoki, kas bija tāda paša lieluma vai nedaudz resnāki. Otrā klāsta kokus sedza 3-7 cm bieza sarkanu mālu starpkārta, bet virs tās atradās trešā, augšējā klāsta koki, kuru diametrs 18-26 cm.

Priekšpils centrā atklājās īpaša izbūve lietus un citu lieko ūdeņu novadīšanai - iesūcināšanai pamatiežos. Šim nolūkam līdz pamatiežiem ierakta plaša būvbedre un gar tās zemāko malu uzcelts vaļņveida loks 12 m diametrā. Loka valnī jaukta zeme un būvgruži ar akmeņiem un ķieģeļu šķembām, bet tā iekšējā nogāze klāta ar 10-20 cm biezu blīvu sarkano mālu kārtu. Vaļņa apņemtā būvbedres daļa piepildīta ar rupjgraudainu, sarkanu smilti un irdeniem, kaļķainiem būvgružiem, kas viegli laiž cauri ūdeni. Novērojumi liecina, ka vēl joprojām šeit no augstākām vietām saplūstošie nokrišņu ūdeņi ātri iesūcas zemē.

Ārpus aizsargmūriem ap 80 m garumā noraka nogulu slāņus, izdarot visu nogulu griezumus, skaidrojot aizsargsienu pama-

tu saglabāšanos un to celtniecības veidu, kā arī pētot tur atklātos koka pils celtniecības objektus. Nogulu griezumos konstatēja 2-4 m biezu būvgružu (ķieģeļu drumslas, kaļķu java u.c.) un citu atkritumu slāni, kas uzkrājies pēc mūra pils bojāejas, bez tam mūra pils pastāvēšanas laikā radušos, kā arī ar laiku pirms mūra pils uzcelšanas datējamu kultūrslāni. Mūra pils kultūrslāni vērojamas trīs vai četras kārtas, kas liecina, ka nogāzes uzbērums vairākkārt paaugstināts. Tas bija nepieciešams, lai izlīdzinātu spiedienu pret aizsargsienu, pils teritorijā augot zemes līmenim. Tūlīt pēc aizsargmūru uzcelšanas nogāze bija pārklāta ar 10-30 cm biezu sarkanu mālu kārtu, vēlākie uzbērumi nogūluši augstāk. Aizsargmūru pamati visā pārbaudītā rajonā bija saglabājušies labi. Tie celti tieši uz pamatzemes, bet vietās ar ūdeņainu, plūstošu smilti zem tiem guldīti ozola baļķi. Vienā šādā austrumu nogāzes vietā vienlaidu pamatus aizstāja mūrējums ar trim arkām. Tādi paši celtniecības principi bija ievēroti, ceļot austrumu sienas balstīšanai domātos kontrforsus.

3. kontrforsa pamatā no ozola baļķiem izbūvēta kamera (baļķu diametrs 32-36 cm), uz tās no lieliem laukakmeņiem mūrēti pamati un tad tikai no ķieģeļiem celtais kontrforsa korpuss.

Pilskalna ziemeļaustrumu stūrī atklāja koka pils vaļņa liekuma vietu, kas bija nostiprināta ar vairākkārtēju koku klāstu. Tajā bija likti skuju un lapu koki (\varnothing 15-20 cm), bērzi pat ar visu mizu. Austrumu nogāzes vidusposmā zem mūra pils perioda kultūrslāņa lībiešu laika slāni atklāja 5 m garas guļbūves pamatu ar plēstu koku grīdu. Zem grīdas gulēja otrs klāsts, kas, liekas, mitru zemē bija ieguldīts, lai mazinātu mitruma ietekmi celtnei un celtnei būtu labs pamats. Zem šīs celtnes atrada ziedojumu - māla podiņu ar govs žokļa

fragmentu. Noņemot celtnes kokus pilnīgi, zem tiem atsedza no diviem baļķiem darinātu tekni udeņu novadišanai. Dienvidos no šīs teknes samērā biežā slānī ar organiskām vielām bagāta mitrā zeme, kurā nekādu jaunu konstrukciju nebija. Ziemeļos no teknes nogāzi sedza koku klāsti. Vienlaidur koku klāsts, kas bija celts no apaļkokiem (\varnothing 20-25 cm), sedza nogāzi ap 7 m platumā. Zem tā ar 10-20 cm biezu mālu starpkārtu atsedzās otrs apaļkoku (\varnothing 10-12 cm) klāsts. Trešo klāstu atsedza nogāzes stāvāka krituma vietā ap 40 cm zem otrā klāsta.

Dienvidu priekšpils aizsargmūru ārpusē nebija pils galvenajai daļai raksturīgo kontrforsu. Mūra pils perioda kultūrlānī atradumu maz, koka pils paliekas konstatēja tikai niecīgos fragmentos. Dienvidu priekšpils aizmuru rajons izpētīts apmēram 70 m garumā. Tur arī atjaunots nogāzes sākotnējais līmenis.

Turaidas ekspedīcijas divās darba sezonās iegūts ap 850 senlietu, 2500 māla trauku lausku, 20 000 (analizēm atstāti 13 500) dzīvnieku kaulu fragmentu, būvmateriālu (ķieģeļu, pēdu ķieģeļu, jumtu kārniņu, krāšņu podiņu u.c.) paraugi, labību graudi u.c. Daļa atradumu - bronzas aproces (13.att.:10), piekariņi (13.att.:1-4), krelles (13.att.:5,6), kaula ķemmes (13.att.:14,20), māla tīģeļi, lejamveidnes (13.att.:21,23) u.c. (13.att.:9,11,12,17) - attiecināma uz laiku no 11. līdz 13.gs. Atrastais kaula stabules fragments ir jau ceturtais šāda veida atradums Turaidas pilsdrūpās. Pēc atrašanas apstākļiem tas attiecināms uz koka pils pastāvēšanas periodu, taču šādas stabules lietotas arī vēlāk. Kaula lāpstīga ar stilizētu zalkša galvas kātu (13.att.:15) uzlūkojama par senā tautas dziednieka piederumu. No darbarīkiem minami kaula vārpstu skrīveļi, graudberži, dzelzs

naži, fleni, no ieročiem - bultu gali, iedzītņa šķēpa gala fragments. Ar lībiešu pils periodu saistāmi arī tādi atradumi kā bezripas trauku lauskas (gludās, apmestās, ar nag-iespiedumiem rotātās), tāpat daļa ripas trauku, no kuriem atzīmējami dibenu gabali ar podnieku zīmēm.

Visvairāk atradumu tomēr attiecināmi uz mūra pils pastāvēšanas periodu (13.att.:7,8,13,16,18,19,22). Tie ir darbarīki (naži, cirvji, veseri, zāga fragmenti, cirtņi, grieznas, galodas, fleni, adatas), ieroči (bultu gali, brūņu fragmenti, arbaleta rieksts, musketes detaļas, akmens un metāla lielgabalu lodes). No iedzīves priekšmetiem minami svečturi, atslēgas, šķīlamdzelži, metāla trauku fragmenti, vāpētu māla trauku, arī akmens masas trauku lauskas. Izciels atradums ir no plienakmens izgatavotais saules pulkstenis, kam stundu vietas iezīmētas arābu cipariem. Turaidas bīskapa piliņī savdabīgs inventārs ir atrastie roku dzelži. Kā visos viduslaiku pieminekļos arī Turaidas pili lielu atradumu grupu veido dažādi būvapakalumi: viras, viru kāši, dzinteles, pārlietnieki u.c.

Turaidas pils kultūrlāni uztiets tikai neliels skaits monētu. No abās izrakumu sezonās atrastajām 44 monētām 23 bija pils rietumu nogāzē atrastā depoziņa sastāvā. Depozitā iegūtas sekojošas monētas (noteica T. Berga): 14 Tallinā laikā posmā pēc 1422.-1426. gada līdz 15. gs. vidum kalti Lībekas tipa feniņi; trīs Tartu bīskapa Bartolomeja Saviļjerves (1441.-1459.) feniņi; trīs Tartu bīskapa Gotariha fon Malinkroda (1459.-1468.) feniņi; divi Tartu bīskapa Andreja Pepera (1403.-1473.) feniņi un viens Rīgas arhibīskapa Silvestra Stodevešera (1448.-1479.) feniņš. Depozīts datējams ar 15. gs. otro pusi. No pārējām monētām vēl septiņas atrada pils zie-

meļaus rumu stūra pagrabā iebrukušo būvkonstrukciju slāni divās ļoti tuvu stāvošās vietās. Vienā vietā bija trīs monētas (1577. gada Rīgas brīvpilsētas šiliņš un divi Johana III (1569.-1592.) Tallinas šiliņi), otrā vietā atrada četras monētas (divi Johana III šiliņi un divi 1575. gada Rīgas brīvpilsētas šiliņi). Gan pēc atrašanas apstākļiem, gan pēc monētu rakstura visas šīs septiņas monētas uzlūkojamas par kopatradumu. Atsevišķi atrasts: Līvonijas ordeņvalsts Lībekas tipa fenīņš (kalts Tallinā laika posmā pēc 1422.-1426. g. līdz 15. gs. vidum), Ērika XIV Tallinas šiliņš (1566.), Sigismunda III Polijas šiliņš (1596.), Sigismunda III Rīgas šiliņš (1599.), monētpiekariņš - Vācijas skaitīšanas žetons (fenīņš) - 16. gs., Sigismunda III Polijas grasis (1622.), Gustava II Ādolda Rīgas šiliņš (1625.) un Zviedrijas pusēres klipē (1625.), Gustava II Ādolda Vāsas (1621.-1632.) Rīgas šiliņš (Sučavas viltojums?), arī daži brakteāti - divi Lībekas brakteāti, 14. gs. otrā puse, Meklenburgas brakteāts, 13. gs. otrā puse. Viena atrastā monēta nav nosakāma.

Turaidas pils ansambļa arheoloģiskā izpēte turpināsies 1982. gadā.

J. Graudonis

ALOJAS BUKTU VELNA KLĒPIS

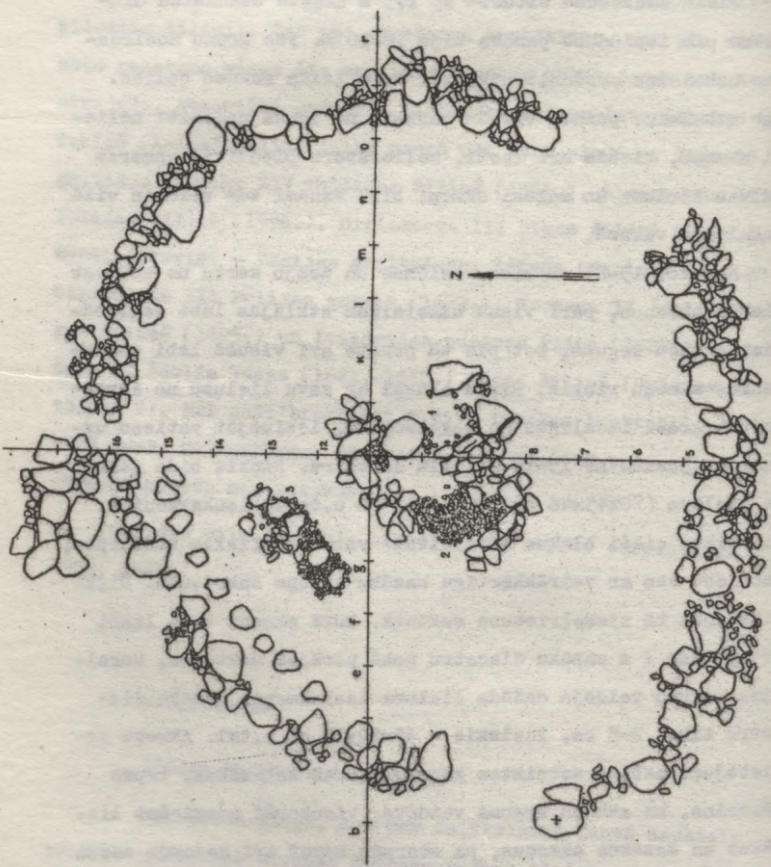
Par Velna klēpi, arī par Baižkalniņu tautā sauktais senkapu uzkalniņš atradās Limbažu rajona Alojās c.p. padomju saimniecības "Aloja" zemē ap 0,4 km ziemeļaustrumos no ciemata pie Buktu mājām. Uzkalniņš un tā tuvākā apkārtnē iekļauta lauku aerodroma teritorijā, tāpēc to vajadzēja norakt un lau-

ku nolīdzināt. Saskaņā ar likumu par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija šo uzkalniņu pirms tā norakšanas pilnīgi izpētīja.

Plašā lidzenumā situētā ap 1,3 m augstā uzkalniņa diametrs pie izplūdušā pamata bija 18-20 m. Pēc krūmu nociršanas uzkalniņa augšdaļā atklājās kara laika rakumu bedres. Gar uzkalniņa pamatu vietām samesti no lauka nolasīti nelieli akmeņi, vietām arī lieli, melioratoru piedzīti. Apmēram galvas lieluma un mazāki akmeņi bija manāmi zem velēnas visā uzkalniņa virsmā.

Norokot 15-25 cm biezu velēnas un zemju kārtu un novācot liekos akmeņus, pāri visam uzkalniņam atklājās labi saglabāties akmeņu segums, bet pie tā pamata arī visumā labi saglabāties akmeņu ripķis. Ripķa akmeņi ar savu lielumu un izvietojumu krasi izdalījās no segakmeņiem, iezīmējot patieso uzkalniņa pamatu ar 15-16 m lielu diametru. Ripķis bija celts no lieliem (70x45x46 cm, 86x56x52 cm u.tml.) laukakmeņiem. Tie likti cieši blakus cits citam, vai ar nelielām atstarpēm, aizpildot tās ar vairākkārtīgu mazāku akmeņu sakrāvumu. Ripķi izdalījās tā ziemeļrietumu sektors, kurā akmeņi bija likti ar apmēram 1 m mazāku diametru nekā pārējos sektoros. Uzkalniņa segumu veidoja dažāda lieluma laukakmeņi. Mazāko diametrs tikai 2-6 cm, lielākie - 35x22x18 cm u.tml. Akmeņu izvietojumā nebija noteiktas konstruktīvas sakarības, tāpēc jāsecina, ka akmeņu segums veidots, vienkārši saviežot lielākus un mazākus akmeņus, pa starpām berot arī nedaudz zemju (ap 10-15% no kopējā uzberuma tilpuma). Šī darba gaitā tomēr veidota izteikti sfēriska virsma.

Zem 25-45 cm biežā divām vai trim kārtām saviesto akmeņu

14-stetlin.

seguma atklājās sfērisks smilšu uzkalniņš, bet, norokot smilšu uzberumu, riņķa akmeņu norobežotā laukumā - trīs akmeņu šķirsti (14.att.).

Pašā uzkalniņa centrē celtā 1.šķirsta sānu sienas bija veidotas no lieliem uz gala liktiem laukakmeņiem, plakanās puses vēršot uz šķirsta iekšpusi. Kara tranšejas daļēji postītajam šķirstam sākotnējās vietās saglabājušies trīs dienvidu gala un divi ziemeļu gala akmeņi, turpreti viens lielais rietumu malas un viens austrumu malas akmens no sākotnējām vietām izgāzušies. Šķirsta grīdas fragmenti liecināja, ka tā darināta no ļoti rūpīgi saliktiem apmēram dūres lieluma plakanīgiem akmentiņiem. Sānu sienu norobežotā apbedīšanas telpa tieši ziemeļu-dienvidu virzienā 2,15 m gara un ap 0,70^c m plata. Apbedījuma segakmeņus šajā daļēji postītajā šķirstā nekonstatēja. Cieši blakus 1.šķirsta rietumu malai bija 2.šķirsts (14.att.:2). Arī tas celts tieši ziemeļu-dienvidu virzienā, sānu sienas veidojot no divās rindās ne tik rūpīgi liktiem mazāka izmēra akmeņiem. Sānu sienu norobežotā apbedīšanas telpa bija 1,82 m gara un 0,90 m (dienvidu galā) - 0,65 m (ziemeļu galā) plata. Tā izlikta ar nelieliem plakaniem akmeņiem. Pāri apbedītajam divām trim kārtām bijuši salikti segakmeņi. Pēc apbedīšanas telpu veida spriežot, 1.šķirstā mirušais bijis apglabāts ar galvu Z, 2.šķirstā - ar galvu D.

Trešo apbedījuma vietu atklāja uzkalniņa ziemeļrietumu daļā jau akmeņu riņķa tuvumā. Te kapa vietu iezīmēja 2,5 m garš un 1,0 m plats nelielu plakānu akmeņu bruģveida sa- - kums, bez šķirstiem raksturīgajiem sānu akmeņiem. Pāri ZA- -DR virzienā orientētajam apbedījumam bijuši nolikti četri palieli plakani akmeņi.

Nevienā no šķirstiem neatrada cilvēku skeletu kaulus (zem plānā smilšu bēruma tie acīmredzot bija satrudējuši un izzuduši bez pēdām), nebija arī nekādu kapu piedevu. Pēc uzkalniņa uzbūves un te konstatētajām apbedīšanas tradīcijām Alojās Buktu Velna klēpis ir pilnīgi līdzīgs Limbažu rajona Buļļu muižas senkapu uzkalniņiem. Šāda veida un tautā ar līdzīgu nosaukumu pazīstami senkapi zināmi vēl pie Alojās Ezerkalniem, pie Valmieras rajona Mazsalacas Jaunkukurbaļām u.c. Tie ir tipiski l.ē.t.p.m.ēras somu etniskajai grupai piederīgu kopienu pieminekļi.

R.Grāvere

LATVIEŠU ODONTOLOĢISKIE TIPI

Antropoloģiskās ekspedīcijās veiktā mūsdienu latviešu zobu morfoloģijas izpēte ļauj pilnībā noteikt un aprakstīt latviešiem raksturīgos odontoloģiskos tipus. Latvijas dienvidrietumos (Liepājas un Saldus rajonā, Dobeles rajona dienvidu daļā) un dienvidaustrumos (Preiļu rajonā, Daugavpils rajona ziemeļu daļā un Krāslavas rajona dienvidu daļā) sastopams vidēji reducēts, samērā masīvs Viduseiropas odontoloģiskais tips, kam tuvākās analogijas rodamas Lietuvas PSR teritorijā. Latvijas PSR teritorijā šis tips saistāms ar baltu ciltīm (latgaļiem, kuršiem). Latgalē (Rzeknes rajonā, Madonas un Gulbenes rajona austrumu daļā, Ludzas rajona ziemeļu daļā) izplatīts cits odontoloģiskais tips, kura raksturīgākās pazīmes ir vidēja zobu sistēmas redukcijas pakāpe saistījumā ar nedaudz vairāk izteiktu, nekā tas eiropēidās grupās parasti

vērojams, t. s. austrumu zobu pazīmju Ipatsvaru (liesšķertipa mediālie priekšzobi, sestais paugurs uz lielajiem dzerokļiem, metakonīda liektā kroka u. c. pazīmes). Šis odontologisko pazīmju komplekss pazīstams kā Ziemeļeiropas reliktais odontologiskais tips un, jādama, saistāms ar vissenākajiem Ziemeļeiropas apdzīvotājiem. Mūsdienās tas vērojams karēļiem, vepsiem, ziemeļaustrumsomiem un sāmjiem, bet Latvijas teritorijā pirmoreiz konstatēts Zvejnieku kapulauka odontologiskajā materiālā. Turklāt odontologisko pazīmju komplekss, kura Ipatsvars latviešu odontologiskajā materiālā ir vislielākais, saistāms ar pašreiz somu tautām raksturīgo ziemeļu gracilo odontologisko tipu. Šis tips lokalizējas gar Baltijas jūras piekrasti, Latvijas ziemeļrietumos un ziemeļaustrumos, Augšzemē, bet viskrasāk izteikts Vidzemē (Česu rajonā). No iepriekšējiem odontologiskajiem tipiem ziemeļu gracilais tips atšķiras ar stiprāk izteiktu zobu sistēmas redukcijas līmeni (četrpauguru pirmie apakšējie lielie dzerokļi sastāda 20-23%) un stipri paaugstinātu metakonīda liektās krokas sastopamību (12-13%). Jāpiezīmē, ka šis tips Latvijas teritorijā nav gluži viendabīgs. Tā, Augšzemes latviešu odontologiskajā materiālā nedaudz paaugstināts Ipatsvars ir arī citām austrumu pazīmēm (shovel I¹ - 10%, sešpauguru M₁ - 8%, 2MedIII M₁ - 29%, 1Pa3M¹ - 21%).

Sprīežot pēc ziemeļu gracilā odontologiskā tipa izplatības Latvijā, secināms, ka Baltijas somiem raksturīgo pazīmju Ipatsvars latviešu vidū ir vislielākais.

I. Loze

ARHEOLOĢISKIE PETĪJUMI SŪĻAGALA APMETNĒ

Laikā no 1980. gada 7. jūlija līdz 31. augustam Vestures institūta Lubānas arheoloģiskā ekspedīcija turpināja 1979. gadā uzsāktos darbus Sūļagala mezolīta apmetnē Rēzeknes rajonā. Apmetne atrodas Sūļkas upes labajā krastā vietā, kur kūdrāju nomaina minerālzesmes pacēlums. Tā situēta Sūļagala apdzīvotās vietas teritorijā apmēram 2 km no Sūļkas upes ietekas Lubānas ezerā. Izrakumos 160 m² lielā platībā uz mezolītu attiecināmi atradumi iegūti 0,30 m biezā melnā smilšmāla slāni 0,30 m dziļumā, kā arī zem tā esošajā smilts slāni 0,20-0,25 m dziļumā.

Atradumu vidū krama bultas gals, kāds raksturīgs posmam pēc Svidru kultūras, plāksņveida kasīkļi, naži, nažveida šķiļas, nukleji, slānekļa šaurpieta kalts bez speciāli iezīmētām sānu šķautnēm, raga kalti ar asimetriski slīpētu darba galu, kaula harpūnas fragments, šķēpa gals un "putnu bulta", kaula kalti, ornamentēts kaula priekšmets.

Iegūtais inventārs liecina, ka apmetne saistāma ar vidējo mezolītu (8.-6. g. t. p. m. ē.) un pieder pie skaitliski vēl nelielas Lubānas līdzenuma mezolīta apmetņu grupas. Tomēr Sūļagala apmetnes kultūrslānis atšķirībā no Zvidzienes kroga apmetnes nav pārklāts ar vēlāku akmens laikmeta periodu noslēpumiem.

Ar radioaktīvā oglekļa metodi analizējot sīkus koka zariņus, kas bija savākti zem kultūrslāņa 1,16-1,26 m dziļumā, konstatēts, ka to vecums ir 9575 ± 80 gadi.

I. LOZE

ARHEOLOĢISKIE PĒTĪJUMI

ZVIDZIENAS KROGA (ZVIDZES) APMETNE

Laikā no 1981. gada 1. jūlija līdz 31. augustam Vēstures institūta Lubānas arheoloģiskā ekspedīcija turpināja 1973. un 1975. gadā uzsāktos pētījumus Zvidzienas kroga apmetnē Madonas rajonā.

Minētais arheoloģiskais piemineklis atrodas Zvidzes upītes kreisajā krastā apmēram 300 m no vietas, kur tā iztek no Zvidzes ezeriņa, minerālzesmes māles ziemeļu daļā, kas robežojas ar klānu pārpuvotām platībām. Apmetnes paaugstinātajā daļā kultūrslānis veidojies smiltī, bet upei tuvākajā teritorijā apmetnes paliekas saglabājušās kūdrā.

Apmetne ir daudzslāņu piemineklis, jo apdzīvota ne tikai vidējā un vēlajā mezolitā, bet arī agrajā un vidējā neolitā.

Pētījumi tika veikti 91 m² lielā platībā (B laukumā) upei tuvākajā daļā, atsedzot vidējam neolitam atbilstošo kultūrslāni līdz 1 m dziļumam. Laukumā konstatēta sekojoša stratigrāfija: 0,00-0,40 m - humusveida slānis ar augu saknēm, 0,40-0,50 m - sapropelis, 0,50-0,55 m - kūdra, 0,55-0,57 m - 1. grants slānis, 0,57-0,60 m - kūdra, 0,60-0,63 m - 2. grants slānis, 0,63-1,00 m - kūdra. Kultūrslānis bija veidojies kūdrā zem sapropeļa kārtas. Ar atradumiem īpaši bagāts kultūrslānis bija atsegts 0,63-1,00 m dziļumā.

Celtniecības paliekas stabu, kāršu, tēstu koku, skaidu, sprunguļu veidā bija atsegta kultūrslāņa apakšējā daļā 0,61-1,00 m dziļumā. 1 m dziļumā kultūrslāni laukuma dienvidu daļā konstatēts akmeņu krāvums, starp akmeņiem atsegta ver-

tikālu vietu un stabu paliekas, kā arī horizontāli guloši testi koki un sprunguļi. Kultūrslāņa apakšējā daļā raksturīgi atradumi ir koka priekšmeti. Te iegūts koka lāpstveida rīks, mentne, starploceklis raga kalta saturēšanai, kāsis, rokturis, bultas gal'i u. tml. priekšmeti (pavisam skaitā 115). No vidējā neolīta senlietām (260) atzīmējami krama, slānekļa, kaula, raga un dzintara izstrādājumi. Krama rīkus pārstāv bultu gali, kasīkļi, naži un urbji, slānekļa - kalti un viens fragmentārs rīpķis. No kaula darināti ileni, kalti, dunči, šķēpu un bultu gali, no raga - kalti. Sastopami arī smilšakmens slīpējamo akmeņu fragmenti. Dzintara rotu vidū trapeceveida piekarīpi, cilindraveida apaļas pogveida krelles, rīpķi, kā arī piekarīpi, kas darināti no dabiskas formas dzintara gabaliņiem.

Neliels skaits senlietu attiecināms uz agro neolītu. To vidū raga kaltveida rīki, kā arī rīki ar 45° leņķi nozāgstu darba galu.

Māla trauku lauskas (7445) pieder gan porainajai (4623), gan arī ķemmes-bedrīšu keramikai (2822). Neliels skaits lausku attiecināms uz agro neolītu.

Stratigrāfiski ķemmes-bedrīšu keramika atradās virs agrā neolīta keramikas, tā sastopama arī kopā ar augstāk izvietotajās vidējā neolīta porainās māla masas keramikā.

Vidējā neolīta apdzīvotība Zvidzienes kroga apmetnē attiecināma uz 3. g. t. p. m. ē. otro un trešo ceturksni. Tas atbilst atlantiskā klimatiskā perioda beigām un subboreālā klimatiskā perioda sākumam. Iegūti divi radioaktīvā oglekļa datējumi: TA-647 4540 ± 60 un TA-675 4370 ± 80.

Agrā neolīta apdzīvotība attiecināma uz 4. g. t. p. m. ē. un 5. g. t. p. m. ē. pašām beigām, tātad atbilst atlantiskā klima-

tiskā perioda otrajai pusei. Agrā neolīta slāņa radioaktīva oglekļa datējums TA-856-6770 \pm 60 nesaskan ar arheoloģisko datējumu, tāpēc ir pārbaudāms.

I. Loze

LUBĀNAS LIDZENUMA AKMENS LAIKMETA APMETŅU DATEJUMI AR RADIOAKTĪVĀ OGLEKĻA METODI

Lubānas līdzenuma apmetnes līdz šim ir vislabāk ar radioaktīvo oglekli datētie pieminekļi Latvijas PSR teritorijā. Pavisam šeit ir atklātas 23 apmetnes, 11 apmetņu kultūrslānis veidojies kūdrā, kur koks saglabājas labāk. Līdz ar to iespējams datēt ne tikai kokur un koka ogles, bet arī kūdras paraugus.

Lubānas līdzenumā pētitas kā vidējā un vēlā mezolīta, tā arī agrā, vidējā un vēlā neolīta apmetnes. Tas ļauj izstrādāt šī reģiona akmens laikmeta radioaktīva oglekļa hronoloģiju.

Visagrākā apdzīvotība konstatēta Sūlagala vidējā mezolīta apmetnē. Koka paraugs, kas bija ņemts zem kultūrslāņa, datēts ar 9575 \pm 80.

Daudz lielāks skaits datējumu iegūts no Zvidzienes kroga apmetnes materiāla. Šī apmetne uzskatāma par galveno pieminekli Lubānas līdzenuma akmens laikmeta pieminekļu hronoloģijas izstrādē. Zvidzienes kroga apmetnes apdzīvotība attiecina uz vidējo un vēlā mezolītu, kā arī agro un vidējo neolītu. Šeit konstatēti 14 litoloģiskie slāņi, kas atbilst preboreālam, boreālam, atlantiskajam, subboreālam un

subatlantiskajam klimatiskajam periodam. Zvidzianas kroga apmetne dod vispilnīgāko holocēna griezumu Lubānas līdzenumā. Radioaktīvā oglekļa datējumi rāda vidējā un vēlā mezolīta, kā arī agrā un vidējā neolīta kultūru hronoloģisko secību.

Zvidzianas kroga apmetnē iegūti 11 radioaktīvā oglekļa datējumi, astoņi no tiem attiecināmi uz vidējo un vēlā mezolītu (7370 ± 90 - 6315 ± 60). Mezolīta un neolīta kontakto-bežas datējums 6770 ± 60 sērijveidā jāpārbauda. Divi datējumi 4540 ± 60 un 4370 ± 80 attiecināmi uz vidējo neolītu.

Tātad Zvidzianas kroga apmetne bijusi apdzīvota pirms 7370-4370 gadiem, t.i., 3000 gadu ilgā hronoloģiskā diapazonā.

Zvidzianas kroga apmetnē nepieciešams papildus veikt sērijveida radioaktīvā oglekļa datējumus, jo atsevišķus apmetnes litoloģiskos slāņus nepieciešams saistīt ar noteiktām putekšņu zonām un to apakšzonām.

Ne mazāk svarīga nozīme Lubānas līdzenuma akmens laikmeta pieminekļu hronoloģijas izstrādē ir F. Zagorska petītajā Osas vēlā mezolīta, agrā un vidējā neolīta apmetnē iegūto paraugu datējumam. Šeit iegūti seši radioaktīvā oglekļa datējumi: trīs no tiem saistāmi ar mezolītu (7180 ± 60 - 6760 ± 80), trīs - ar agrā neolītu (5880 ± 80 - 5730 ± 50).

Izstrādājot Lubānas līdzenuma vidējā un vēlā mezolīta hronoloģiju, izmantoti astoņi Zvidzianas kroga apmetnē iegūto paraugu datējumi un trīs Osas apmetnes paraugu datējumi. Šie datējumi ļauj noteikt vidējā un vēlā mezolīta robežu: 7370/7100 - 7020/6960.

Izstrādājot agrā neolīta hronoloģiju, izmantoti Osas (5880 ± 80 - 5780 ± 50) un Zvejsalu apmetņu (4905 ± 70) paraugu datējumi. Agrais neolīts pastāvējis pirms 5880 - 4905 gadiem.

Vidējā neolīta hronoloģijas izstrādē izmantoti Zvidziesnas kroga ($4540 \pm 60 - 4370 \pm 80$), Plestiņas ($4670 \pm 150 - 4250 \pm 50$) un Nainiekstes (4170 ± 130) paraugu radioaktīvā oglekļa datējumi. Iegūti pavisam seši datējumi, kas diemžēl nedod vēl skaidru ainu par abu vidējā neolīta kultūrgrupu - ķemmes-bedrišu un porainās keramikas - pastāvēšanu. Vidējo neolīta kultūru summāri var attiecināt uz laika posmu pirms 4670 - 4170 gadiem.

Vēlā neolīta apmetnēs iegūto paraugu radioaktīvā oglekļa datējumi (Abora I, Eiji un Lagaža) ļauj vēlā neolīta kultūras attiecināt uz laika posmu pirms 4000 - 3640 gadiem (H. Jozē, 1979).

Tātad pavisam Lubānas līdzenuma apmetnēs iegūti 32 radioaktīvā oglekļa datējumi (viens paraugs ņemts zem kultūrslāņa). Tas ļauj iezīmēt akmens laikmeta galveno periodu hronoloģiskās robežas viena noteikta mikrorajona robežās.

E. Mugurēvičs

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI DUNDAGAS PILI

Vēstures institūta Dundagas ekspedīcija 1980. un 1981. gadā trīs mēnešus strādāja Dundagas pili, izdarot izrakumus pils pagalmā.

Dundaga kā seno kuršu novads (regio Dondangen) rakstītajos avotos pieminēta jau 1245. gadā, kad kopā ar citiem Ziemeļkurzemes īpašumiem nonāk Rīgas domkapitula pārvaldē. Dundagas pils kā vācu nocietinājums (castrum) pirmoreiz minēta

tikai 1318. gadā. 1387. gadā Dundagas pils jau raksturota kā speciģi nocietināta, kurā atrodas mājlopi, ir pārtikas rezerves un dažādi saimniecības piederumi. Šai laikā pie pils vēl pastāv kuršu ciems (villa). 1434. gadā Dundagas pili līdz ar tās īpašumiem nopērk Kurzemes bīskaps, kas pats reizēm šai pili dzīvo. No 16. līdz 18. gs. pils īpašnieki mainījās vairākkārt. Pils arhitektūra stipri pārveidota pēc ugunsgrēkiem 1872. un 1905. gadā. Pils pašreizējais ārējais un iekšskats veidojies pēc pārbūves laikā no 1909. līdz 1914. gadam.

Dundagas mūra pils uzcelta pussalā, kas iestiepjas Pāces upes likumā (vēlākā laikā uzstādinātā dzirnezera), kura pretējā krastā atrodas sens pilskalns. Pusealas turpinājums ir t. s. Kalnadārzs. Kā pils teritorija, tā Kalnadārzs no cietzemes bijuši norobežoti ar aizsarggrāvjiem.

Pils veido garenu četrstūri (48x69 m) ar četriem izbūvētiem korpusiem un iekšējo pagalmu. Atsevišķas pils daļas celtas dažādā laikā un vairākkārt pārbūvētas. Par pils vecāko daļu arhitekti (B. Šmīds, G. Erdmanis) uzlūko ziemeļrietumu korpusu blakus vārtu tornim. Mūsdienās no viduslaiku pils saglabājušās sienas pirmā stāva augstumā, kamēr pārējā pils daļa ir vēlākas pārbūves rezultāts.

Arheoloģisko izrakumu uzdevums bija pārbaudīt vairākus datus, kas nepieciešami pils restaurācijas projekta zinātniskajai izstrādāšanai. Par izrakumu vietu tika izraudzīta pils pagalma daļa 75 m² platībā pie pils ziemeļrietumu korpusa iekšējās sienas. Uzdevums bija iegūt konkrētus norādījumus par galerijas balsta stabu vietām, par sienu starp pili un priekšpili, kā arī par pils pagalma aku.

Izrakumu gaitā izrādījās, ka pils pastāvēšanas laikā izveidojies 1,8 m biezs kultūrslānis. Laukuma robežās iegūtas

48 senlietas, 41 dzelzs nagla, 59 māla trauku lauskas, 106 krāsns podiņi un 1091 dzivnieku kauls.

Pils apdzīvošanas laikā sešas reizes mainīts pagalma virsmas segums. Ar Dundagas pils viduslaiku periodu (14.-16. gs.) saistāms 0,4 m biezs tumšas nokrāsas kultūrslānis ar šķeltu apaļkoku klājumu, kas mainīts četras reizes. Visi pagalma koka klāsti, kas šaurajā izrakumu laukumā (platums - 2-3 m) atgādina ielas segumu, likti tieši perpendikulāri pils ziemeļrietumu sienai un ar koku galiem atduras pret to. Klāsti veidoti no blīvi liktiem daļiem vai plēstiem apaļkokiem (\varnothing 0,3 m) ar gludo pusi uz augšu. Atsevišķu klāstu starpā skaidu un žagaru pildījums. Diviem augšējiem klāstiem labi vērojami balsta baļķi, kuriem pāri likti plēstie apaļkoki. Izpostītās un nodedzinātās koka celtnes un koku klāstu nomaiņšana šai laikā ir apstiprinājums tām sīvajām ciņām, kas risinājušās 14.-15. gs., kad domkapitulam bija jāatvairā Līvonijas ordeņa un Kurzemes bīskapa uzbrukumi Dundagas pilij.

Starp apakšējo tumšo zemes slāni ar koka konstrukcijām un 17. gs. otrās puses brugi ir 30-50 cm biezs gruvešu slānis, kas, jādama, radies pēc poļu-zviedru kara 17.gs. vidū. No vēstures avotiem zināms, ka 1656. gadā Dundagas pili ieņēma zviedru karaspēks. Apšaudes rezultātā acīmredzot daļēji bijis sagrauts pils ziemeļrietumu korpuss. Par to spriežams pēc jumta seguma paliekām (klostertipa kārnīpi) un izpostīto krāšņu fragmentiem (krāsns podiņi).

Izrakumi apstiprina laikabiedru norādījumus par lielajām pārbūvētām pili 17. gs. otrajā pusē. Šai laikā izlauzta 1. m biezs siena, kas kādreiz gājusi šķērsām pāri pagalmam un nošķīra pili no priekšpils. Tātad tolaik radies pils plānojums, kas aptuveni atbilst pašreizējam. Pils pagalma brugi veidoti

no dūres un galvas lieluma akmeņiem un ierīkots šīs sienas izlauzuma līmenī. Brūģi datē uz tā atrastais Kristīnes (1632.-1654.) Rīgas šilipš un tādi atradumi kā holandiešu porcelāna pipiņu fragmenti (8) (15.att.:10,11). Stratigrāfiski uz 18. gs. attiecināms rūpīgi apcirsts apaļš plienakmens (\varnothing 0,8 m), kas atrasts uz brūģa samesto gruvešu slāni. Ņemot vērā 19. gs. sākuma pils pagalma aprakstus un kādu šī laika zīmējumu, šis akmens uzlūkojams par galerijas centrālās kolonnas balstu. Jādoma, ka šai laikā pils pagalmā ierīkota aka (iekšējais \varnothing 2 m), kuras grodi izlikti no lieliem laukakmeņiem. To pils pagalma daļas kultūrslāni, kas attiecināms uz 18.-19. gs., stipri saņostījusi pēc 1905.gada ugunsgrēka no ķieģeļiem izmūrētā kanalizācijas sistēma, kas sastāv no notekvadiem un trim filtrakām. Notekvadu iekšējais diametrs 0,3 m. Filtrakas (\varnothing 1,0-1,2 m) rūpīgi izmūrētas no stāvus liktiem ķieģeļiem. Ierīkojot šo kanalizāciju, pārrakstas galerijas balsta stabu vietas. Tagad pils pagalmu sedz no ieapaļiem akmeņiem rūpīgi izlikts brūģis, kas ierīkots īsi pirms pirmā pasaules kara.

Kultūrslāņa apakšējā daļā iegūti uz 13./14. gs. attiecināmi atradumi: četri plienakmens un māla vērņjamās vērņstas skrīmeļi (15.att.:3-5), dzintara piekariņš (15.att.:1) un trīs šķembas; apstrādātie kauli liecina, ka pili darbojies amatnieks un dzintaram kā izejmateriālam novada dzīvē bijusi liela nozīme. Te jāatzīme, ka saskaņā ar 14. gs. dokumentu liecībām, Dundagas novada robežās bijušas dzintara ieguves vietas. Rotu iegūts maz, tās pašas ir kuršu un Kurzemes lībiešu tipa (kaklariņķa un aproces fragmenti) (15.att.:2,9). Kultūrslāņa augšējā daļā (17.-20. gs) šī laika pils raksturīgie atradumi: slēdzenes (15.att.:17), nazis (15.att.:15),

15.attöls.

galodīšas (15.att.:18,19), apkalumi (15.att.:12), uzpirkstennis (15.att.:6), svina loguietvari (15.att.:13), vīra (15.att.:14), svečturis (15.att.:7) u.c. Keramiku pārstāv uz podnieka ripas darinātie trauki gan ar neglazētu, gan glazētu virsmu. Iegūtas tikai divas bezripas trauku lauskas ar apmesto virsmu.

Atrastais materiāls un rakstītie avoti liecina, ka Dundagas vācu mūra pils celtniecība sākusies ne ātrāk par 13./14. gs.miju.

Par senvietas Kalnadarzs nozīmī izteikti dažādi minējumi (17. gs.nocietinājums, sena klostera vieta, pilskalns, sākotnējā mūra pils vieta). Ar Dundagas viduskaļos atbalstu nelieli pārbaudes izrakumi 97 m² platībā izdarīti šī pieminekļa austrumu malā. Kalns aizņem 0,5 ha lielu teritoriju un paceļas 5 m virs aizsprototās Pāces līmeņa. Kalns jau muižas laikos izmantots par parku, kur iedēstīti koki, bet kalna pakājs ierīkota terase. Izrakumi parādīja, ka pussala senatnē pildījusi nocietinājuma funkcijas. Par to liecināja kalna malā no akmeņiem un zemēm uzņemtais valnis, kas pie pamatnes bijis 2,5 m plats un saglabājies nepilnā 1 m augstumā. Pēc izmēriem un krāvuma rakstura valnis atgādina dzelzs laikmeta pilskalnos sastopamos nocietinājumus, kādi tie primitīvā formā pastāvēja līdz šķiru sabiedrības sākumam. Taču izrakumos iegūtās vietējiem iedzīvotājiem raksturīgās rotas (kaklariņķa un rotadatas fragmenti) (15.att.: 8,16) varētu būt izmantotas arī vēlākā laikā līdz vācu krustnešu iebrukumam.

E. Mugurēvičs

ARĒOLOĢISKIE IZRAKUMI RĒZEKNES PILSKAINĀ

Vēstures institūta Rēzeknes ekspedīcija 1980. un 1981. gadā kopumā piecus mēnešus strādāja Rēzeknes pilskaīnā, veicot izrakumus viduslaiku pils teritorijā.

Rēzeknes vārds dokumentos pirmo reizi parādās 1285. gadā, kad atzīmēts, ka vācu ordeņa brālīis Oto Pašedahs kopā ar saviem vīriem no Rēzeknes (de Rositen) uzbrūcis pleskaviešiem. Rēzeknes pils (castrum Rositen) kā vācu ordeņa nocietinājums droši minēta 1324. gadā. Par spēcīgu nocietinājumu Rēzeknes pils kļuvusi tikai 14. gs. otrajā pusē, kad tā atkārtoti minēta dažāda rakstura vēstures avotos. 15. gs. un 16. gs. pirmajā pusē Rēzeknes pils ir viens no svarīgākajiem vācu ordeņa nocietinājumiem pie Līvoniijas austrumu robežas. Rēzeknes pils stipri cieta Līvoniijas kara laikā un pēc tam poļu-zviedru kara laikā 17. gs. sākumā. Jau poļu 16. gs. 90. gadu revīzijas atzīmē, ka daudzas pils celtnes bijušas sliktā stāvoklī ar cauriem jumiem. 1712. gada revīzija atzīst, ka no pils palikušas tikai drupas, taču 1780. gada ziņējumā vēl vērojams, ka atsevišķu celtnu mūra sienas ir divu vai trīs stāvu augstumā. Mūsdienās no mūra celtnēm saglabājušas nelielas paliekas, pils teritorijas lielāko daļu sedz gruvešu slānis.

Rēzeknes viduslaiku mūra pils celta uz iegarena atsevišķi stāvoša kalna Rēzeknes upes labajā krastā. 1784. gada revīzijā minēts, ka upe esot mainījusi gultni, jo senāk pils atradusies Rēzeknes kreisajā krastā. Par to varētu liecināt purvainā iepaka pilskaīna ziemeļrietumu un austrumu pusēs,

ko dažādi pētnieki uzlūko par pils aizsarggrāvi. Viduslaiku pils aizsargmūris celts ar lauzumiem visapkārt gar kalna malu. Pili bijuši izbūvēti ziemeļu un austrumu korpusi, tas teritorijā atradušies trīs torņi. Par pils atsevišķu mūra telpu novietojumu un nozīmi spriežams pēc 16. gs. beigu poļu revīziju dokumentiem. 1590.gada revīzijā aprakstītas priekšpils koka celtnes, kas esot veidotas pēc poļu un maskaviešu parauga. Priekšpili, kas aizņem 1 ha lielu teritoriju, mūra celtnes, atskaitot pie pils ziemeļaustrumu sienas piebūvēto četrstūrains torni, līdz izrakumu sākumam nebija novērojamas.

Arheoloģiskie izrakumi notika Rēzeknes pils priekšpils daļā pie pils ziemeļaustrumu ārējās sienas, vietā, kur pēc pētnieku domām atradusies ieeja pili. Izrakumi 300 m² liela teritorijā parādīja, ka pils apdzīvotības gadsimtos te vietām izveidojies 2-3 m biezs kultūrslānis, kurā saskatāmi vairāk nekā 10 sīkāki noslāņojumi. Tātad pils pārdzīvojuši daudzas katastrofas, jo ikviens noslāņojums attiecināms uz citu laika periodu. Iegūts 280 senlietu, 3090 māla trauku lausku, 4540 dzīvnieku kaulu u.c. materiāla. Kultūrslāņa augšējo noslāņojumu un tajā iegūto atradumu analīze liecina, ka pils pamesta 17. gs. otrajā pusē. Zem 0,5 m bieža gruvešu noslāņojuma, kas veidojies pēdējo 300 gadu laikā, atsegtas divas celtnes ar mūra pamatiem. Celtnes dažāda lieluma (17 m² un 66 m²), tomēr abas bijušas apdzīvotas. Par to liecina celtnēs atsegtās māla kleķa krāsni. Spriežot pēc celtnēs atrastā materiāla (17.gs.monētas, krāsns podiņi, holandiešu fajansa pipītes), tajās dzīvojuši pils apdzīvotības beigu periodā. Izrakumi parādīja, ka pils ziemeļaustrumu mūris un tam piegulošās celtnes ar meles tipa kārniņu jumtiem, guļoņu sienām uz akmens mūra pamatiem būvētas ne agrāk par

15.-16. gs. Šo pieņemumu apstiprina tas, ka, minētos mūrus ceļot, pārrakti 14.-15.gs. un daļēji arī pirmsvācu periodā veidojušies noslāpojumi.

Sākotnēji pils ziemeļaustrumu sienā bijušas durvis, kas no priekšpils tieši vedušas pili, taču, ceļot četrstūrains torni, tās aizmūrētas. Šajā sienā vēl atradusies kāda lūka, pa kuru no priekšpils varēja nokļūt pagrabtelpās.

Vairāk celtniecības palieku izrakumu laukuma robežās konstatēts ap 0,5 m biezajā latgaļu perioda apdzīvotības slāni, kas atklāts zem viduslaiku noslāpojumiem. Izpētītas piecas celtņu vietas. Celtnes 0,2-0,6 m iedziļinātas pamatzemē. Tās ir nelielas (9-12 m²) vientelpas, to konstrukcijā izmantoti stabi un mieti, koku paliekas vāji saglabājušās. Tikai vienā gadījumā ir droši norādījumi par gulbūvi. Celtņu apsildīšanai kalpojuši gan pavardi (3), gan krāsni (2). Pavardiem bedrveida iedziļinājums un vāji izteikts akmeņu krāvums. Četri pavardi atradās ārpus celtnēm. No latgaļu perioda krāsnīm pētītas gan māla kleķa (4), gan arī akmeņu krāvuma (2) krāsni. Ja māla kleķa krāsnis bija iespējams saistīt ar celtņu vietām, tad akmeņu krāsnim šis pazīmes trūka.

Jāatzīmē, ka visas šīs latgaļu perioda apdzīvotības celtniecības paliekas konstatētas aizsarggrāvja malā vai tā tiešā tuvumā. 6 m platais un 2,5 m dziļais aizsarggrāvis atdalījis kalna šaurāko trīsstūrveida daļu no pārējās paaugstinājuma teritorijas. Līdz ar to radies 2000 m² liels nocietinājums, kuru var uzlūkot par seno latgaļu pilskalnu. Kā liecināja pārbaudes rakums priekšpils teritorijā, pārējā k daļā intensīva apdzīvotība nav novērojama. Aizsarggrāvja iekšējā nogāze nostiprināta ar akmeņu krāvumu un vietām ar mākslīgiem kamerveida grantainiem zemes pildījumiem. Viduslaiku

perioda sākuma posmā grāvis vēl izmantots, pēc tam aizbērts.

Spriežot pēc senlietu atradumiem, latgaļu pilskalns Rēzeknē apdzīvots, vismaz sākot ar 9.-10.gs., taču iespējams pieļaut arī vēl agrāku apdzīvotību. Par to liecina divi fragmentārie akmeņa darba cirvji (16.att.:15,16), kas iegūti pilskalna pamatzemes līmenī. Pamatojoties uz šo cirvju hronologiju, varētu domāt, ka dzīve pilskalnā sākusies jau 1.g. p.m.ē., lai gan citu drošu šī laika atradumu (keramikas, kaula rīku) nav. Pie masveidīgākajiem latgaļu perioda apdzīvotības atradumiem pieskaitāma keramika, 61% no atrastajām šī laika trauku lauskām sastāda bezripas izstrādājumi (dominē apmestā keramika), apmēram 12% no bezripas lauskām - ar magiespiedumiem rotātas keramikas fragmenti. No 10.-13. gs. atradumiem vēl var minēt māla vērļpjaus vērļpastes skriemelus (16.att.:10-12,14, iegūts arī viens sārta šifera skriemelis - 16.att.:13), dzelzs nažus, līenus (16.att.:25), kaula rokturus (16.att.:24), dzelzs bultas (16.att.:26,28), bronzas pakavsaktas (16.att.:15,6), piekariņus (16.att.:3,4), gredzenu (16.att.:7), aproci (16.att.:8) u.c. Svarīgi atzīmēt, ka uz šo laiku attiecināmi arī norādījumi par dzelzs vietējo iegūvi no purva rūdas (242 dzelzs sārņu gabali).

Latgaļu pils pastāvējusi vismaz līdz 13. gs. otrajai pu-
sei, tad tā aiziet bojā, vācu krustnešu nopostīta. Lai gan Rēzeknes pils viduslaikos ir izteikts militārs cietoksnis, tomēr tās apdzīvotāju dzīve bija cieši saistīta ar lauksaimniecību. Te atrasts dzelzs spīlarkla lemeša gals (17.att.:3). Atzīmējams, ka jau pagājušajā gadsimtā pilskalnā kā savrup atradums iegūti divi dzelzs spīlarkla lemeši, kas, spriežot pēc formas, attiecināmi uz 14.-16. gs. Ražas novākšanā lietoti dzelzs sirpji (1), bet zāles pļaušanai dzelzs izkap-

16. attéls.

17.attéls.

tis (2) (17.att.:1). Atrasti gan graudberži, gan saplisis dzirnakmens. To, ka tuvēja Rēzeknes upe sekmejusi zvejniecības attīstību, liecināja iegūtie dzelzs maksķerāki, kā arī zivju kauli un zviņas. Viduslaiku naži ir gan ar iedzītni (16.att.:18), gan kniedētu spalū (16.att.:19). Kādam nazim bija metāla rokturis ar galā izveidotu bruņinieka figūru (16.att.:17). No citiem darbarīkiem atzīmējami ileni, slīmesti (16.att.:23), grieznes (17.att.:4,5), kalti (16.att.:21), šifera galodiņas, atrasts arī cirvis (17.att.:2), zāģis, dzelzs greblis (16.att.:22) un dzelzs "kakšis" (17.att.:10,11). No iedzīves priekšmetiem atzīmējama divpusīgā kaula ķemmīte (16.att.:9), dzelzs slēdzenes (17.att.:6), fajansa pīpītes, no ieročiem un zirglīetām - pakavi (17.att.:7), leģus pieši (17.att.:8), laužpi (17.att.:9), stopa bultas, akmens lodes. Bagātīgi pārstāvēti traūki, atrastas gan bronzas bļodu paliekas, gan - visvairāk - uz ripas darinātu māla trauku lauskas, neglazētas un glazētas. Pie keramikas pieskaitāmi arī krāsns podiņi (15.-17. gs.), gan traukveida formas, gan ar plakanu virsmu, kas parasti ir glazēta un izgreznota ar augu un dzīvnieku valsts motīviem, reizēm arī ar cilvēku attēliem.

Samērā maz iegūts rotu (aproce, gredzeni, stikla krelles - 16.att.:1,2, perlamutra sīrsniņa) un monētu (16.-17.gs. šīliņi).

A. Radipš

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI

PATMAĻNIEKU UN PAKRUĻU SENKAPOS

Latvijas PSR Kultūras ministrijas Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padomes Arheoloģijas nodaļa 1980. gadā veica aizsardzības izrakumus Patmaļnieku un Pakruļu senkapos.

Patmaļnieku senkapi atrodas Rēzeknes rajona Pušas c.p. (agrāk Rēzeknes apr. Andrupenes pag.) Puškina kolhoza teritorijā, Pušas - Andrupenes lielceļa kreisajā pusē, ziemeļrietumu-rietumu virzienā no Patmaļnieku ciema kapsētas. Tie ierīkoti ziemeļrietumu - dienvidaustrumu virzienā orientētā garā kauprē Umānu ezera dienvidu krastā. Patlaban tās ziemeļrietumu galā saglabājušies 13 uzkalniņi, 20.gs. sākumā to bijis vairāk, bet, paplašinot kapsētu, daļa iznīcināta. Apaļie vai nedaudz iegarenie uzkalniņi situēti cits citam cieši līdzās. Grāvis ap tiem nav novērojams.

Laikā no 7. līdz 19. jūlijam Patmaļnieku senkapos tika izpētīti trīs uzkalniņi (4., 8., 11.). Tie mantraču izrakpāti, tāpēc skeleti izpostīti un kapu piedevas saglabājušās tikai daļēji.

4. uzkalniņš atradās pieminekļa ziemeļaustrumu daļā. Tas ir kā sastāvēja no divām daļām. Pirmās diametrs 5,50 m, augstums 0,82 m, otrās garums 3,50 m, platums 2,00-3,00 m, augstums 0,27 m (otrā daļa ir pirmās turpinājums ziemeļos).

Uzkalniņš veidots no dzeltenas smilts (vietumis tajā vērojamas nelielas oglītes). To sedza 0,08-0,10 m bieza velēnās kārtā. Uzkalniņa pamatā konstatēta sākotnējās augsnes

virskārta - pelēcīgi dzeltena smilts ar pelnu un ogļu pēdām. Tās biezums 0,10-0,15 m. Divās uzkalniņa kapu bedrēs pa vienam skeletapbedījumam.

1. kapa bedre iezīmējās uzkalniņa centrālajā daļā kā četrstūrainis (ar noapaļotiem stūriem) ogļainas zemes plankums. Tās garums 2,30 m (ZR - DA virzienā), platums 0,65 - 0,70 m (ZR galā) un 0,70 - 0,75 m (DA galā). Kapa bedre 0,35 - 0,40 m iedziļināta pamatzemē. Tās pildījumā ogļaina zeme. Skeleta kauli sabērti kaudzē bedres ZA galā. No kapa piedevām saglabājušies tikai daži priekšmeti - bronzas pakavsakta ar atroptiem galiem, divi bronzas sirdsveida apkalumi, dzelzs naža asmens.

2. kapa bedre iezīmējās 1,50 m attālumā ziemeļaustrumos no pirmās kā četrstūrainis ogļainas zemes plankums. Tās garums 2,15 m (ZR - DA virzienā), platums 0,95 m (ZR galā) un 0,90 m (DA galā). Kapa bedre 0,38 - 0,40 m iedziļināta pamatzemē. Tās pildījumā ogļaina zeme. Kaps ir virieša apbedījums, orientēts ZR - DA virzienā, ar galvu DA. Mirušais guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras. No skeleta saglabājies galvaskauss, pirkstu falangas, ribu fragmenti, kāju kauli (kreisā kāja netraucēta), no piedevām tikai daži priekšmeti - astoņas bronzas spirālītes, bronzas jostas sadalītājs, bronzas zvārgulītis (pie kreisās kājas pēdas).

8. uzkalniņš atradās pieminekļa dienvidu daļā. Pēc formas tas mazliet iegarens. Uzkalniņš 5,50 m garš (R - A virzienā), 4,50 m plats (Z - D virzienā) un 0,62 m augsts, veidots no dzeltenas smilts (vietumis tajā vērojamas nelielas ogļītes). To sedza 0,08 - 0,10 m bieža velēnas kārtā. Uzkalniņa pamatā konstatēta sākotnējās augsnes virskārta - pelēcīgi dzeltena smilts ar pelnu un ogļu pēdām. Tās biezums

0,07 - 0,10 m. Uzkalniņā viens skeletapbedījums.

Kapa bedre iezīmējās uzkalniņa centrālajā daļā kā ovāls ogļainas zemes plankums. Tās garums 2,50 m (ZR - DA virzienā), platums 1,15 - 1,20 m. Kapa bedre 0,50 - 0,65 m iedziļināta pamatzemē. Tās pildījumā ogļaina zeme. Skeleta kauli sabērti kaudzē bedres ZR galā. Kapa piedevas netika atrastas.

11. uzkalniņš atradās pieminekļa ziemeļrietumu daļā. Pēc formas tas mazliet iegarens. Uzkalniņš 4,60 m garš (ZA - DR virzienā), 3,00 m plats (ZR - DA virzienā) un 0,40 m augsts.

Uzkalniņš veidots no dzeltenas smilts (vietumis tajā vērojamas nelielas ogļlites). To sedza 0,08 - 0,12 m bieza veļēnas kārta. Uzkalniņa pamatā konstatēta sākotnējās augšnes virskārta - pelēcīgi dzeltena smiltis ar pelnu un ogļu niecīgu piejaukumu. Uzkalniņā viens skeletapbedījums.

Kapa bedre iezīmējās uzkalniņa ziemeļu daļā kā četrstūrainis (ar noapaļotiem stūriem) ogļainas zemes plankums. Tās garums 1,90 m (R - A virzienā), platums 1,20 m. Kapa bedre 0,20 - 0,25 m iedziļināta pamatzemē. Tās pildījumā ogļaina zeme. Skeleta kauli sabērti kaudzē kapa bedres malā. No kapa piedevām saglabājies tikai dzelzs nazis.

Patmaņnieku senkapos iegūts latgaļiem raksturīgs materiāls, tas datējams ar 11. - 12. gs.

Pakruļu senkapi atrodas Ludzas rajona Pasienes c.p. (agrāk Ludzas apr. Šķaunes pag.) padomju saimniecības "Pasiēna" teritorijā starp Skripšķinas un Šešku ciemiem. Senkapi ierīkoti Zilupes kreisajā krastā 150 m dienvidaustrumos no Pli-sunkas upītes ietekas tajā. 500 m uz ziemeļrietumiem no senkapiem atrodas Kausa pilskalns ar apmetni. 1925. gadā senkapius veidojuši septiņi uzkalniņi, patlaban saglabājušies pieci. No tiem četri ir apaļi vai mazliet iegareni, viens - garš. Uzkalniņi izrakāti. Garš uzkalniņa ziemeļrietumu galā re-

dzams 1,5 - 2,0 m plats pārrakums - F.Baloža 1925.gada arheoloģisko izrakumu pēdas.

Laikā no 21. jūlija līdz 8. augustam Pakruļu senkapos tika izpētīts viens (1.) uzkalniņš. Uzkalniņš atradās tīruma vidū nomāļus (ap 100 m uz ziemeļrietumiem) no pārējiem. Pēc formas tas iegarens, 10,0 m garš (Z - D virzienā), 9,0 m plats (R - A virzienā) un 0,9 m augsts. Tam apkārt 1,8 - 2,0 m plats un 0,35 - 0,40 m dziļš ar pelēcīgu, ogļainu zemi pildīts grāvis.

Uzkalniņš veidots no dzeltenas smilts (vietumis tajā vērojami ogļainas zemes plankumi un nelielas oglītes). To sedza 0,08 - 0,12 m bieža velēnas kārtā. Uzkalniņa pamatā konstatēta sākotnējās augsnes virskārta - 0,04 - 0,07 m biezs dzeltenas smilts slānis ar pelnu un ogļu pēdām. Uzkalniņā apbedījumu nebija.

Arheoloģiskajos izrakumos iegūtais materiāls nav pietiekams Pakruļu senkapu precīzai datēšanai un etniskās piederības skaidrošanai. Spriežot pēc izpētītā uzkalniņa uzbūves, tas datējams ar m.ē. l.g.t. otro pusi.

A.Rasiņš, M.Tauriņa

KULTŪRAUGU UN NEZĀĻU SEKLAS

RIGAS UN TĀS APKAIMĒS ARHEOLOĢISKO IZRAKUMU MATERIĀLOS

Kultūraugu un nezāļu sēklas (parasti pārņģotā veidā) iegūtas Daugmales un Ķenteskalna pilskalnu, Živutkalna, Ķenteskalna un Raušu apmetņu, Lipšu lībiešu ciema, Laukskolas kapulauka (255.kapa), Mārtiņsalas pils un Salaspils mūra pils

(Rīgas rajons), kā arī Daugavas ielas (Rīga) arheoloģiskajos izrakumos.

Kopumā Rīgā un tās apkaimē konstatētas šādu augu sugu sēklas: kultūraugi - 1) auzas (bez tuvāka sugas apzīmējuma); 2) auza, sējas; 3) vējauza; 4) griķi, sējas; 5) idra, sējas (sens Eiropas eļļasaugs); 6) kvieši, divgraudu; 7) kvieši, parastie; 8) lini, parastie; 9) magone (miega magones pogaļa?); 10) mieži, divkanšu; 11) pupa, lauku; 12) rācenis, sējas; 13) rudzi, parastie; 14) sāre (prosa), parastā; 15) sezams, Indijas (viena sēkla, izmēri 2,4 x 1,4 mm; pirmais šī eksotiskā importētā auga konstatējums Baltijā vai pat Austrumeiropā); 16) zirņi, sējas; ziemotspējīgas nezāles (parasti pavada ziemas labības) - 17) kokālis, parastais; 18) rudzu lāča- auza; 19) rudzupuķe (Latvijā tikai viduslaiku materiālā); 20) rudzuzmilga; 21) salātene, parastā; daudzgadīgas nezāles (liecina par daudzgadīgiem tīrumiem) - 22) skābene, cirtainā; 23) skābene, mazā; 24) spulgnaglone, baltā; 25) usne, tīruma; daudzgadīgi pļavas augi (liecina par daudzgadīgiem tīrumiem vai atmatām) - 26) dzelzene, pļavas; 27) timotiņš.

Atsevišķās izrakumu vietās konstatētas šādas sugas (sugu kārtas numurs, ja tas pasvītrots, nozīmē, ka suga paraugā dominē) vai nezālainības koeficients (t.i., nezāļu un kultūraugu sēklu kopskaita attiecība) (iekavās): Ķivutkalns, B - 3,5,6,10,11,14,16,24; D₁ - 3,5,10; Daugmale, 5.gs. - 3,6,7,10,11,14,16,17,18,21,22,24,26,27 (0,0051); Ķenteskalns, 8./9.gs. - 1,5,8,10,11,14,16,22; Daugmale, 11./12.gs. - 1,3,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,20,21,22,24,26,27 (0,0040); Laukskola, 11./12.gs. - 1,3,10,12,16; Rauši, 11./12.gs. - 2,7,10,11,12,16,17,23,24 (0,197); Lipši, 11./13.gs. - 7,10; Mārtiņsalas pils, 13.gs.sākums - 1,7,10,12,13,14(?),17;

Rīga, 13./14.gs. - 2,3,7,10,13,17,21 (0,042); Salaspils mūra pils, 15./16.gs. - 2,4 (visagrākais griķu atradums Latvijā), 7,10,13,16,18,19,23,24,25 (0,252).

Analizētais sēklu materiāls liecina, ka mieži Rīgas apkaimē bija galvenā labības kultūra vismaz kopš mūsu ēras sākuma; līdz 10.gs. otra svarīgākā labības kultūra bija divgraudu kvieši (krieviski - *пшеница*), kurus nomaina mūsdienās tik parastie (jeb mīkstie) kvieši. Vēlajā dzelzs laikmetā Rīgas apkaimē (un visā Latvijā) kā kultūras ieviešas sējas auza un parastie rudzi (5.gs. Daugmales materiālā atrastais vienīgais rudzu grauds šķiet attiecīgā slānī nonācis nejauši). Vismaz mūsu ēras sākumā Rīgas apkaimē konstatēta vējauza, iespējams, ir audzēta, tāpat 5. gs. Daugmales materiālā konstatēta rudzu lācauza un parastā salātene varētu būt audzētas (ja vien tās nav nonākušas šajā slānī nejauši).

To, ka Rīgas apkaimē vismaz kopš 5. gs. bijuši daudzgadīgie tīrumi, var liecināt daudzgadīgo augu - baltās spulgnaglenes, cirtainās skābenes, pļavas dzelzenes un timotiņa sēklu klātbūtne arheoloģiskajā materiālā, bet kopš 11. gs. - arī liels nezālainības koeficients, piemēram, Raušos - 0,197 (līdzīgi arī kādā 11. gs. paraugā no Talsu pilskalna - 0,160 un 12./13. gs. paraugā no Kokneses apmetnes - 0,129). Šāds liels nezālainības koeficients visumā raksturīgs trīslauku zemkopības sistēmā audzēto labību sēklas materiālam. Tā, piemēram, Silēzijas 1642. gada sēklu paraugā nezālainības koeficients pārsniedz 0,140 (Wittmak, 1889); 20. gs. sākumā Krievijas Maskavas un Pēterburgas guberņu rudzu sēklu materiālā 0,133 - 0,279 (Расиньш, 1959); Salaspils un Kokneses mūra piļu materiālā šis koeficients ir attiecīgi 0,224 un 0,252.

A.Stubavs, N.Jefimova

KALNAZIEDU ARHEOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS

1981. GADA DARBA REZULTĀTI

Vēstures institūta ekspedīcija strādāja Stučkas rajona Kalnaziēdu pilskalnā no 26.jūnija līdz 10.septembrim, izpētot 382 m² lielu platību un iegūstot 20 inventarizētas senlietas, 184 trauku lauskas u.c. materiālus (to skaitā daudz vietējās c. lmes krama atskaldījumu). Pilskalna plakuma malās kultūrslāņa biezums 0,25 - 0,60 m, iedziļinājumos un pavardu vietās dziļāks. Kalnaziēdu pilskalns atrodas 2 km no Stučkas pilsētas centra, Pļaviņu HES ūdenskrātuves krastā. Pilskalna dienvidaustrumu gals iesniedzas līdz ūdenskrātuves applūdinājuma līcim, ko senatnē veidojusi divu saplūdušu strautiņu dziļa grava. Tagad lielākais - Ziedu strauts - aptek pilskalna ziemeļaustrumu malu un dienvidu galu; arī kalna dabiskās nogāzes te vietumis visai kraujas un veido pat zemes nobrukumu.

Aizsardzības izrakumus pieminekli organizēja sakarā ar Stučkas rajona TDP izpildkomitejas lēmumu Kalnaziēdu pilskalna nogāzē uzcelt vasaras brīvdabas estrādi.

No dabas relatīvi labi aizsargātajam Kalnaziēdu pilskalam nav vērojamas nozīmīgākas zemes darbu pazīmes, atskaitot malas pastāvinājumu ap 1,5 - 3,0 m augstumā trijās pusēs. Arī kalna mēles šaurākajā ziemeļrietumu malā, kur vajadzēja būt aizsargvalnim un grāvim, nav nekādu mākslīgu zemes darbu pazīmju, atskaitot zemes reljefa nelielu slīpumu, bez krasāk iezīmētām pastāvinājuma kontūrām. Viss pilskalna plakums un arī pārējā kalna līdzienākā daļa ilguš gadsimtus arta, zemes

reljefs līdz ar to nedaudz mainījies. Varbūtējais pilskalna plakums ap 105- 110 m garš un 80 - 85 m plats (platība - gandrīz 0,9 ha). Kalna augstums 11 - 18 m, ar 1 - 3 m lēzenu paaugstinājumu centrā.

Kalnaziedu pilskalna uzmērošanas laikā pilskalna plakuma lielie izmēri vedinājuši tā uzmerotāju izteikt viedokli, ka tas ir vēlā dzelzs laikmeta piemineklis. Vietējie iedzīvotāji par pilskalnu zina stāstīt teiku, ka Spīdola tur pametusi savu raganas bluķi, pie kam bluķa gals vēl nesen esot bijis redzams virs zemes. Teikai trūkst hronologiska pamatojuma, un tā būs šurp "atceļojusi" no tuvējā Aizkraukles pilskalna.

Arheologs V.Urtāns pēc 1963. un 1964. gada pārbaudes izrakumiem pieminekli datē ar laiku no 3. līdz 10. gs. beigām, pie tam pilskalns bijis apdzīvots galvenokārt l. g.t. otrajā pusē. "Latvijas PSR arheoloģijā" Kalnaziedu pilskalns datēts ar vidējo dzelzs laikmetu. 1981. gada izrakumu piecos laukumos bija iegūta samērā maz senlietu un keramikas materiāla, tāpēc hronoloģijas problēmu drošāk skaidrot visai grūti. Tomēr pamatojoties uz iegūto senlietu materiālu rasts būtiski jauns atzinums par pieminekļa pamatapdzīvotību agro metālu laikmetā. Par to droši liecina akmens cirvja fragments (18.att.:10) un divas cirvju kātcauruma urbuma tapiņas (18.att.:8,9), dažī krami, slīpējamie akmeņi (18.att.:11,12), divas švikātas lauskas (18.att.:1,2), kā arī rupjas irdenas struktūras lausku lielais pārsvars atrastajā keramikā (3/4 visas keramikas jeb 126 lauskas). Šīs kategorijas keramika saistāma ar pilskalna agro apdzīvotības periodu. Arī apmetās virsmas lauskas (apmēram 1/6 visas keramikas jeb 33 lauskas), kas raksturīgākas vidējam un vēlajam dzelzs laikmetam, Latvijas teritorijā sāk ieviesties jau agro metālu

laikmeta beigu posmā. Pagaidām Kalnaziedu pilskalnā ne izrakumos, ne arī kā savrupatradums nav iegūtas vienīgi vidēja dzelzs laikmeta pēdējai pusei raksturīgas metāla senlietas. Turpretī ir vietējo iedzīvotāju ziņas par agrāk pilskalnā arot atrastiem akmens cirvjjiem, no kuriem tomēr neviens nav nokļuvis muzeju fondos.

1981. gada izrakumos atklāti septiņi pamatzemē iedziļināti pavardi ar tumšu ogļainu zemi, kam pelnu piejaukums. Pavardu pildījumā nelieli skaldīti, deguši laukakmeņi; 1. pavardā lielāks akmens virskārtā. Pavardu mitņu zeme arot nav skarta, tāpat nav konstatēti citi postījumi, tomēr pavardos lietisku atradumu maz; vienīgi 1. pavardā atrada stipri korodēta dzelzs priekšmeta nelielu fragmentu un 2. pavardā pāris lausku, kā arī augstā temperatūrā virspusē glazējušās māla plāksnītes. Izpētītie pavardi galvenokārt apaļi vai iegareni, līdz 0,6 m dziļi. Daži no tiem, piemēram, lielais 3. pavards, kas aizņem 1,5 x 2,5 m lielu platību, lietoti ilgstoši. Šķiet, ka te kopā saplūduši vairāki pavardi. Šai pavardā arī trauku lausku bija vairāk, to skaitā viena švīkāta.

Kalnaziedu pilskalna raksturīga iezīme ir dzīvnieku un zivju kaulu (t. i., barības palieku), kā arī raga un kaula senlietu pilnīgs trūkums kultūrslānī. Ja daudzārt pārartajā mitņu zemē, kas izrakumu laukumos sniedzās līdz pamatmālam, kur vietumis skaidri iezīmējās arkla lemeša svītras, šo parādību varētu izskaidrot ar pastiprinātu aerāciju, tad neskartajā pavardu mitņu zemē šim faktoram nevarēja būt izšķirīga nozīme. Domājams, te iedarbojušies vēl nezināmi citi fizikāli ķīmiski faktori. Kaula un raga senlietas agro metālu laikmeta apmetnēs iegūto senlietu klāstā veido nozīmīgu

procenā. Līdz ar to kļūst izprotams paradoksālais apstāklis, ka Kalnaziēdu pilskalnā diezgan lielā izrakumu platībā (1963., 1964. un 1981.gadā izrakumu platība kopā 558 m²) iegūts tik niecīgs (26) inventarizējamo senlietu skaits. Iespējams pat, ka drīžas no tām var būt pazaudējuši senie zemkopji, kuri šo pieminekli, šķiet, sākuši art drīz pēc tā bojāejas.

No pieminekļa agro metālu laikmeta apdzīvotības perioda (l. g.t.p.m.ē. beigas un mūsu ēras sākums) konstruktīvie elementi saglabājušies vāji, jo degušo celtnu un nocietinājumu paliekas iznīcinātas vēlākos zemju darbos. Saglabājušās vienīgi pamatzemē ierakto stabu un mietu vietas, kas pildītas ar tumšāku mītnu zemi. Konkrētāka to konfigurācija un funkcionālā nozīme pagaidām nav atšifrēta. Par varbūtējiem nocietinājumiem un agro apbūvi, domājams, liecina V izrakumu laukumā pamatzemē iedziļinātās, ar tumšu deguma zemi pildītās svītras. Kopumā Kalnaziēdu agro metālu laikmeta apbūvei relatīvi vienkārša būvniecības tehnika un aizsardzības sistēma. Ar pēdējo, iespējams, saistāma samērā blīvi izvietotu celtnu līnija pa plakuma perimetru, kur izrakumos visvairāk atklāts celtnēm piederīgo ilgstoši lietoto pavardu.

Kalnaziēdu pilskalnā konstatējams arī vēlāks apdzīvotības periods, kas var iesniegties līdz l. g.t. vidum vai pat tālāk. Domājams, ka ar šo apdzīvotības periodu saistāms V izrakumu laukumā atsegtais blīvu akmeņu klāsts. Tā 1.kārta aizņēma 2,2 x 2,4 m, bet 3.kārta 1,9 x 2,3 m lielu laukumu. Akmeņu klāstu veido liela izmēra uguni intensīvi deguši laukakmeņi, kādi parasti sastopami akmeņu krāšņu pamatlokā. Tāpat klāstā daudz vidēju un mazāku apdegušu akmeņu, iespējams, no krāsns virsbūves un sānu blīvējuma. Klāsta akmeņus pakā-

peniski noņemot, strikti izteikta krāsns pamatforma tomēr neiezīmējās. Varbūt tas izskaidrojams ar krāsns pārbūvi, varbūt krāsns forma izjaukta, aršanas darbos izkustinot no vietas arī dažus lielos ekmeņus. Varbūtējās krāsns apkaimē vairāk nekā citur atrasta keramika, bet klāsta apakšējā kārtā labi apdedzināts mazs trauks ar gludu virsmu un profilējumu augšdaļā (18.att.:4). Šādas formas keramika izplatīta vidējā dzelzs laikmetā. Te atrasts arī māla vērpjamās vārpstas skriemeļa fragments (18.att.:7). Uz šo vēlāko Kalnaziēdu pilskalna apdzīvotību attiecināms vairums apmetās keramikas (18.att.:3), kā arī daļa gludās un gludinātās virsmas trauku (18.att.:5,6).

Kalnaziēdu pilskalns ar relatīvi lielo plakumu nav visai raksturīgs pat nocietinātās apmetnes tipa pieminekļiem. Domājams, ka pieminekļa agrā apdzīvotība attiecināma uz laiku, kad patriarhālā kopiena sāka sairt un daļa iedzīvotāju pārgāja uz dzīvi atklātās apmetnēs. Kaut gan Kalnaziēdu pilskalns atrodas Daugavas krastā, tā iedzīvotāju ekonomikā nav vērojama tā vispusīgā saimnieciskā aktivitāte (ar ievestiem izejmateriāliem un priekšmetiem u.c.), kāda raksturīga dažiem citiem šā perioda Piedaugavas pilskalniem, piemēram, Ķivutkalnam, Klangu pilskalnam, Lielvārdes Dievukalnam, pat Kokneses šī perioda nocietinātai apmetnei u.c.

Agrajā dzelzs laikmetā un vidējā dzelzs laikmeta sākumā, domājams, pieminekļi pastāvējis kā patvēruma pilskalns. Ar jēdzienu "patvēruma pilskalns" nav jāsaprot pilnīgi neapdzīvots nocietinājums. Tā raksturīga pazīme ir mazintensīva apdzīvotība, kam reāli atbilst plāns kultūrlānis ar niecīgu atradumu skaitu.

Etniskā aspektā Kalnaziēdu pilskalna līdzšinējais materi-

als ļauj pieminekļa agrā apdzīvotības perioda apdzīvotājus pieskaitīt baltiem; vēlākā - sēļiem, tā kā pieminekļis ietveras sēliskā dialekta areālā.

1982. gadā izrakumi Kalnaziēdu pilskalnā turpināsies un jaunais materiāls ļaus precizēt vēl neskaidros jautājumus.

E.Šnore

IZRAKUMI ĶUNCU KAPULAUKĀ

Laikā no 15. jūnija līdz 10. septembrim Vēstures institūta ekspedīcija pētīja ar aršanu un pirmā pasaules kara tranšējām ļoti sapostīto kapulauku Jekabpils rajona Sēlpils c.p. bij. Ķuncu māju teritorijā. Kolhozā "Seliņa", kura robežās atrodas šis arheologiskais objekts, norit plaši meliorācijas darbi, un arheologiskos izrakumus Ķuncos finansēja Daugavas vidusdaļas meliorācijas sistēmu pārvalde.

Kapulauks ierīkots nogāzē, kam kritums pret Viķu ezeru; ziemeļu pusē tam avotains, mitrs rajons. Izpētīta 680 m² liela platība, atklāti 73 apbedījumi, iegūtas 525 senlietas, kā arī 160 māla trauku lauskas.

Par Ķuncu kapulauku bija zināms, ka te atradusies vēlā kapsēta (kapulauka apmeklējumu laikā cilvēku kaulu fragmenti bija redzami mētājamies uzkalnā virsotnē). Par to, ka te bijuši arī agrāki apbedījumi, liecināja Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā nodotās dažas vēlā dzelzs laikmeta savrup atrastās senlietas. Jau izrakumu darbu sākumā kāds savrupatradums - bronzas stopa-saktas ar garo adatas turētāju fragmentu - norādīja, ka kapulauks iesniedzas arī vidējā

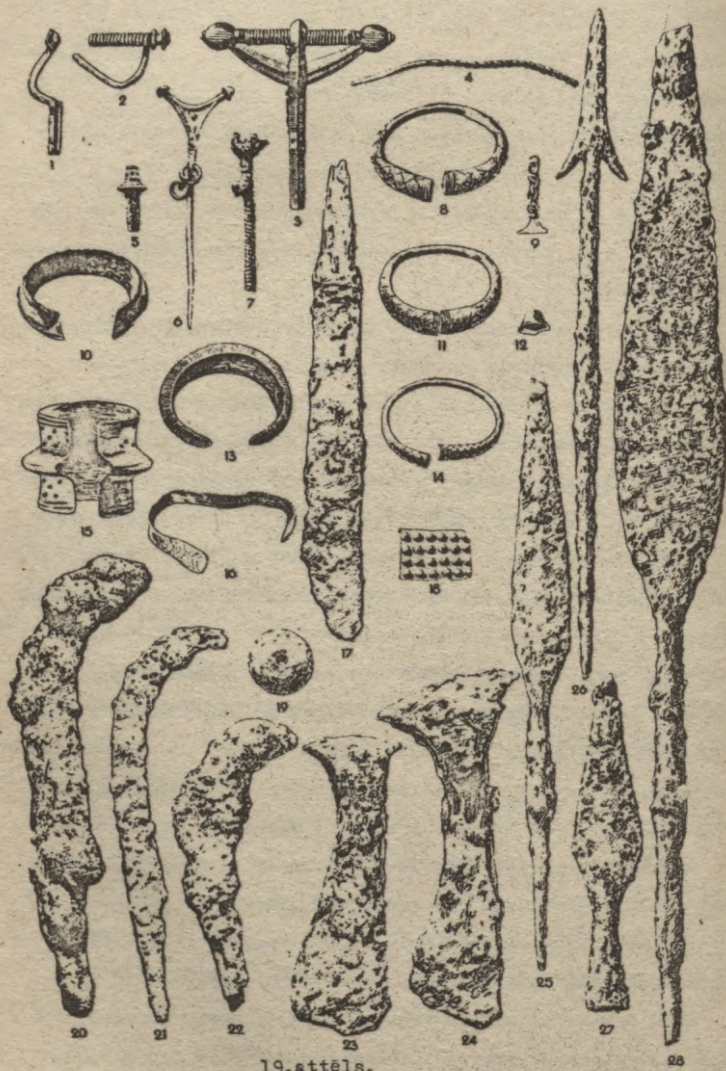
dzelzs laikmetā.

No 73 izpētītajiem apbedījumiem vienīgi ap 10 apbedījumu varēja attiecināt uz vidējo dzelzs laikmetu, turklāt arī tikai nosacīti. Vidējā dzelzs laikmeta apbedījumu kauli (izņemot vienu) bija pilnīgi iznikuši, tā ka par apbedījumu bieži vien liecināja vienīgi senlietu sortiments vai to izvietojums. Izrakumos noskaidrojās, ka šie apbedījumi bijuši ierakoti ap 50 - 70 cm dziļumā un, spriežot pēc 68. kapa, orientēti arī ZA - DR virzienā. Citiem apbedījumiem virzienu precīzi noteikt nevarēja.

Kapulauka teritorijā zeme ir neviendabīga: te sastopamas māla joslas, vietumis ar akmeņiem piesātināta dzeltena smilts, gan arī grants rajoni. Vienā no šādiem grants rajoniem 40 cm dziļumā izdevās atklāt jau minēto 68. apbedījumu - vīrieša skeletu, kas oļu (kaļķu) vidū bija labi saglabājies. Šī kapa azimuts 45° . Skeleta rokas novietotas, kā tas parasti vērojams agriem apbedījumiem, proti, elkoni saliektā kreisā roka bija pacelta pret galvu un pirksti atradās labā pleca tuvumā, turpretī labā roka bija pārlikta jostas vietai. Gar mirušā labajiem sāniem plecu rajonā viens otram līdzās divi dzelzs šķēpi - iedzītā šķēps ar atskabargām un īss uznavas šķēps. Pie labā stilba jostas rajonā atradās dzelzs vienasmens duncis, turpat tuvumā, nedaudz zemāk, ar asmeni zemē (domājams, šķirstā) iecirsts dzelzs šaurasmens cirvis.

Par to, ka vidējā dzelzs laikmeta apbedījumu īpatsvars kapulaukā bijis nozīmīgs, liecināja daudzie savrupatradumi. No savrupatradumu lielā skaita - 190 priekšmetiem - 138 priekšmeti saistāmi ar vidējo dzelzs laikmetu.

No s i e v i e š u kapu piedevām minami: tordēti bronzas kaklariņķi (19.att.:4), dzelzs krukadatas ar bronzas

19.attels.

stieples aptinumu (19.att.:7), bronzas trīsstūradata (19.att.:6), dobas bronzas aproces ar sašaurinātiem galiem (19.att.:13), manšetaproces (19.att.:15), aproces ar paplašinātiem galiem (19.att.:16), dzelzs sirpji (19.att.:21,22). Kā liecināja izrakumi un kā tas konstatēts jau citos pētītajos kapulaukos, aproces valkātas pa pāriem (piemēram, 9.,37. un 42. kapā manšetaproces, 67. kapā dobas aproces ar sašaurinātiem galiem). Rotām piekārti trīsstūrveida piekariņi (19.att.:9) un zvaniņi (19.att.:12).

Raksturīga v i r i e š u rota ir stopasakta. 6.gs. stopasakta atrasta tikai fragmentos (19.att.:1,2). Parastāka viriešu kapos bija 8.gs. stopasakta ar magoņgelvu galiem (19.att.:3). No aprocēm minēma eproce ar izceltu vidusšķautni (19.att.:10), kā arī vāļu galu aproces (19.att.:8,11,14). Burbots bronzas siksnas apkalums (19.att.:18), liecina, ka tas bijis bagātas jostas rotājums. No ieročiem dominē iedzītā šķēpi. To atrasts 17 (19.att.:25,28), turklāt trīs no tiem bija ar atskabargām (19.att.:26). Mazāk (10) kapos bija uznavas šķēpu (19.att.:27). Vidējam dzelzs laikmetam raksturīgā šaurasmens cirvji ar ovālu kātcaurumu Ķuncu kapulaukā atrasti 16 (19.att.:23). No vienasmens zobeniem Ķuncu izrakumos iegūti tikai fragmenti, toties samērā biežs atradums bija vienasmens dunci (19.att.:17). Atrasti arī trīs dzelzs ileni.

Ar vidējo dzelzs laikmetu datējamās izrakumos iegūtās keramikas lauskas. Tās nākušas no tām pašām vietām, kas devušas daudz vidējā dzelzs laikmeta senlietu. Tā ir gludā bezripas keramika, parasti ar gludinātu, retāk ar spodrinātu virsmu. Pēc reizēm vērojams profilējums. Samērā bieži podu augšdaļā valnītis. Šī keramika atbilst ar apbedīšanas rituāliem saistītajai vidējā dzelzs laikmeta keramikai un pazīstama no

citier kapulaukiem (Boķi).

Vidējā dzelzs laikmeta apbedījumu palieku Ķuncu kapulaukā ir visvairāk. Bez tam izrakumos izdevies atklāt tikai vienu drošu, kaut arī postītu, 12. gs. sievietes apbedījumu (7.kaps) ar smagu sērpi (19.att.:20).

Ķuncu kapulauks izmantots ilgu laiku. Vēlākie apbedījumi ierakti daudz dziļāk (līdz 1 m dziļās kapu bedrēs), sapostot hronologiski agrākos un seklāk guldītos apbedījumus. Šos vēlos, ar kapa inventāru nabadzīgos pēcapbedījumus nereti var datēt pēc kapos atrastajām monētām. Mirušie parasti guldīti ar galvu R., lai gan sastopami arī izņēmumi.

Interesi izraisa kāds sievietes apbedījums (34.kaps). Mirušās kaklarota sastāvēja no sešām kauri gliemežņīcām, četriem krustveida bronzas piekariņiem ar rombisku vidusdaļu un trim stikla krellēm. Bez mazās riņķa saktiņas kapā bija ielikti Kurzemes hercoga Gotarda Ketlera (1562.-1587.) un Rīgas brīvpilsētas 1576.gada šiliņi.

Samērā daudz Ķuncu kapulaukā ir 17. un 18. gs. un pat 19. gs. sākuma apbedījumu. Vietsjie iedzīvotāji zina stāstīt, ka ļaudis te glabāti vēl pirms divām trim paaudzēm (tātad 19.gs. sākumā). 17. un 18. gs. kapos bez monētām atrod mazās bronzas riņķasaktiņas un sirdsveida saktiņas. Šos apbedījumus datē gan Zviedrijas karaļu - Kārļa X Gustava, Kārļa XI un Kristīnes - Šiliņi, gan Jāņa Kazimira Lietuvas vara šiliņi. Divos kapos (45. un 46.) kaudzītē pie mirušā galvas bija nolikta vesela vīrtenīte (13) minēto šiliņu.

Paši vēlākie apbedījumi kapulaukā datēti ar Krievijas caru divkapeikām: Aleksandra I (1801-1825) un Pāvela I 1797. gada vara monētām.

Audumu paliekas no mirušo tērpa nav izdevies atklāt. 50. sievietes kapā bez sirdsveida saktiņas bija ļoti daudz

siku, galvenokārt baltu (retāk - dzeltenu un zaļu) kreilīšu. Kreilītes bija izkaisījušās pa visu kapa bedri un nepārpro-
tami liecināja, ka ar tām bijis nošuts auduma gabals, domā-
jams, villaine.

Izrakumu rajonā bija novērojami arī palieli granītakme-
ņi, kas, lai gan no sākotnējās vietas izkustināti, sauca at-
miņā agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu akmeņu riņķa akmeņus.
Pieņemumu, ka Ķuncu kapulauka sākumi varētu iesniegties agrā
dzelzs laikmetā, apstiprināja vienā no pēdējām izrakumu die-
nām kādreizējās tranšējas slāni atrastais dzelzs šaurasmens
cirvis ar apaļu kātcaurumu (19.att.:24). Tādējādi Ķuncu ar-
heologiskais pieminekļis piepulcējās jau zināmiem agrā dzelzs
laikmeta uzkalniņiem ar akmeņu riņķi pie pamatnes, un šo uz-
kalniņu izplatības kartē atzīmējams jauns punkts.

Viķu ezera rietumu krastā, apmēram 400 m no pētītā kapu-
lauka, kādreiz atradusies sena dzelzs laikmeta dzīvesvieta
ar šādiem pieminekļiem raksturīgu melnu, pelnainu zemi. Vie-
tējie iedzīvotāji zināja stāstīt, ka kādā, tagad ar meliorā-
ciju nolīdzinātā pakalniņā turpat ezera krastā esot atrasts
daudz podu gabalu. To, ka dzīvesvieta bijusi plaša, norādīja
divu pavardu atklāšana pat ekspedīcijas pētītajā I izrakumu
laukumā. Vienā no pavardiem, kas bija vāji saglabāties, at-
rada bezripas gluda poda dibena gabalu.

Iespējams, ka ar dzīvesvietu saistāms arī izrakumu gaitā
citā vietā atrastais savrupatradums - māla bikonisks vārpstas
skriemelis (19.att.:19).

V. Urtāns

MADALĀNU PILSKALNA UN MADALĀNU KAPULAUKA PĒTĪJUMI
1980. UN 1981. GADĀ

Madalānu pilskalns un Madalānu kapulauks atrodas Preiļu rajona Aglonas c.p. padomju saimniecības "Aglona" teritorijā. Austrumos to norobežo Lielais Dūbuļu ezers, ziemeļos - aizaugušas upītes senleja. Upīte iztek no Lielā Dūbuļu ezera un pēc diviem kilometriem ietek Aglonas ezerā. Pilskalns ir 20 m augsts, tā platums apmēram 60 x 80 m. Tas daudzus gadus arts. Noarts un pat norakts pilskalna dienvidrietumu gals, lai pa šo pusi būtu vieglāk uzbraukt kalnā un to apstrādāt. Pilskalns kādreiz bijis stipri nocietināts, jo bez nocietinājumiem pilskalna malās (pa perimetru) kalna nogāzēs redzamas arī divas terases. Par pilskalnu ir daudz teiku un nostāstu.

Madalānu pilskalnā un jaunatrastajā kapulaukā strādā Latvijas PSR Vēstures muzeja ekspedīcija kopā ar Republikas jauno tūristu stacijas Arheoloģijas pulciņa audzēkņiem no Rīgas, Daugavpils, Baldones, Iecavas un citām vietām (1977.-1981g.). Ekspedīcijas darbā daudz palīdzējuši VMA mākslas vēstures un teorijas studenti.

1980. un 1981. gadā tika pētīta pilskalna centrālā, ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu daļa. Centrālajā daļā atradusies liela ieplaka. Kultūrslāņa biezums te sasniedza 270 cm. Šeit arī vislabāk varēja izsekot pirmo ienācēju (latgaļu senču) materiālajai (pavardi, lielāks meža dzīvnieku - aļņu un bebru - kaulu skaits nekā augšējā horizontā liellopu un sīklopu kaulu skaits, arī mājlopu pulkā bija visvairāk caku)

un garīgajai (plekariņi no aļņa zobiem, kaula rotadatas un smaili) kulturai. Ar laiku ieplaka piepildījās ar dažādu organisko vielu trūdiem - tā bija ļoti melna. Apakšējā horizontā tika atrasts daudz lipināto māla trauku lausku un pat veseli spaiņveida trauki ar gludo vai švikāto virsmu. Plaudis te dzīvoja l. g.t. otrajā pusē. Zivis, kas atrastas apakšējā un augšējā horizontā (līdaka, asaris, plaudis u.c.), neatšķiras no mūsdienu zivīm Lielajā Dūbuļu ezerā, vienīgi to garums (attālums no zivs purna gala līdz astes spurai) parasti bijis daudz lielāks. Tas daļēji skaidrojams arī ar to, ka sīkie zivju kauli ne vienmēr saglabājās. Zivju kaulus noteicis ihtiologs J.Sloka.

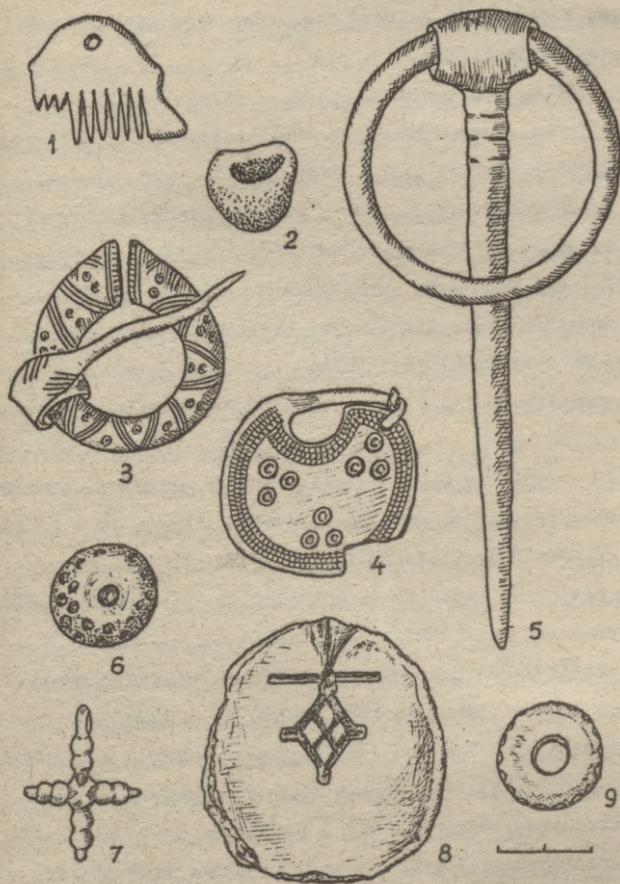
Pilskalna apakšējo horizontu no augšējā atdalīja 3-5 cm biezs gaišāks slānis. Iedzīvotāji mājāja ne tikai ieplakā, bet izmantoja arī pilskalna pārējo daļu. Par to liecina atradumi (švikāto trauku lauskas, akmens cirvja un akmens kalta daļas), kā arī senākie nocietinājumi ap pilskalna malām. Tie tika konstatēti jau iepriekšējos gados, atklāti arī 1980. gadā pilskalna ziemeļrietumu galā un 1981. gadā pilskalna ziemeļaustrumu galā, 4-5 m no tagadējās pilskalna malas. Mālainajā pamatzemē atklātas stabu vietas (Ø 25-30 cm), kuras balstījušas senākās baļķu sienas apkārt pilskalnam.

Par to, ka mūsu ēras l. g.t. kalns reizēm izmantots par pileni, liecina dažādi atradumi, kā, piemēram, ovālais šķīļakmens, nazis ar liko muguru, agrā tipa ileni un dzirkļu zars, uzsmavas kalts u.c. senlietas, kā arī keramika.

Divu gadu laikā atklāti 17 objekti (kopā ar agrākajiem - 60 objektu), kuri galvenokārt attiecināmi uz 12.-13. gs. un pieder pie augšējā horizonta: trīs pusapaļās akmeņu krāsnis, pavardi, nelielu ēku paliekas (vairākkārt ar māla apmetumu),

māla krāsniis, podnieka ceplis. Parasti visi objekti ir nedaudz iedziļināti mālainajā pamatzemē. 12. un 13. gs. (atbilst augšējā horizontam) pilskalnu plaši pārbūvēja - kalna nogāzes tika nostiprinātas ar divām terasēm, pilskalns uz visām pusēm paplašināts par 4-5 m. Pilskalna malā trīs reizes tika uzcelti un arī nodedzināti koka nocietinājumi. Tie atradās virs uzbērtajiem vaļņiem. Nocietinājumu celšanā plaši izmantoti nogāzes māli, akmeņi, baļķi. Nocietinājumu platums - 2-3 m. Tā kā koki saglabājušies ļoti vāji, nocietinājumu pareiza rekonstrukcija nav iespējama. 12. un 13. gs. tika apbūvēts gandrīz viss pakalna plakums, lai gan dzīvojamās un citas ēkas sākumā atradās pie vaļņa, kur mitņu slānis parasti samērā dziļš.

12. un 13. gs. Madalānu pilskalnā bija apmetusies liela ļaužu grupa. Salīdzinot šo iedzīvotāju senlietas, keramiku, nocietinājumus ar līdzīgiem atradumiem Daugavas pilskalnās, konstatējama Madalāna pilskalna (atrodas perifērijā) "atpalcība". Pilskalnā bezripas keramiku lieto vēl 12. un pat 13. gs. Retākas te ir sudraba lietas, nav atrasta neviena monēta. Augšējā horizontā (12.-13. gs.) latgaļiem raksturīgas senlietas: naži, sirpjī, vērptomieši, celi, bronzas mēlītes, zvārguļi, pakavsaktas, aproces, stikla un māla krelles, gredzeni, fleni, makšķerāķi, sprādzes, galodas, spaiņu lōčņi u.c. Īpaši būtu jāmin atrastie kausiņi vaska kausēšanai (rotkaļa rīks), tīģeliši, apsudrabortais deniņpiņķis, Volinijas sārta šifera skriemeļi, rotāta dzelzs adata ar lielu galvā ievērtu riņķi u.c. Kā liecināja arī senākie atradumi, Madalānu pilskalna iedzīvotāju un kapulaukā apbedīto saskare ar krieviem bijusi spēcīgāka nekā tas vērojams citos pieminekļos.

20. attēls.

Atzīmējams, ka pilskalna apdzīvotāji uzturā lietojuši zirga gaļu. Pieaugusi cukgaļas nozīme. Atrasti arī gandrīz visu meža zveru kauli, dominē aļņa kauli. Nav šaubu, ka 12. un 13. gs. madalāniešu galvenā nodarbība bija zemkopība un ar to saistītā lopkopība.

100 - 150 m uz dienvidrietumiem no pilskalna tika atklāts kapulauks, kurā 1980. gadā atsegti latgaļu kapi (pavisam te izpētīti septiņi kapi). Līdzējā latgaļu kapulaukā mirušie apbedīti 12.-13.gs. 1981. gadā kapulauka izrakumos iegūtas tikai atsevišķas senlietas. Tās līdzīgas pilskalnā atrastajām. Arī kapulauka atradumos ir vairākas krievu senlietas. Madalānu līdzējais skeletu kapulauks stipri cietis. Ir ziņas, ka otrs Madalānu kapulauks atrodas ap 300 m uz ziemeļaustrumiem no pilskalna, bet senlietas tur netika iegūtas.

Preiļu rajonā bez Madalānu pilskalna un kapulauka apzināti 263 arheoloģiskie pieminekļi (J. Urtāna ziņas). 10 - 12 km rādījumā ap Madalānu pilskalnu ir zināms vairāk nekā 30 uz dažādiem periodiem attiecināmu arheoloģisko pieminekļu (pilskalni, apmetnes, kapulauki, kulta vietas u.c.).

20. attēlā parādītas dažas no Madalānu pilskalna senlietām, kuras iegūtas 1980. un 1981. gadā: kaula ķemmite (:1), miniatūrs māla trauciņš (:2), bronzas pakavsakta (:3), ³apsudrabots deniņpiņķis (:4), dzelzs adata ar rotājumu un galvā ievērtu lielu dzelzs riņķi (:5), māla krelle ar iedobumiņiem (:6), bronzas krustiņš (:7), māla lejamveidne krustiņu vai piekariņu atliešanai (:8), sārtais un rotātais Volinijas šīfera skriemelis (:9).

J. Urtāns

IZRAKUMI KAUSA PILSKALNĀ, GROTĒNU VIDUSLAIKU KAPSEŅĀ
UN RUSCNA EZERA UPURSALĀ.

1980. gadā Latvijas PSR Kultūras ministrijas Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padomes Arheoloģijas nodaļa no 8. līdz 21. augustam veica aizsardzības izrakumus Kausa pilskalnā (Ludzas raj. Pasiēnas c.p.), no 4. līdz 6. augustam - Grotēnu viduslaiku kapsēta (Ogres raj. Madlienas c.p.) un no 30. jūnija līdz 4. jūlijam - pie Upurakmens Rušona ezera Upursalā (Preiļu raj. Rušonu c.p.).

K a u s a p i l s k a l n s atradās Grebļa kalna atzarā pie Plisunkas upītes un beznosaukuma strauta satekas, 300 m no Plisunkas ietekas Zilupē un ap 2 km no Latvijas PSR un KPFSR robežas. Pilskalna pakājē konstatēta ap 2,5 ha liela, zemi apstrādājot postīta apmetne. Apmetnē atrastas bezripas trauku lauskas un apakšējais graudberzis. Kausa pilskalna tuvākajā apkārtnē vairākas seno apbedījumu vietas: Pakruļu, Skripščiņas, Šešku, Šuškovas un Šešku - Zaborjes uzkalniņu senkapi. Grebļa kalna grēdas otrajā galā Meikšānu ciema kapsēta ierīkota pilskalnā.

Kausa pilskalns 60. gados līdz pusei norakts grantī, no atlikušās pilskalna daļas kultūrlānis ar buldozeru nostumts. Nolidzināti arī pieci vaļņi un grāvji, kas atdalīja pilskalna plakumu. Pilskalna plakums kopā ar nocietinājumiem bija 130 m garš, plakuma platums nav pārsniedzis 25 m.

1980. gadā vietumis netraucēts kultūrlānis bija saglabājies gar grantsbedres brūkošo malu. Arheoloģiskajos izrakumos izpētīja 24 m garu un līdz 1 m platu kalna malu (ap

20 m²) starp pilskalna nogāzi un brūkošo karjeru. Kultūrslāņa biezums (bez uzstuntās kārtas) 0,8 - 1,2 m. To atpreparējot, laukuma platība palielinājās. Pilskalna nogāzei bija uzstumta velēnas kārtā no pilskalna plakuma. Domājams, ka izrakumu laukums ietvēra nevis pilskalna plakuma malu, bet jau pilskalna nogāzi, kur nebija konstatējamas nekādas konstrukciju vai apbūves paliekas. 0,25 m virs pamatzemes atklāja 3-5 cm biezu pelnainu gaišākas zemes starpkārtiņu.

Kultūrslāni attīrot, ieguva 851 bezripas trauku lausku, no tām saglabātas 352 (176 gludās - 50,00%, 160 apmetās - 45,46%, viena spodrinātā - 0,28%, septiņas gludās ar svitru rakstu - 1,99% un astoņas nenosakāmas - 2,27%). Atrastas 28 senlietas: māla vērpjamie skriemeļi un to fragmenti, bronzas gredzentiņi, spirālītes, plāksnītes, dzelzs nazis ar uzrautu galu, bronzas kniepkens, kaula priekšmeti, galoda, akmens ar iegrieztu zīmi, apakšējais graudberzis, māla tīģeļu fragmenti, vesels māla lejamkausiņš.

Kausa pilskalns ir vistālāk uz austrumiem izvirzītais pilskalns Latvijas PSR teritorijā. Nedaudzie atradumi raksturīgi baltu ciltīm un attiecināmi uz m.ē. l.g.t. otro pusi.

Grotēnu viduslaiku kapsētu nejauši atklāja 1980.gada vasaras sākumā. Nostumjot zemes virskārtu nākamā karjera teritorijā, uzgāja cilvēku kaulus, bronzas pakavsaktu ar naglu galvu galiem, ar bronzu rotātas ādas jostas fragmentu un nāzi kāta daļu. Aizsardzības izrakumos izpētīja 52 m² un atseveda 14 apbedījumus. Mirušie guldīti virzienā ar galvām R (ar novirzēm). Četros no 14 kapiem konstatēti bērnu apbedījumi. Parastais mirušo stāvoklis - guļus uz muguras, tomēr divi apbedītie guldīti uz labajiem sāniem ar labo roku zem vaiga. Attīrīti divi dubultapbedījumi: vienā no tiem divi pieauguši,

otrā - pieaudzis ar bērnu. 9. kapā apbedītajai sievietei konstatēts aprētojijs ievainojums kreisā augšdelma kaula augšējā trešdaļā un kāju kaulu rahītisks kroplums (V.Derums). Kapsētas teritorijā atsedza ar tumšu, trūdainu zemi un oglītēm pildītu 2,10 x 1,80 x 0,75 m lielu bedri. Bedres apakšējā daļā pildījums tumšāks un sodrējaināks. Pie dažām oglītēm konstatēja vēl nesadegušas koksnes paliekas.

Senlietas - trīs bronzas pakavsaktas (divām dzelzs zosla), divas bronzas riņķasaktas, divas dzelzs sprādzēs, bronzas gredzens, četras monētas - atrastas piecos kapos. Rīgas brīvpilsētas 1573. vai 1575., 1563., 1571. gadā un Pārdaugavas hercogistes 1572. gadā Dolē Jana Hodkeviča laikā kaltie siliņi (monētas noteica K.Pelda), kā arī atrastās senlietas ļauj datēt Grotēnu viduslaiku kapsētu, kur apbedīti vietējie iedzīvotāji, ar 16.- 17. gs.

U p u r s a l a (Lielā sala) situēta Rušona ezera rietumu daļā ap 1,5 km no rietumu krasta, kur atrodas pazīstamie Kristapiņu senkapi un apmetne. Ezera ziemeļu krasts salai tuvāks, jo te pret Mazajiem Muceniekiem iesniedzas zemes rags, uz kura konstatēts apmetnes kultūrslānis. Nepilna kilometra attālumā no ezera malas atrodas noartais Kurtoša pilskalns.

Upursalas centrālajā daļā atrodas kaupre, kuras augstākajā vietā situēts 1,2 m augstais Upurakmens. Tā apkārtmērs pie zemes 5,5 m. Akmens - rupjgraudaina granīta - virspuse apdrupusi. Liekas, ka tā mākslīgi nolīdzināta. Pēc vietējām tradīcijām uz Upurakmens kādreiz bijuši raksti un pie tā vesti jēri upurēšanai.

Ap akmeni izpētīja izrakumu laukumu 51 m² platībā. Konstatēja divus (1,10 x 0,65 x 0,10; 0,53 x 0,33 x 0,21 m) pamatzemē iedzīlīnātus tumšākus zemes plankumus. Otrajā iedzi-

Ķinājuma atrada nesadegušas priedes mizas. Ap akmeni 0,5 -
- 1,0 m platā joslā atklāja no Upurakmens atplisušas šķembas
un citus nelielus akmeņus, pie kam daži no tiem šķelti. Sen-
lietas pie Upurakmens netika atrastas.

J.Urtāns

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI PIZIČU KAUPRA KALNA
PILSKAINĀ

No 1981. gada 29. jūnija līdz 11. augustam Latvijas
PSR Kultūras ministrijas Muzeju un kultūras pieminekļu zināt-
niskās pētniecības padomes Arheoloģijas nodaļa veica aizsar-
dzības izrakumus Piziču Kaupra kalna pilskalnā, kā arī pār-
baudes pētījumus Trūpu viduslaiku kapsētā un pie Trūpu Velna
akmens (visi Rēzeknes rajona Radopoles c.p. teritorijā).

P i z i č u K a u p r a k a l n a pilskalns ierī-
kots kalna grēdā, kuru pārdala Rivulas upīte. No pārējās grē-
das pilskalns atdalīts ar diviem vaļņiem un grāvjiem, bet
pret Rivulas upīti pilskalna mala bija pietiekami stāva, lai
te nevajadzētu ierīkot papildu nocietinājumus. Kaupra kalna
pilskalna plakums bija 35 m garš un 15 m plats. Rivulas upī-
tes pretējā krastā Kaupra kalna turpinājums atdalīts ar grā-
vi un valni, veidojot plašu nocietinātu apmetni. Šo Kaupra
kalna turpinājumu vietējie iedzīvotāji dēvē par "pilsētas
vietu".

Piziču Kaupra kalna pilskalnā granti sāka ņemt jau mūsu
gadsimta 20. gados, tomēr vislielākos daudzumos 60. gadu bei-

gās un 70. gadu sākumā, pilnīgi norokot abus grāvjus un vaļņus, kas atdalīja pilskalnu, kā arī daļu plakuma. Stāvā nogāze ar plakuma pretējo daļu tikusi norakta jau agrāk. 1981. gadā izrakumus varēja veikt nenoraktajā plakumā (ap 13 x 12 m) un nogāzē, kuras augšējā daļā bija vērojama aizmilzusi terase. Izrakumos atsegts viss plakums (143 m²) un lielākā nogāzes daļa ar terasi (327 m²), un izpētīts praktiski viss saglabājies kultūrslānis.

Plakumā, kur kultūrslānis bija 0,15 - 0,30 m biezs, konstatētas piecas pamatzemē līdz 1 m iedziļinātas celtnes. To izmēri 1,95 - 5,50 x 2,00 - 3,20 m. Jau pirms velēnas kārtas noņemšanas virspusē bija vērojami divi izcēlumi, kas iezīmēja krāšņu vietas. Viena no atsegtajām akmeņu krāvuma krāsnīm saistāma ar 5. celtni. Gar plakuma malu nocietinājumu paliekas ne akmeņu, ne mietu vietu veidā netika konstatētas.

Pilskalna nogāzes terasē kultūrslāņa biežums sasniedza 1,45 m. Domājams, ka te saglabājušās vairāku pilskalnu apbūves nocietinājumu paliekas, tomēr stratigrāfiski tās nebija iespējams atdalīt citu no citas.

Terase ar nocietinājumiem atradās 2 m zemāk par pilskalna plakumu. Konstatēja, ka nocietinājumu veidoja cits citam plegulošu garenu cirtņu rinda. Nenoraktajā terases daļā konstatēti divi cirtņi 3,4 un 4,6 m garumā. Cirtņu platums 1,2 - 1,8 m. Terases nocietinājumi bijuši apdzīvoti. Par to liecina cirtņu iekšpusē attīrītās trīs slikti saglabājušos krāšņu paliekas. Liekas, ka abu cirtņu sadures iekšpusē bija 1,0 m plata ieejas vieta. Garākā cirtņa iekšējā siena, pilsnocietinājumiem degot, nogūzusies pret pilskalna nogāzi, tāpēc bija nosakāms sienas augstums - 2,3 m. Siena būvēta no

balķiem, kuru diametrs 0,20 - 0,25 m. Nocietinājuma, liekas, nemizoto balķu sienas apmetas ar māla apmetumu. Vairākās vietās starp balķiem konstatēti pārņoļojušies žagari.

Terases nocietinājumos atrasti divi veseli un vairāki restaurējami, uguni deformējušies, terinveida māla podi. Atos veselajos podos konstatētas zivju ēdiena paliekas. Negaidīts atradums terases nocietinājumos ir pārņoļojusies tapiņa ar iegrieztu zīmi. Pilskalna pakāje konstatēts līdz 3 m plats un 1 m dziļš aizmilzsis nocietinājumu grāvis.

Kopumā izrakumos iegūtas 176 senlietas: ileni, dzirkles, galodas, naži, dzirnakmeņi, šķēpu gali, pieši, makšķerāķi, māla un kaula vērpjamie skriemeļi, slēdzene un atslēgas, ap-roces, stikla un šifera krelles, saktas, zvārguliši, dzintara un bronzas krustiņi, gredzeni, apkalumi, piekariņi, rūcepi, neapstrādāta dzintara gabals, licepi u.c. senlietas, kas labi raksturo pilskalna apdzīvotājus. Atrasts arī uguni dedzis ak-mens darba cirvja fragments.

Neskaitot ap 10 veselos vai restaurējamos podus, atrastas 5004 trauku lauskas, saglabātas 2530, no tām 78,66% (1970) ripas un 21,34% (560) bezripas trauku lauskas. Iegūts arī ap 3100 osteologiskā materiāla vienību.

Piziču Kaupra kalna pilskalnā atrastās senlietas rakstu-rīgas 12.-13. gs. latgaļu kultūrai.

T r ū p u viduslaiku k a p s ē t ā izpētija izrakumu laukumu 21 m² platībā. Bija domājams, ka te varētu atrasties Piziču Kaupra kalna pilskalnam atbilstošie senkapi, jo kapu kalns atrodas tā paša Kaupra kalna pretējā galā ap 2 km no pilskalna. Viduslaiku kapsētā 0,35 - 1,00 m dziļumā divās kārtās atsedza 15 apbedījumus. Vairums mirušo guldīti koka šķir-stos. 11 apbedījumi orientēti ar galvām ZRR - ZR, diviem ap-

bedījumiem orientācija diametrāli pretēja un diviem tā nebija nosakāma. Domājams, ka 11 apbedījumi ar ZR - R orientāciju attiecināmi uz vēlākiem laikiem, jo trūcīgās piedevas - dzelzs nazis, šķirsta nazi, pa vienai vara monētai (Krievijas 1747. gada Annas Joanovnas un 1758. gada Elizabetes daugas, no 1763. gada Krievijas divkapeikas pārkaltā Katrinas II četrkapaika; monētas noteica K.Pelda un V.Zobiņa) - atrastas tikai piecos apbedījumos. Diviem apbedījumiem ar DAA un DA orientāciju (5. un 9. kaps) relatīvi bagātas piedevas. 5. kapā apbedīta sieviete. Mirušajai ap kaklu bronzas lociņa važturis, pie kura piekārts ažuurs bronzas krustiņš, zvārgulītis, trīs piekariņmonētas (Anglijas Eduarda II ap 1302.-1310.gadu kalts fārtings, Līvonijas ordeņvalsts Tallinā līdz 1422.-1426. gadam un Tartu bīskapijas Bernharda II Bilova (1410.-1413.) kaltie artigi) un trīs par piekariņiem izmantotie Nirnbergas 16.-17. gs. skaitīšanas žetoni. Bez tam kapā atrada divas bronzas riņķasaktas, dzelzs nazi un jostas sprādzi, bet pie galvas - mazu krama šķilu.

9. kapā mirušajam uz krūtīm bronzas pakavsakta ar dekoratīvu loka izvirzījumu, pie sāniem nazis un uz kreisā pleca ar bronzas mēlītēm rotāts amulets - ar bronzu apkalts nags.

Kā savrupatradumi iegūta māla pīpes galviņa, bronzas gredzens, dzintara krelle un citas senlietas. Trūpu viduslaiku kapsētas pētītajā daļā apbedīti 16.-18. gs.vietējie iedzīvotāji.

Trūpu **V e l n a a k m e n s** sašķelts trijās daļās. Lielākās akmens daļas apkārtmērs pie zemes 12 m, augstums 1,7 m. Akmens virspusē vērojams neizteikts, neregulārs iedobums, kura izmēri 0,42 x 0,37 x 0,06 m. Pie akmens izpētīja izrakumu laukumu 27 m² platībā. Kultūrslēnis ap akmeni veido-

jies 19. - 20. gs., uz agrākiem laikiem attiecināmus atradumus neieguva.

J.Urtāns, D.Čudars

ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU APSEKOŠANA MADONAS RAJONĀ
UN PIEMINEKĻU UZMERĪŠANA ALŪKSNES RAJONĀ

Latvijas PSR Kultūras ministrijas Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padomes Arheoloģijas nodaļa 1981. gada sezonā apsekoja arheoloģijas pieminekļus Madonas rajonā. Kopumā pārbaudīti 336 pieminekļi vai savrupatradumu vietas. Apskatītie objekti aprakstīti, fotografēti un atzīmēti saimniecību ierīcības plānos.

Agrāk nezināmi senkapi reģistrēti pie Rūpnieku (Sarkaņu c.p.), Birznieku (Cesvaines pc.), Dārznieku (Liezēres c.p.), Spilvju (Jumurdas c.p.) un Skudru (Sausnejas c.p.) mājām. Iegūtas ziņas par Zviedru kapukalnu, kurš atrodas mežā starp Birstiņu un Tujāņu mājām (Cesvaines pc.), kā arī par divu zobenu, šķēpa gala un saktas atrašanās apstākļiem bij. Dzeņu muižā (Liezēres c.p.) uzkalniņā starp Avotiņu mājām un Kujas upi. 50 m rietumos Gribažu mājām (Dzelzavas c.p.) uzartā Gaukā uziets kultūrlānis, kas saturēja ripas keramikas lauskas. Minētajām mājām 100 m ziemeļos situēts aprakstītais un 20. gados uzmērītais, bet iepriekšējā pieminekļu sarakstā neietvertais Gribažu pilskalns. Senvietu skaitu apkārtne papildina jaunatklātā eventuālā kulta vieta - Velna akmens, kurš atrodas uz iegarena ar ceļu pārrakta kalna ap 300 m dienvidos Gribažu fermai.

Atklātas iepriekš nezināmās Boļu (Vestienas c.p.), Spridžēnu (Bērzaunes c.p.) un Aizbetņu (Jumurdas c.p.) apmetnes. Pēdējā situēta blakus pazīstamajiem Aizbetņu senkapiem. Uzartajā apmetnes kultūrlānī atrastas bezripas gludās un apmetās keramikas lauskas. Bezripas lauskas savāktas apmetnē pie Lindēnu mājām Talejas ezera rietumu krastā (Vestienas c.p.). Tirumā pie Aizbetņu mājām (Jumurdas c.p.) t.s. Mājas kalnā uzliets dzelzs šaurasmens cirvis un ar bronzas stiepli aptīts deformēts priekšmets. Jaunākā senkapos (Jumurdas c.p.) atrasts uz viduslaikiem attiecināms dzelzs cirvis. Vecpriekšēnu senkapos (Sausnējas c.p.) pēc atradēja ziņām vienā bedrē kopā ar cilvēku kauliem bijis "melns, gludi pulēts akmens cirvis". Pie Vecpriekšēnu mājām atrodas arī registrētais, bet neaprakstītais un neuzmērītais Priekšēnu pilskalns, kuru tautā dēvē par Pumpiņkalnu. Pieminekļis atrodas Ogres kreisajā krastā, to ietver plašas palieņu pļavas. Cilvēka roku veidoti nocietinājumi pilskalnam nav vērojami, tomēr gan kalna kumpajā virsotnē, gan pakājē konstatējams kultūrlānis. Atrasta bezripas trauka lauska. Sāvienas pilskalnā (Laudonas c.p.) mežacūku rakumos uzietas vairākas bezripas lauskas un bronzas cilindriņš.

Kulta kalni (Baznīcas kalns) registrēti pie Kaļvu (Sarkapu c.p.), Lagu (Cesvaines pc.) un Zeduļu (Aronas c.p.) mājām. Dobumakmens no sagruvušā Leišmārtu māju šķūņa pamatiem (Kalsnavas c.p.) pārvests uz Madonas novadpētniecības muzeju.

Valsts aizsardzībai rekomendējams viduslaiku nocietinājums (Zviedru skansts), kurš atrodas Līdūpites ieskaudā kraujā meža stūrī Grūbu un Strautmaņu māju tuvumā (Cesvaines pc.). Lokveidīgo zemes uzbērums, kura garums 45 m, platums 3 m un augstums 3 m, apdraud tuvumā esošā grants karjera darbība.

Ike unieku ciemā (Ošupes c.p.) precizēta darba rīku (astoņu izkapšu, septiņu sirpju un kapļa) atrašanās vieta un apstākļi.

Sarkapu c.p. par Pilskalnu sauktajā kalnā pie Mūrnieku mājām kultūrslānis un nocietinājumu pazīmes netika konstatētas. Jauni postījumi fiksēti pazīstamajos republikas nozīmes Salnaskroga senkapos (Liezēres c.p., valsts aizsardzības Nr.825), kur Madonas LO.CREP veic ceļa būvi pieminekļa nepētitajā daļā. Meliorācijas darbu rezultātā nolīdzināts republikas nozīmes piemineklis Ļaudonas c.p. - Rūcēnu senkapi (Nr.843). Ceļot uzkarināmo tiltu pār Aivieksti, ievērojami bojāti Kapukalnu senkapi (Praulienas c.p., Nr.867).

Uzarto republikas nozīmes Paukšu senkapu (Cesvaines pc., Nr.763) teritorijā abās pusēs Madonas - Gulbenes šosejai uzietas vēlā dzelzs laikmeta senlietas - dzelza šķēpa gals, no trim stieplēm vits masīvs kaklariņķis, spirālgredzens un jostas bronzas apkalumu plāksnītes.

Izbūvējot minerālmēslu novietni Liepkaļnē un piebraucamo ceļu pie tās, iznīcināti četri no 10 Liepkaļnes uzkalniņu senkapu (Sausnējas c.p., Nr.819) uzbērumiem. Granti pilnīgi norakts Podniekkalns - senkapi Praulienas c.p. (Nr.864). Oliņu senkapu teritorijā (Mārcienas c.p., Nr.855) tiek izgāzti no laukiem novāktie akmeņi.

Kopumā, neraugoties uz minētajiem postījumiem, aizsargājamo pieminekļu stāvoklis Madonas rajonā ir apmierinošs. To sekme tas, ka lielākā daļa pieminekļu saimniecību zemes ierīcības shēmās izdalīti no saimnieciski izmantojamajām zemēm kā aizsargājami arheoloģijas objekti.

Aluksnes rajona austrumu daļā sakarā ar pieminekļu Vis-sāvienības parauga pasu sastādīšanu veikta republikas nozi-

mes sarakstā esošo un tajā iekļaušanai iesakāmo pieminekļu uzmērīšana. Instrumentāli vai pusinstrumentāli uzmerīti 27 objekti. Uzartajos Spieķu senkapos (Ziemeira c.p.) uzīeta viduslaikiem raksturīga saktas zosla un bronzas zvārgulīša un piekariņu fragmenti.

A.Vasks

PUKUĻU UZKALNIŅU KAPULAUKS

Pukuļu uzkalniņu kapulauks atradās Liepājas rajona Bārtas ciemā Liepājas 4.GREP Kūtes grantskarjerateritorijā. Kapiem izraudzīts morēnu pūgurs 0,5 km uz rietumiem no Vārtājas upes. No kapulaukā registrētajiem 14 uzkalniņiem 1. un 4. uzkalniņu izpētīja 1962. un 1963. gadā. Sakarā ar karjera teritorijas paplašināšanu Latvijas PSR Vēstures muzeja arheoloģiskā ekspedīcija 1979. gadā izpētīja 5. uzkalniņu, bet 1980. un 1981. gadā - pārējos. Viens (6.) uzkalniņš noraksts grantī. Iespējams, ka kādi uzkalniņi norakti grantī vēl pirms pieminekļa registrācijas 1962. gadā.

Uzkalniņi izvietoti kompaktā grupā 50 x 70 m lielā laukumā. Vairāki no tiem atradās tik tuvu cits citam, ka to uzbērums pamatnes saplūda. Uzkalniņu augstums 0,60 - 1,35 m, diametrs 10 - 15 m, lai gan pārsvarā bija 0,7 - 1,0 m augsti uzkalniņi ar diametru 12 m.

Uzkalniņu pamatu veidoja vairāk vai mazāk regulāras akmeņu konstrukcijas, ko sedza brūnas zemes uzbērums. Akmeņu konstrukcijās izmantoti vidēja (dūres - galvas) lieluma laukakmeņi, tikai atsevišķos gadījumos lielāki. Pēc akmeņu

izvietojuma un daudzuma uzkalniņus nosacīti var iedalīt trīs grupās.

1) Uzkalniņi, kuriem pēc zemes uzbēruma norakšanas akmeņi neiezīmēja akmeņu vainagu (9., 12. un 13. uzkalniņš). Akmeņi šajos uzkalniņos izvietoti neregulāri, noteiktas akmeņu konstrukcijas fiksēja reti.

2) Uzkalniņi, kuru centrālo daļu ietvēra no akmeņiem krauts vainags. 8. uzkalniņam to veidoja vienā rindā un vienā kārtā liktu akmeņu riņķis (\varnothing 9 m) ar 0,7 m platu "ieejas" spraugu ziemeļaustrumu daļā. 3. uzkalniņa centrālo daļu ietvēra līdz 2,5 m plats blīvi krautu akmeņu vainags (\varnothing 8,5 m), kas dienvidaustrumu pusē sašaurinājās līdz vienai vai divām akmeņu rindām. Līdzīga uzbūve arī 10. uzkalniņa vainagam (\varnothing 8,0 - 8,5 m), tikai te tas nebija izveidots dienvidrietumu malā. 3. un 10. uzkalniņa vainagu ziemeļaustrumu daļā kā savdabīgas "ieejas" iezīmējās no akmeņiem brīvas, samērā rūpīgi izveidotas ķīļveida spraugas (platākajā vietā 1,4 m). Līdzīga vainaga uzbūve 11. uzkalniņam un, šķiet, arī stipri postītajam 2. uzkalniņam.

3) Uzkalniņi, kuru pamats blīvi nokrauts ar akmeņiem 1 - 5 kārtās, atstājot atsevišķus bezakmeņu laukumus - eventuālas apbedījumu vietas (5., 7. un 14. uzkalniņš). Šo krāvumu diametrs 9 m, 8,5 m un 10 m. Atšķirībā no pārējiem, šie uzkalniņi veidoti daudz rūpīgāk, akmeņu konstrukcijās ieviesta lielāka noteiktība.

Vairākos gadījumos tieši pie uzkalniņiem atklājas akmeņu klāsti. Tā kā tos sedza tikai plāna velēnas kārtā, tad jādomā, ka kapulauka izmantošanas laikā tie atradušies virs zemes. Iespējams, ka tie ir uzkalniņu celtniecībā neizmantotie akmeņi, tomēr pieļaujama arī citāda to nozīme.

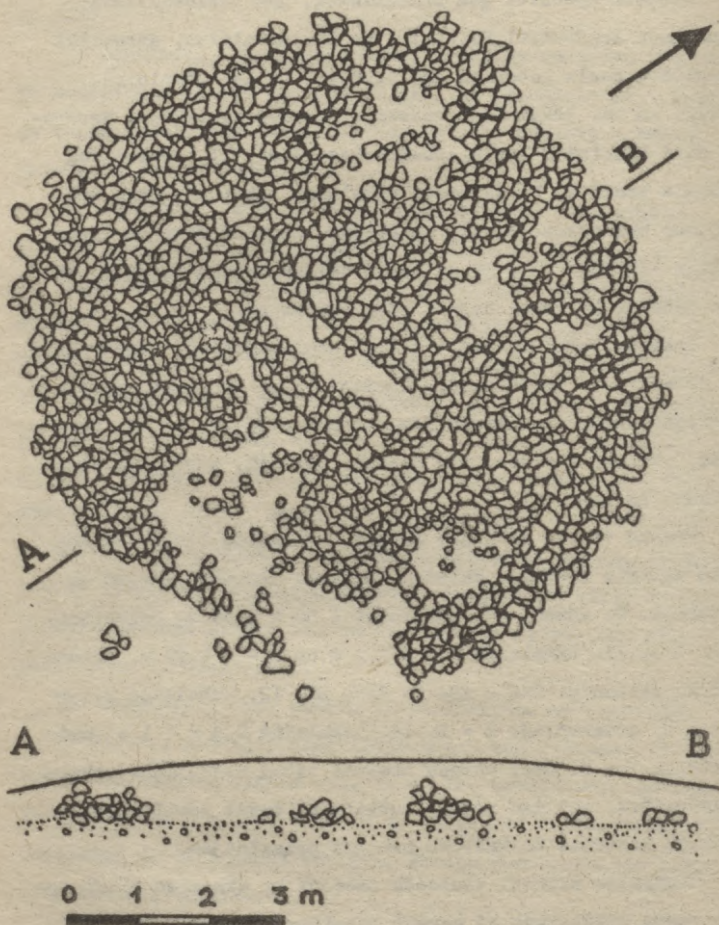
Mirušie apbedīti gan sadedzināti, gan nesadedzināti.

Ugunskaņi konstatēti 5., 7., 10. un 11. uzkalniņā, atsevišķi kalcinētu kaulu gabaliņi arī 3., 8., 9. un 13. uzkalniņā. 2., 12. un 14. uzkalniņā ugunskaņu pazīmes neatklāja. Novēroti divi kalcinēto kaulu apbedīšanas veidi: 1) ierokot tos nelielā bedrītē, 2) izkaisot uzkalniņa uzbērumā. Urnu apbedījumus nekonstatēja. 11. uzkalniņā viens no četriem ugunskaņiem atklājās 20 x 30 cm lielā taisnstūrveidīgā bedrītē, tāpēc jādomā, ka kauli bijuši koka šķirstiņā.

Skeletapbedījumu kauli nebija saglabājušies, tāpēc par šo apbedīšanas veidu varēja spriest tikai pēc uzkalniņos atklātajām akmeņu konstrukcijām. Atskaitot 5., 7. un 14. uzkalniņu, pārējos tās veidotas diezgan pavirši, tāpēc tās identificēt ir pagrūti.

Piecās vietās atklājās garenī, no dažāda lieluma akmeņiem salikti krāvumi, dažkārt lielākos akmeņus ķīlējot ar mazākiem. To izmēri 10. uzkalniņā 1,60 x 0,85 m, orientācija Z - D, 11. uzkalniņā 1,8 x 1,1 m un 2,4 x 0,85 m, orientācija attiecīgi RZR - ADA un ZR - DA, 12. uzkalniņā 2,5 x 1,1 m, orientācija Z - D, 14. uzkalniņā 2,3 x 1,1 m, orientācija Z - D. Šādi akmeņu krāvumi nekad neatklājās uzkalniņa centrā, bet gan nedaudz atvērīti tuvāk perifērijai. Šķirstu kontūras šo krāvumu pamatos neiezīmējās.

Centrālie šķirsti vislabāk izcēlās ar akmeņiem blīvi nokrautajos uzkalniņos kā garenī bezakmeņu laukumi (21.att.). Šķirstu garums 3 m, platums 0,5 - 0,7 m. 5. un 14. uzkalniņā centrālie šķirsti bija orientēti Z - D virzienā, 7. uzkalniņā - A - R virzienā. 9. uzkalniņa centrālā šķirsta rietumu mala un ziemeļu gals veidoti no lieliem garenī laukakmeņiem, austrumu mala un dienvidu gals - no mazākiem akmeņiem.

Šķirsta ārējie izmēri 2,1 x 1,0 m, iekšējie - 1,6 x 0,5 m. No vidēja lieluma laukakmeņiem izveidots 2,0 x 0,8 m lielais un Z - D virzienā orientētais šķirsts 11. uzkalniņā. Vairākos uzkalniņos atklājās akmeņu rindas, acīmredzot izveidotas pie atsevišķiem apbedījumiem.

2. uzkalniņā centrālā apbedījuma ziemeļu un dienvidu galā bija nolikti blakus divi garenī laukakmeņi. Attālums starp galvgaļa un kājgaļa akmeņiem 1,8 m. Līdzīgi nolikti akmeņi arī 8. uzkalniņa centrā.

Vairākos uzkalniņos uzmanību saistīja 4 - 5 kopā saliktu laukakmeņu grupas. Iespējams, ka tās apzīmēja apbedījumu galvgali vai kājgali.

Par apbedījumu vietām jāuzskata 2., 5. un 7. uzkalniņā no akmeņiem izliktie riņķi ar tukšu iekšējo laukumu ap 1 m diametrā.

3., 7. un 10. uzkalniņā atklājās vienā vai divās kārtās liktu laukakmeņu klasti. To izmēri 2,0 x 2,2 m, 1,8 x 1,8 m, 1,4 x 1,7 m.

7., 8. un 11. uzkalniņa vainaga iekšpusē iezīmējās atsevišķi apcirkņveida nožogojumi. Tiem plānā stūrains (7. uzkalniņā) vai ovāla forma.

Tā kā skeletapbedījumu paliekas nebija saglabājušās, tad atsevišķu konstrukciju nozīme nav skaidra, nav iespējams noteikt arī apbedījumu skaitu.

Vienīgie atradumi - dažas māla trauku lauskas vairākos uzkalniņu uzbērumos un bronzas spirālaproces fragmenti 14. uzkalniņa centrālajā šķirstā. Vienai no lauskām bija au. as nospiedums, pārējās bija gludas.

5., 7., 9. un 11. uzkalniņa pamatā atklāja deguma slāņa paliekas, kas liecināja par ugunsritiem. Īpaši spēcīgs (līdz

20 cm biezs) šis slānis bija 11. uzkalniņā. Centrālajā daļā te iezīmējās 2,5 x 6,0 m liels taisnstūrains ogļains laukums, kura garenass bija orientēta ziemeļu - dienvidu virzienā. Sajā laukumā atrada daudz kalcinētu kaulu drumsļu, kā arī četras kaulu ligzdas. Ogļaino laukumu var uzskatīt par sārta vietu, kur, iespējams, notikusi 11. uzkalniņa pirmo mirušo dezināšana.

Citos uzkalniņos ugunskaņi bija ierakti vai izkaisīti uzberumā un nekad nesaistījās ar akmeņu konstrukcijām. Tas liecina, ka uzkalniņos sākotnēji dominējusi mirušo inhumācija, bet kremācija ieviesusies vēlāk, tomēr nekļūstot par vienīgo apbedīšanas veidu.

1. g.t.p.m.ē. vidus un otrās puses rietumbaltu uzkalniņu kaņi pētīti Cīravas Dārzniekos un Rucavas Baškos. Tādi zināmi arī Lietuvas piejūrā (Kurmaiči, Eglišķe u.c.). Pukuļu kapulauks būtu datējams ar agrāku laiku, jo tam piemīt vairākas īpatnības kā apbedīšanas veidā, tā uzkalniņu akmeņu konstrukcijās. Šīs īpatnības kapulauku tuvina Daugavas lejteces bronzas laikmeta senkaņiem (Reznes u.c.), tāpēc Pukuļu kapulauks datējams ar laiku, ne vēlāku par 1. g.t.p.m.ē. pirmo pusi, bet tādi uzkalniņi kā 5., 7. un 14. ir pat agrāki.

11. uzkalniņā izpētīja arī 20 pēcapbedījumus. Tie attiecas uz 15.-16. gs. Mirušie guldīti ar galvām R vai ZR. Kapu inventārā līdz četri priekšmeti: bronzas pakavsaktas un riņķasaktas, spirālgredzeni, dzelzs cirvis, šķēpa gals, šķīlamdzelzs, sprādzes, naži. Skeleti slikti saglabājušies. Acimredzot zemes sastāvs nelabvēlīgi ietekmējis kaulu saglabāšanos. Ar to arī izskaidrojams, kāpēc bronzas laikmeta skeletapbedījumi iznīkuši bez pēdām.

I. Zagorska

ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU APZINĀŠANA 1981. GADĀ
VALMIERAS RAJONĀ

Vēstures institūta organizētā ekspedīcija, kurā piedalījās Valmieras novadpētniecības muzeja līdzstrādnieki, no 20. līdz 30. maijam apzināja arheoloģiskos pieminekļus Valmieras rajona Kauguru, Sēļu, Skapkalnes un Ramatas ciemu padomju robežās. Ekspedīcija apskatīja jau zināmos, bet jaunus pieminekļus aprakstīja, kartografēja un fotografēja.

Kauguru c.p. Romu māju teritorijā Gružupītes krastā, pēc Valmieras novadpētniecības muzejā esošajām ziņām, atrasti krama asmeņi. Nelielā Gružupīte, tekot uz ezeru, izgrauzusi 4-5 m dziļu gravu. Tās smilšainajā, nobrukšajā krastā nekādu kultūrslāņa pēdu nekonstatējām. Apkārtne tomēr paturama vērā kā iespējama mezolīta laika kramu atradumu vieta.

Pārbaudes izrakumi veikti Rūjas labajā krastā situētajā Braukšu neolīta apmetnē starp Braukšu un Cerīņu mājām (Sēļu c.p.). Nelielajā 1,0 x 0,5 m² šūfā kūdrainajā zemē 35 - 60 cm dziļumā iegūtas porainas masas ķemmes-bedrišu keramikas lauskas (22.att.:11-16), kvarca un krama priekšmeti (22.att.:3-10) un šķīlas, raga smaļi (22.att.:1,2) un dzīvnieku kauli. Tāpat kā 1964. un 1966. gada pārbaudes izrakumos (vadītājs F. Zagorskis) iegūtās senlietas, arī Braukšu apmetnes šī gada materiāli attiecināmi uz vidējo neolītu (1981.gadā ievāktas arī ziņas par kaula priekšmetu savrupatradumiem Pantenes purva masīvā. Tā kā šajā rajonā paredzami meliorācijas darbi un arī kolhozs "Ziemeļi" plāno purvu saimnieciski izmantot, Braukšu apmetnē būtu nepieciešami arheolo-

giski izrakumi.

Kireles upes kreisajā krastā, apmēram 3 km no vietas, kur upe iztek no Ķires ezera, Mazsalacas - Alojās ceļa malā pie Soļu mājām (Skapkalnes c.p.) grantī norakts dzelzs laikmeta kapulauks. Iegūtas ziņas, ka te atrasti cilvēku kauli un dzelzs šķēpi ar atskabargām. Iespējams, ka apbedījumi vēl saglabājušies pašu Soļu māju teritorijā.

Mazsalacas - Rūjienas ceļa malā mežā pie Silavu mājām (Sēļu c.p.) atklāta vēsturisko laiku kapsēta. Tā atradusies iegarenā, 2-3 m augstā smilšu paugurā, kura lielākā puse norakta 1979. un 1980. gadā, kolhozam "Ziemeļi" smeļot smiltis. Pārbaudot rakumu, atrasti cilvēku kauli 80 cm dziļumā no zemes virskārtas, kā arī savāktas senlietas - dzelzs naži, bronzas riņķasakta, bronzas rokturis.

Sena kapu vieta, pēc vietējo iedzīvotāju ziņām, ir arī Salacas labajā krastā, puskilometru uz austrumiem no Siliņu mājām, Nuķu - Staiceles ceļa malā (Ramatas c.p.). Nelielais zemes pacēlums upes krastā, ko no divām pusēm norobežo gravas, pašreiz apaudzis ar priedēm. Ziņu par atradumiem nav.

Pie Peides upītes ietekas Salacā, Jaunpeidu māju tiešā tuvumā (Ramatas c.p.) redzami divi uzkalniņi. Viens no tiem tautā saukts par Kapu kalnu, otrs - par Siliņkalnu vai Mantas kalnu. Kapu kalns daļēji postīts, ierīkojot Nuķu - Staiceles ceļu, tā pamatnē vēl saskatāmi lieli laukakmeņi. Siliņkalns atrodas 300 m no ceļa, mežā, apaudzis kokiem. Ar abiem uzkalniem saistās dažādi nostāsti, un tie atzīmējami kā iespējamās senvietas.

Iegūtas arī ziņas par cilvēku kaulu atradumiem kartupeļu bedrēs pie Strazdiņu mājām, tīrumā pie Talčiem, par it kā senām kapsētām pie Pirtsmežiem, Mežsētām, Meļķes veikala,

Romku rājām, par seniem kalniem - Rišu un Stampes kalnu (Ramatas c.p.). Visvairāk ziņu par Valmieras rajona ziemeļu daļas senajiem pieminekļiem sniedza Alfrēds Kāvis no Ramatas ciema Upespeidēm.

I. Zagorska

KAULA ZVEJAS UN MEDĪBU RĪKU ARHEOLOĢISKIE KOMPLEKSI LATVIJĀ AKMENS LAIKMETĀ

Akmens laikmeta arheoloģiskajām kultūrām raksturīga sava noteikta, stabila rīku kopa, kurā svarīgu vietu ieņem zvejas un medību rīki. Tieši pēdējos daudzi pētnieki (A. Formozovs, L. Kolčovs) uzskata par galveno kritēriju bezkeramikas kultūru noteikšanā.

Balstoties uz Austrumbaltijas apmetņu materiāliem, kā arī labi datētiem savrupatradumiem, iespējams izdalīt ikvienam Latvijas akmens laikmeta periodam raksturīgus kaula zvejas un medību rīku kompleksus.

Paleolīta beigās (9. g.t. p.m.ē.) parstāv savrupatradumos iegūtās vienpusējās un divpusējās harpūnas (Dviete, Lubāna). Tām pievienojas adatveida smaļi un šķēpi ar lāpstveida lapu no Lietuvas (Kalnišķi) un Kaļiņingradas apgabala (Guseva, Pentekinena). Šie atradumi saistās ar Ārensburgas-Svidru kultūru ietekmi, kas Latvijā varēja sasniegt pa diviem ceļiem - gar Baltijas jūras piekrasti un pa Daugavas ūdensceļu.

Agro mezolītu (8. g.t. p.m.ē.) raksturo harpūnas ar platiem vai knābjveida zobiem, Lubānas tipa šķēpi, adatveida bultas, bultas ar rievām sānos, ar konusveida vai zilveida

galvu un garu kāju, vienkāršie un saliktie makšķerāķi (Zvejnieku II apmetnes apakšējais slānis, Pulli apmetne). Šis komplekss nerada vienotu iespaidu, bet uzrāda kā paleolitis-
kas (harpūnas ar platajiem zobiem, adatveida bultas, Lubānas
tipa šķēpi), tā vidējam mezolītam raksturīgas (bultu gali ar
rievām sānos, konusveida un adatveida bultas) iezīmes. Tas
liecina, ka šajā laikā parādās Kundas kultūras paši aizsā-
kumi, kuri veidojas vēlā peleolīta ietekmju tiešā klātbūtnē.

Vidējā mezolīta (7., 6. g.t.p.m.ē) rīku kompleksu veido
Kundas tipa zivju šķēpi, smaili ar krāma ieliktniem, Lubānas
tipa šķēpi, bultas ar konusveida smaili, adatveida bultas,
harpūnas ar knābjeida un slīpiem zobiem un pretēji vērstu
zobu pamatnē, saliktie makšķerāķi (Zvejnieku II apmetnes di-
vi augšējie slāņi, Kunda-Lemasmeģi). Šis ir tipisks Kundas
kultūras zvejas un medību rīku komplekss. Pie tā piederīgi
atradumi zināmi Lietuvas ziemeļu daļā, Latvijā, Igaunijā un
tai piegulošajos ziemeļaustrumu rajonos. Spriežot pēc atra-
dumu intensitātes un formu bagātības, gribētos Latvijas
ziemeļu un dienvidaustrumu daļu pieskaitīt Kundas kultūras
izplatības centrālajam apgabalam.

Uz vēlā mezolīta-agrā neolīta (5.-4.g.t.p.m.ē) rīku
lielo līdzību jau norādīts (Jaanits L., 1970; Zagorskis F.,
1973; Loze I., 1981). Šajos periodos veidojas vienots zvejas
un medību rīku komplekss, kuram raksturīgi šķēpi ar atkarpēm
vai zobojuumu smailē, konusveida bultas ar garāku kāju, adat-
veida un lapveida bultas, harpūnas ar knābjeida un slīpiem
zobiem, kurām lāpstveida vai taisna bāze, un viengabala mak-
šķerāķi ar taisnu pamatni. Agrajā neolītā vēl parādās bikoniski
bultu gali ar stipri paplašinātu vidusdaļu (Osa, Narva, Zvej-
salas, Ķepa). Paraleles šiem rīkiem jāatzīmē uz ziemeļiem -
Vižņijveretjes apmetnē, starp Ladogas ezera atradumiem,

Oļņņeostrovās kapulaukā, kā arī uz dienvidaustrumiem - Pleskavas apgabalā (Naumovo). Acīmredzot šis atradumu komplekss saistīts ar Narvas kultūras pakāpenisku izveidošanos. Izcelsmē šis komplekss saistās ar Kundas kultūru (šķēpi ar atkarpēm, bultas ar konusveida smaili, adatveida bultas), bet pēc sastāva un vadošajiem rīkiem visumā atšķiras no tās. Acīmredzot Narvas kultūrai raksturīgā rīku kompleksa izveidē piedalījušās kādas jaunas ciltis.

Vidējo neolitu (3.g.t.p.m.ē. vidus un otrā puse), kad Latvijā valda porainās keramikas un ķemmes-bedrišu keramikas kultūras (Zagorskis F., 1967), pārstāv tikai daži kaula rīki - adatveida, bikoniskās un lapveida bultas, lapveida šķēpi (Piestiņa, Budjanka, Akali), kas noteiktu atradumu kompleksu vēl neveido.

Vēlo neolitu (2.g.t.p.m.ē. pirmais ceturksnis), kad Latvijā šī līdzās pastāv vēlā neolīta porainās keramikas un auklas keramikas kultūras, atkal raksturo bagāts kaula un raga rīku inventārs (Moise W., 1979). Ar to saistāmas adatveida un bikoniskās bultas, lapveida bultu gali, gludi šķēpi un šķēpi ar zobojumu smailē vai vienu zobu, mazas harpūnas ar knābjveida un slīpiem zobiem, kā arī lielas, masīvas harpūnas ar vienu vai diviem zobiem, viengabala un saliktie makšķerāķi (Ripņukalns, Abora, Leimanišķi, Tamula). Gandrīz visi vēlā neolīta zvejas un medību rīku tipi saskatāmi jau vēlā mezolīta un agrā neolīta rīku formās, liecinot par abu šo kompleksu zināmu tuvību. Vēlais neolīts tikai parāda ārkārtīgi lielas tipu variācijas. Tas īpaši sakāms par kaula bultu galiem. Jauna iezīme ir lielo harpūnu (ar vienu vai diviem zobiem) parādīšanās vidējā neolīta beigās un vēlā neolīta sākumā.

Latvijas teritorijā akmens laikmetā tātad pagaidām izda-

lāmi četri zvejas un medību rīku kompleksi: 1) Ārensburgas-Svidru kultūras; 2) Kundas kultūras; 3) vēlā mezolīta un agrā neolīta Narvas kultūras; 4) vēlā neolīta kultūras komplekss. Mēs varējām izsekot šo kompleksu pakāpeniskai izveidei. Ikvienā iepriekšējā posmā jau sporādiski parādās rīki, kas kļūst par valdošajiem nākošajā periodā, norādot uz arheoloģisko kompleksu genētisku saistību. It īpaši tuvi abi pēdējie rīku kompleksi. Tomēr, no otras puses, jāatzīmē, ka ikviens no šiem grupējumiem atšķiras pēc valdošo rīku sastāva, katrā no tiem parādās arī jaunas, agrāk nebijušu rīku formas, liecinot par jaunu kultūras elementu pieplūdumu.

F. Zagorskis

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI OSAS APMETNĒ

Vēstures institūts turpināja pētniecības darbus Osas apmetnē, Lubānas līdzenuma ziemeļaustrumu daļā, Balvu rajona Lazdukalna c.p. teritorijā, Piestīpas upītes labajā krastā. Pirmie izrakumi apmetnes teritorijā tika veikti 1964. gadā, kad upītes jaunās izraktās gultnes pašā krastā divās vietās tika atsegta 16 m² un 56 m² liela platība (A un B laukumi). Nolūkā savākt paraugus radioaktīvā oglekļa un putekļu analīzēm 1969. gadā blakus tika izrakts šurfs 6 m² platībā (C laukums). Šajos izrakumos neskarta kultūrslāņi tika atrasts agrā neolīta (A un C laukumā), kā arī vēlā mezolīta un agrā neolīta (B laukumā) arheoloģiskais materiāls. Bez tam B laukumā kultūrslāņa virspusē konstatēja vidējā neolīta materiālu, kāds ir raksturīgs Austrumbaltijas ķermes-bedrīšu keramikas kultūrai.

Lai iegūtu papildmateriālus par vēlā mezolīta un agrā neolīta kultūrām un risinātu to ģenēzes, kā arī iedzīvotāju samiciekās darbības problēmas, bija nepieciešams veikt plašākus izrakumus. 1981. gadā pētījumu gaitā tika atsegta 86 m² liela platība (D laukums un tā paplašinājums), kas ziemeļos robežojās ar A un C laukumiem, bet rietumos ar B laukumu. Izrakumos ieguva 326 kaula, raga, akmens, krama un koka priekšmetus, 1400 keramikas paraugu, ap 2000 dzīvnieku un zivju kaulu.

Izrakumos izlievās konstatēt Piestiņas upītes seno krastu, ko tagad sedz 0,5 m bieža no jaunās upes gultnes izraktās zemes kārtā, kā arī 0,5 m biezs sākotnējās velēnas un upes sanesumu slānis. Krasta pamatzemi veido iezilganais un sarkanīgais māls. Kultūrslānis, vidēji 0,5 - 0,8 m biezs, konstatēts tikai uz terases 1,8 m dziļumā no tagadējās virsmas. Tam pamatā zilā glūda, bet iepakās sapropelis.

Pēc sastāva un atradumu rakstura izšķirami divi atšķirīgi kultūrslāņi.

Augšējo, kas konstatēts visā uz terases atsegtajā platībā, veidoja smalkgraudaina tumši pelēcīga smilts ar tumšāku josliņu slāņojumiem un nelieliem akmeņiem, vietām - vidēji rupja grants. Sākot ar 2 m attālumu no senās krasta līnijas, tani daudz horizontāli gulošu nemizotu koku (Ø 3-6 cm), vietumis atsevišķi plašāki mizu laukumi. Dažiem kokiem bija labi saskatāmas cirtuma pēdas. Šie koki varētu liecināt, ka uz terases atradušās vieglas slieteņa tipa celtnes, taču celtnu formu un izmērus nebija iespējams noteikt. Visā atsegtajā platībā izdevās konstatēt tikai četras pamatzemē iedzītu mietu vietas, kas atradās tālu cita no citas.

Pirmajā slānī iegūts daudzveidīgs arheoloģiskais materi-

āls. Visa keramika iegūta tikai šīnī slānī. Keramikai raksturīgi trūcīgi ornamentēti lieli māla trauki ar smailu dibenu, taisnām malām, kā arī zemas ovālas bļodiņas. Nedaudziem traukiem to augšmala bija viegli profilēta. Trauki gatavoti no vāji apdedzināta iezilgana māla ar lielu zaļu stiebru piejaukumu. Stieбри iznikstot atstājuši poras. Ornamentu veidoja sikas, ar tievu apaļu kociņu iebakstītas bedrites, plānu puslokveida ķemmes zobīņu vai gludā spiedoga iespiedumi, retāk - prāvākas apaļas bedrites. Ornamenta elementi izkārtoti vienkārši - paralēli trauka augšmalai ejošās joslās, dažreiz arī trīsstūrī.

Atrastā keramika raksturīga tikai agrajam neolītam. Dažas tipiskās ķemmes-bedrīšu keramikas lauskas iegūtas virskārtā, no upes izmestajās zemēs.

Kā savdabīgs atradums minamas divas nelielas lauskas, kas darinātas no māla ar rupju smilšu graudu piejaukumu, ornamentā - ar kociņu ievilkta svītras. Šāda keramika Latvijas teritorijā nebija zināma. Tā raksturīga agrajam neolītam Karālijā un Somijas dienvidaustrumos, kur pazīstama kā Speringssas tipa keramika. Tās nonākšanas ceļi Latvijas teritorijā ir vēl pētījami.

Bez keramikas pirmajā slānī atrasts daudz dažādu kaula un raga izstrādājumu (23.att.:1-15). Visvairāk ir dažādu formas un lieluma ziņā atšķirīgu raga kaltu ar simetrisku un asimetrisku asmeni. Samērā daudz arī kaula rīku ar 45° leņķī nozāģētu darba galu un to atgriezumu, plātsmens un šaurasmens kaula kaltu un to fragmentu, ilenu, smailu, dunču fragmentu. Īpatnējas ir no garo kaulu galiem darinātas uzmaivas, no šķeltām ribām izgatavotie naži ar rūpīgi noslipētu virsmu.

Nozīmīgu vietu atradumu vidū ieņem dažādas formas un lie-

luma bultu un šķēpu gali (23.att.:1-5). Visizplatītākie ir no kaula šķīlām gatavotie bultu gali ar paplašinātu vīdusdaļu un apaļu, ovālu vai arī stipri noplacinātu šķērsriezumu. Atrasta viena šāda bultas gala sagatave, kam forma jau izveidota, bet virsma nav noslīpēta. Tajā redzamas gareniskas griezuma švīkas. Šķēpu galiem ir gludas sānu malas bez īpaši izteiktas kāta daļas vai arī gara lapa, abpusēji izveidotas atkarpes pārejā no lapas kātā un iss iedzītis. Šāda forma Latvijas agrā neolīta arheoloģiskajā materiālā nebija līdz šim pazīstama. Harpūnas iegūtas tikai fragmentu veidā (23.att.:6). Atrasti arī vairāki viengabala un saliktie makšķerāķi un to fragmenti (23.att.:8).

Kā mākslas izstrādājums minama no dzīvnieka ribas izgatavotā čūskas figūriņa. Atrasti arī mežacūku, aļņu, laču un zirgu zobu piekariņi, kas pildījuši amuletu funkcijas (23.att.:12-15).

Akmens un krama izstrādājumu samērā maz (23.att.:16-21). Visvairāk ir dažādu no cietām akmens šķīrnēm darinātu slīpējamo akmeņu fragmentu (23.att.:18). Cīrvjiem pieta daļā sašaurinājums, skaldņots vai noapaļots šķērsriezums. Akmens un sānu malas parasti rūpīgi noslīpētas (23.att.:19-21). Krama izstrādājumus pārstāv nelieli, no nažveida vai neregulārām atšķīlām darināti dažādas formas kasīkļi (23.att.:16,17). Darbam izmantots viens gals vai arī visas sānu malas, dažiem darba daļa ieliekta. Atrastas arī nažveida šķīlas ar sānu retušu, grieznītis, tāpat arī raksturīgs kvarca gala kasīklis. Pirmajā slānī uztiets tikai viens koka priekšmeta fragments ar ovālu šķērsriezumu, tura garums 37 cm, platums 3,4 - 6,0 cm, biezums 2,2 cm. Abās sānu virsmās tam nelieli padziļinājumi.

23.uttels.

Otrās apmetnes pirmais slānis visā pilnībā attiecināms uz agro neolītu, un pēc iepriekšējos gados iegūtā materiāla analizēm ar radioaktīvā oglekļa metodi tas datējams ar 4.g.t.p. m.ē. Pēc jauniegūtajiem paraugiem būs iespējams šo slāni datēt precīzāk. Tajā iegūtais arheologiskais materiāls sniedz jaunus, interesantus datus par Narvas kultūras agro attīstības etapu.

Otrais slānis konstatēts tikai izrakumu laukuma dienvidaustrumu daļā nelielā iepakā ap 10 m² platībā un turpinās dienvidu un austrumu virzienā. Tas sastāvēja no irdenas kūdras ar sīku žagaru un mizu piejaukumu. Šīni slāni atraste tikai 30 kaula, raga, akmens un koka izstrādājumu. Pie nozīmīgākajiem pieskaitāms kaula šķēpa gals ar garu, slaidu lapa daļu, simetriskām atkarpēm pārejā uz kātu, divi bultu gali - bikonisks un adatveida, vairāki šķēpu galu fragmenti, kaula ileni, naži, dunču fragmenti, raga kalti, kauli un rāgi ar apstrādes pēdām, stipri apdrupuši akmens cirvji ar vājām slīpējuma pēdām, mažacūkas zobu piekariņi. Krama priekšmeti netika atrasti. Īpaši minama 23 cm gara alkšņa koka vāle. Rokturis tai veidots, rupji aptēšot šķīlas sānu malas, bet vāles muguriņā atstājot mizu. Otrs atrastais koka izstrādājums ir kāda lielāka priekšmeta daļa, kam trīsstūrveida šķērsriezums.

Tipologiski un stratigrāfiski otrais slānis varētu tikt datēts ar vēlo mezolītu - 5. g.t.p.m.ē., kas ir vēl samērā maz pētīts.

A. Zariņa

IZRAKUMI LIELVĀRDES DIEVUKAINĀ 1980. GADĀ

Vēstures institūta ekspedīcija nobeidza pētījumus nocietinātā apmetnē Lielvārdes Dievukainā. No jauna izpētīts 88 m² liels laukums senvietas vidusdaļā, savienojot iepriekšējā gadā pētītos laukumus. Iegūtas 218 senlietas, 1116 māla trauku lauskas, ap 2000 osteologiskā materiāla vienību u.c. Izpētot 4 m biezo kultūrslāni, tika atklāti iepriekšējos gados konstatēto piecu hronoloģiski atšķirīgo slāņu un aizsargkonstrukciju turpinājumi.

Senākā (5. slāņa) vaļņa daļa pētītajā laukumā atklāta 1 m no Daugavas krasta kraujas. Zemju valnis bijis 0,5 m augsts, tā malās krauti lieli akmeņi, ārpusē izrakts 0,5 m dziļš un līdz 2 m plats grāvis. Līdz 0,7 m pamatzemē ierakto stabu vietu rinda liecina, ka uz vaļņa bijušas koka konstrukcijas. Apmetnes iekārtojuma izpratnei nozīmīga ir atsegtā ieejas vieta apmetnē. Te grāvis pārtraukts un vaļņa gali nostiprināti ar lieliem akmeņiem. Caur valni ārpusē ieejai vedis stabu žogs.

Nākošā (4. slāņa) apdzīvotības laikā apmetne paplašināta, aiz senā grāvja ierīkots 1 m augsts, līdz 2 m plats zemju valnis. Vaļņa iekšējai malai pieslēgusies guļkoku siena, no kuras saglabājušās pārogļojušās paliekas. Ieejas vieta 4. slāņa valnī atradusies iepretī senākā (5.) slāņa ieejai. 120 cm platā ieeja no vaļņa norobežota ar ciešu mietu žogu, no kura saglabājušās līdz 60 cm dziļās mietu vietas pamatzemē (kultūrslāni šajā vietā līdz pat pamatzemei postījusi viduslaiku apbūve). Vaļņa iekšpusē koka aizsargkonstrukcijai

bijusi piebūvēta dzīvojamā celtnē. Tās izmērus iezīmēja četras līdz 80 cm dziļas stabu vietas vaļņa iekšpusē un senajā grāvī. Te saglabājusies pavarda vieta ar akmeņu iezogojumu (\varnothing 1,5 m).

3. slāņa aizsargvalnis atvirzīts vēl par 1,5 m uz āru, no tā atsegta 2-3 m plata iekšējās nogāzes un virsmas daļa, bet plakuma daļā - izpostītu pavardu paliekas. No 2. slāņa koka aizsargsistēmas laukuma ziemeļu daļā saglabājušās paralēlu divās un trijās kārtās sakritušu pārogļotu baļķu paliekas 1,5 m platā un 3 m garā joslā. Plakuma pusē tām pieslēgušās dzīvojamās celtnes, no kurām saglabājušās divas pavardu vietas (\varnothing 1,5 - 20m). Tās ir lēzenas, pildītas ar nelieliem laukakmeņiem.

1. slāņa līmenī senais kultūrslānis sapostīts ar viduslaiku apbūvi. Te konstatētās dzīvojamās celtnes ārējā, valnim piegulošā siena mūrēta no dolomīta plāksnēm, saistot tās ar māliem, bet pārējās sienas, domājams, bijušas koka. Mūra siena atsegta 7 m garumā, tās pamatne no virskārtas atrodas 3,4 m dziļi. Mūra sienas ārpusē atradies zemju valnis, kura virsējā daļa tagad nolīdzināta. Celtnes aizsardzībai rakts arī līdz 6 m dziļais un 10 m platais grāvis senvietas ziemeļaustrumu pusē. Celtnē atsegta 1,5 x 3,5 m lielas no dolomītiem mūrētas krāsns paliekas ar apmūrētu bedri priekšā. Kopā ar iepriekšējos gados pētītajām viduslaiku celtnē atklātas trīs krāsni no atbilstošām pārbūvēm. Celtnē atrastās senlietas - stopa un loka bultas, pieši, slēdzenes u.c., tāpat māla un akmens masas trauku keramika - datējamas ar 12.-13. gs. miju.

24. attēlā parādīti senākajos slāņos (1. g.t.p.m.ē. otrā pusē, iegūtie atradumi: kaula rotadatas (:1-8), šujamادات (:9,

šķēpu gali (:10), krama asmeņu ietveres (:11), raga priekšmeti (:12), krama bulta (:13), māla veidnes bronzas stieples un cirvja atliešanai (:14,16), tīģeļu fragmenti (:15).

Kopumā senvieta aizņem ap 400 m², no tās izpētīti 218 m². Konstatēts, ka apmetnes lielākā daļa gājusi bojā, nobrūkot Daugavas krastam. Pētījumos iegūts ieskats galvenokārt par aizsargkonstrukcijām apmetnes atlikušajā ārējā daļā. Te 4-5 m biežajā mītnu slānī konstatētas piecas radikālas nocietinājumu pārbūves. Senākais nocietinājums - no l. g.t. p.m.ē. vidus - bijis 0,5 m augsts zemju un akmeņu valnis ar 0,5 m dziļu grāvi ārpusē. Nākošajā pārbūvē, apmetni paplašinot, nocietinājums pārcelts uz senā grāvja ārmalu un ierikots katrā ieejas pusē atšķirīgs: ar valni un koka aizsargkonstrukciju, kurai piebūvētas dzīvojamās ēkas - vienā pusē, un ar divkārsu koka sētu - otrā pusē. Sekojošais (3. slāņa) aizsargvalnis ierikots ap mūsu ēras sākumu. Tas izmēros ievērojami pārsniedz iepriekšējos: ir līdz 4 m plats, 3 m augsts, ar blīvu dolomītu krāvumu ārējā nogāzē, aiz kura izveidots līdz 1 m dziļš grāvis. Laikā no mūsu ēras l. g.t. pirmās puses līdz 7.-8. gs. ierikots aizsargvalnis, kas vēl atvirzīts par 2-5 m. Tā virsmā un ārējā nogāzē konstatētas apogļotas koka konstrukciju paliekas. Apdzīvotā daļa, tāpat kā senākajos slāņos, atradusies cieši gar vaļņa iekšpusi, bet apmetnes nocietinātajai daļai tolaik bijis galvenokārt patvēruma vietas raksturs, jo apdzīvota jau arī vaļņa ārpuse. Par iedzīvotāju etnisko piederību pie baltiem liecina atrastā keramika: no 3499 bezripas lauskām 58% sastāda švikātās, 39% - gludās, 1,3% - gludinātās, 0,7% - apmestās, 0,7% - ar nagiespiedumiem rotātās, 0,3% - tekstilās keramikas lauskas.

Turpinot apzināt senvietas Cgres rajonā, apsekoti Dau-

gavas krasti no Ciemupes līdz Ogresi un no Ķeguma līdz Rīgas rajona robežai. Konstatētas piecu līdz šim nezināmu apmetņu vietas.

Apmetne pie Ogresgala c.p. Ciemupes ietekas Daugavā Ciemupes kreisajā krastā, Daugavas krasta 1. terasē aizņem ap 50 x 150 m lielu platību. Atrastas ripas keramikas lauskas.

Apmetne Ogresgala c.p. pie Čabu mājām, Daugavas krasta 1. terasē aizņem ap 100 x 200 m lielu laukumu. Atrastas ripas keramikas lauskas un krama gabaliņi.

Apmetne Ogresgala c.p. pie Straumju mājām Daugavas krasta 1. terasē aizņem ap 100 x 150 m lielu laukumu. Atrastas ripas un bezripas keramikas lauskas.

Apmetne pie Ķeguma pc. Sārmuļu mājām Daugavas krasta 2. terasē aizņem ap 50 x 200 m lielu laukumu. Atrastas ripas keramikas lauskas un krama gabaliņi.

Apmetne pie Ķeguma pc. Dūju mājām Daugavas krasta 2. terasē aizņem ap 50 x 100 m lielu laukumu. Atrastas ripas keramikas lauskas.

A. Zariņa

IZRAKUMI LIELVĀRDES PILSKALNĀ UN PRIEKŠPILI

1981. GADĀ

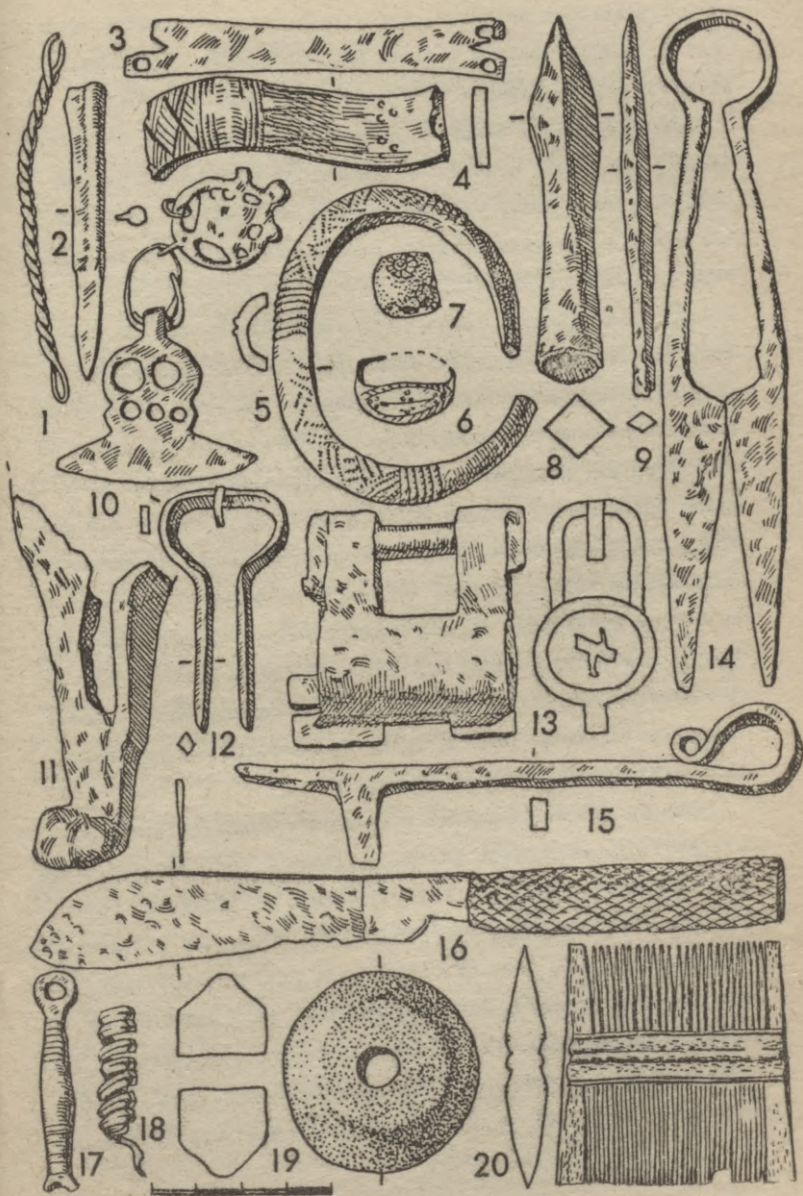
Vēstures institūta ekspedīcija no 25. maija līdz 30. septembrim strādāja izrakumos Lielvārdes pilskalnā un priekšpilī.

Priekšpili izrakumi izdarīti uz pilskalnu ejošā ceļa vietā. Te 240 m² lielā laukumā izpētīts 70 - 200 cm biezs kultur-

slānis, iegūtas 243 senlietas, 269 māla un akmens masas trauku lauskas, ap 3000 osteologiskā materiāla vienību u.c. Kultūrslāni krasi izdalās līdz 50 cm bieza apakšējā daļa ar izteikti melnu mitru zemi, kas jaukta ar pavarda akmeņiem. Te atklātas vairākas pavardu vietas, kas izvietotas 4 - 10 m attālumā cita no citas. Sešas no tām (\varnothing 100-150 cm) līdz 50 cm iedziļinātas zemē. Domājams, ka vairums pavarda vietu bijušas neiedziļinātas, ar nelielu laukakmeņu brūģi pamatā, taču tās pārjauktas, pavarda akmeņi izklidēti. Atklāta arī 80 cm dziļa saimniecības bedre (\varnothing 100 cm) un puse krāsns. Krāsniņ bijusi krauta laukakmeņu velve, no kuras saglabājušās trīs akmeņu kārtas un māla klons. Atsegtajā pamatzemes reljefā redzams, ka priekšpils teritoriju ziemeļrietumu - dienvidaustrumu virzienā šķērsojusi ap 6 m plata, 100 - 150 cm dziļa grāvīša, iespējams, sena Rumbiņas upītes gultne.

Šajā senākajā slānī iegūtās senlietas (25.att.:1-5,7,9) un keramiku (bezripas gludo un gludināto un ripas) var datēt ar 10.-13. gs. Vairākas rotas: piekariņš, kaklariņķa fragments, aproce (25.att.:2,5) liecina par iedzīvotāju etnisko piederību pie lībiešiem, taču atrastas arī dažas latgaļiem (25.att.:4) un zemgaļiem (25.att.:3) raksturīgas rotas.

Priekšpils kultūrslāņa biezākā virsējā daļa atbilst laika posmam, kad pilskalnā atradās vācu bruņinieku mūra pils, t.i., no 13. līdz 17. gs. Atsevišķās vietās šī laika apbūve pilnīgi izpostījusi senāko slāni. Vietām tā slāņojas divās kārtās. Te atklātas četru ap 1 x 2 m lielu četrstūrveida krāšņu paliekas. Krāšņu pamatos blīvi novietoti palieli akmeņi ar plakanu virsmu, virs kuriem klāts māla klons. Krāsniņ atradušās koka celtnēs, kurām bijušas ar mālu saistītas akmeņu vai ķieģeļu velves. Saglabājušās kādas 3 x 6 m lielas

divtelpu celtnes paliekas, kuras baļķu sienas bijušas apzīstas ar māliem. Celtne līdz 40 cm iedziļināta pamātzemē, vienā no telpām saglabājušās krāsns vai pavarda atliekas.

Daudzie dzelzs sārņu un krica gabali (ap 200), no kuriem vairāki apcirsti, norāda, ka priekšpili atradusies dzelzs ieguves vieta. Kādas celtnes (iespējams, kalves) apkārtne bez krica un sārņiem atrastas pakavnaglu galvas un smailes (70) un pakavu fragmenti.

Ar pils celšanas sākuma laiku saistāms ap 100 cm platais koka klāsts - celiņš, pāri priekšpils teritorijai virzienā uz pili. Reljefa augstākajās vietās tas ierakts, līdz ar to sapostot seno kultūrlāni. Klāsts izsekojams 25 m garumā un izbeidzas pie graviņas. Labāk saglabājusies līdzīgas iedziļinātas baļķu konstrukcijas neliela daļa, kas apmēram 2 m garā posmā atklāta graviņas pilskalna pusē, izrakumu laukuma ziemeļaustrumu stūrī. Te labi saglabājušos baļķu klāsta virspuse stipri nodeldēta. Baļķu virziens sakrīt ar iespējamu ceļa vietu, kas vedis uz pili tās celšanas laikā, kad vēl nav bijis izveidots aizsarggrāvis starp pili un priekšpili. Zemes slāņojumi izrakumu laukumā rāda, ka minētais grāvis izveidots tikai vācu mūra pils aizsardzībai.

Slāņi, kas atbilst mūra pils apdzīvošanas laikam (13.-17. gs.) atrasti: stopa bultas (5) (25.att.:8), bronzas trauku fragmenti (6) (25.att.:11), atslēgas un slēdzenes (6) (25.att.:13), dzirkles (2) (25.att.:14), vargans (25.att.:12), āderu cērtamie (3) (25.att.:15), naži (39) (25.att.:16), pīpes fragmenti (16), zirga nagu apkalumi (3), apkalumi ar platu vidusdaļu (14), ileni (8), cirtņi (3), galodas (7) u.c. Dažas no atrastajām rotām - važiņas fragments, gredzens un piekariņš (25.att.:1,6,10) - norāda, ka daļa priekšpils ie-

mitnieku bijuši vietējās cilmes.

17. gs. pirmajā pusē, kad Vidzeme nonāk zviedru varā, Lielvārde līdz ar Jumpravas un Rembates muižām tiek piešķirta Rīgas naudas kaltuves pārziņim Volfam. Kopš šī laika līdz pat 20. gs. sākumam priekšpils teritorijā atradušās Lielvārdes muižas ēkas.

Lielvārdes pilskalna dienvidaustrumu stūrī, pie Rumbiņas ietekas Daugavā 52 m² lielā laukumā atsegts 200 cm biezs mītnu slānis, kur iegūtas 37 senlietas, 555 māla un akmens masas trauku lauskas, ap 1000 osteologiskā materiāla vienību u.c. 1 m dziļumā, 4 m garumā te tika atsegta 1,5 m bieža aizsargmūra paliekas. Mūra ārpusē atklājās izpostīta senāka aizsargmūra paliekas. Aizsargmūris celts krietni vēlāk par pili, jo zem tā atrodas vēl līdz 60 cm biezs mūra pils laikam atbilstošs 13. līdz 17. gs. mītnu slānis. Te atrasti naži (2), zirga nagu apkalumi (2), pakavi (2), galodas (4) u.c. Zem viduslaiku slāņa konstatēta intensīvi melna ar pavarda akmeņiem jaukta līdz 50 cm bieža mītnu zemes kārtā. Te atrasts stienīšu važiņas posms, spirālite, vārpstas skriemeļi (4), ķemmes (25.att.:17-20), šķepa gals, rituāla kaļķakmens cirviņa fragments, stikla krelles(3) u.c. un bezripas (gludā, gludinātā, apmetā un ar nagiespiedumiem rotātā) keramika. Senlietas liecina, ka pilskalns pirms vācu iebrukuma bijis apdzīvots vismaz jau no 9. gs. līdz mūra pils uzcelšanai 13. gs. pirmajā pusē.

Turpinot apzināt senvietas Ogres rajonā, apsekots Daugavas kreisā krasta rajons no Līdes līdz Daugaviešiem bl. Birzgales pagasta robežās. Konstatētas četras līdz šim nezināmas apmetņu vietas.

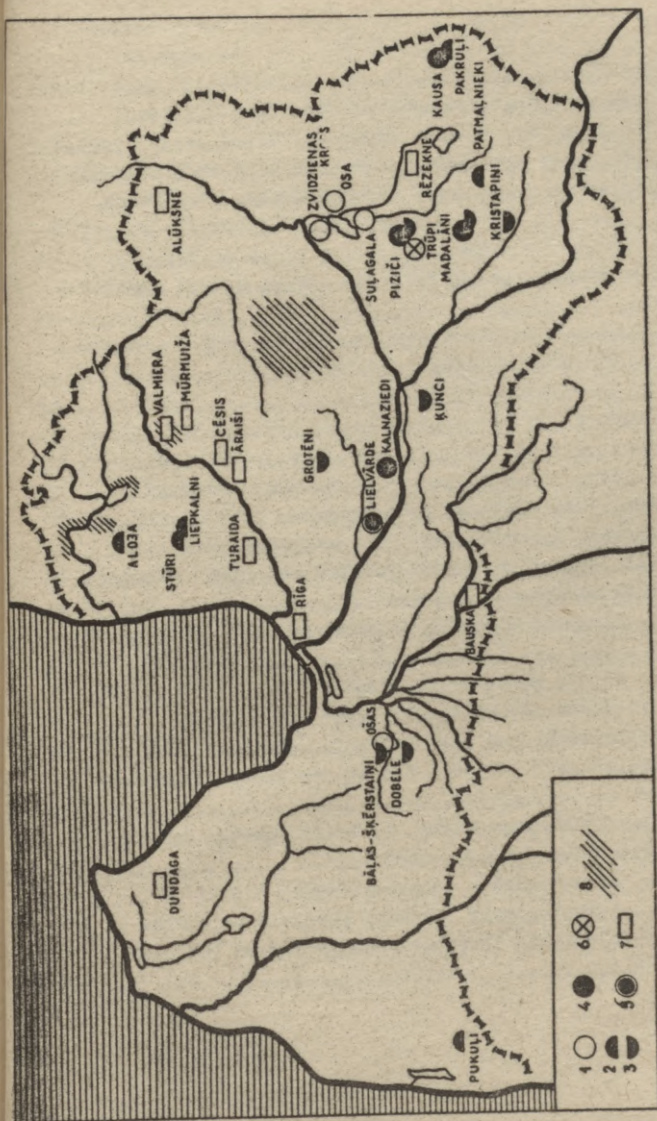
Apmetne ar ripas keramikas lauskām atklāta tirumā dien-

vidrietumos no Podnieku mājām.

Apmetne ar ripas keramikas lauskām un krama gabaliņiem konstatēta ziemeļrietumos no Slaidēnu dzīvojamās ēkas.

Intensīvs apmetnes slānis ar ripas un bezripas keramikas (gludās, gludinātās, apmetās, ar nagiespiedumiem rotātās) lauskām un dzelzs sārņiem atrodas dienvidos Slaidēnu pilskalnam. Te arumos saskatāmas pavardu vietas ar apdegušiem akmeņiem. Apmetnes vieta aizņem vismaz 100 x 150 m lielu laukumu.

Apmetne ar ripas un bezripas (gludinātā) lauskām konstatēta tīrumā ziemeļaustrumos no Pilskalnu mājām. Te atrada arī četrstūrainu kvarcīta šķīlamakmeni.

ARĒOLOĢU 1980. UN 1991.GADA EKSPEDICIJAS LATVIJAS PSR TERITORIJĀ

- 1- spmērne; 2- uzkalnīņu kapulauks; 3- līdzenais kapulauks; 4- pilskaļns;
5- pilskaļns ar spmētni; 6- kulta vieta; 7- nūrs pils; 8- arheoloģiskā apzīmē-

šana

S A T U R S

Priekšvārds	3
Z.Apala. Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs	5
J.Apals. Izrakumi Cēsu Riekstu kalnā	12
J.Apals. 1981. gada izrakumi Āraišu mūra pili un priekšpili 21	
J.Apals. Āraišu ezerpils 9.gs. dzīvojamā nama rekonstrukcija	24
M.Atgāzis. Pētījumi Alūksnes pili	28
M.Atgāzis. Izrakumi Dobeles Baļu-Šķerstaigu un Ošu senvietās	33
V.Bebre. Ādas apavu atradumi Rīgas arheoloģiskajos izrakumos laikā no 1974. līdz 1980. gadam	42
T.Berga. Valmieras ekspedīcijas darbs	46
T.Berga. Izrakumi Kaijciemā	47
T.Berga. Izrakumi Mūrmuižā	51
I.Briede. Izrakumi Kristapiņu kapulaukā 1980. gadā	52
A.Caune. 1980. gada pētījumi Rīgā Daugavas ielā	55
A.Caune. Izrakumi Bauskas pili 1980. un 1981. gadā	60
A.Caune. Jūmta seguma materiāli Bauskas pili (15.-17.gs.)..	65
J.Daiga. Izrakumi Dobeles kapsētā	71
J.Graudonis. Izrakumi Turaidas pilsdrūpās 1980. un 1981. gadā	76
J.Graudonis. Alojas Buktu Velna klāpis	84
R.Grāvere. Latviešu odontoloģiskie tipi	88
I.Loze. Arheoloģiskie pētījumi Suļagala apmetnē	90
I.Loze. Arheoloģiskie pētījumi Zvidzienes kroga (Zvidzes) apmetnē	91
I.Loze. Lubānas līdzenuma skmens laikmeta apmetņu datējumi ar radioaktīvu oglekļa metodi	93
E.Mugurēvičs. Arheoloģiskie izrakumi Dundāgas pili	95
E.Mugurēvičs. Arheoloģiskie izrakumi Rēzeknes pilskalnā ..	101
R.Radiņš. Arheoloģiskie izrakumi Patmaļnieku un Pakruļu senkapos	108

A.Rasiņš, M.Tauriņa, Kultūraugu un nezāļu sēklas Rīgas un tās apkaimes arheoloģisko izrakumu materiālos	111
A.Stubavs, N.Jefimova. Kalnaziēdu arheoloģiskās ekspedīcijas 1981. gada darba rezultāti	114
B.Šnore, Izrakumi Ķuncu kapulaukā	120
V.Urtāns, Madalānu pilskalna un Madalānu kapulauka pētījumi 1980. un 1981. gadā	126
J.Urtāns, Izrakumi Kausa pilskalnā, Grotēnu viduslaiku kapsētā un Rušona ezera Upursalā	131
J.Urtāns, Arheoloģiskie izrakumi Piziņu Kaupra kalna pilskalnā	134
J.Urtāns, D.Čudars, Arheoloģisko pieminekļu upsekošana Madonas rajonā un pieminekļu uzmērīšana Alūksnes rajonā	138
A.Vasks, Pukuļu uzkalniņu kapulauks	141
I.Zagorska, Arheoloģisko pieminekļu apzināšana 1981. gadā Valmieras rajonā	147
I.Zagorska, Kaula zvejas un medību rīku arheoloģiskie kompleksi Latvijā akmens laikmetā	150
F.Zagorskis, Arheoloģiskie izrakumi Osas apmetnē	153
A.Zariņa, Izrakumi Lielvārdes Dievukalnā 1980. gadā	159
A.Zariņa, Izrakumi Lielvārdes pilskalnā un priekšpili 1981. gadā	163

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Предисловие	3
Э.Апала	Работы Цесисской археологической экспедиции 5
Я.Апалс	Раскопки на Цесисском Риексту калнс . 12
Я.Апалс	Раскопки Арайшского замка и фортбурга в 1981 г. 21
Я.Апалс	Реконструкция жилого дома IX века в Арайшском озерном замке 24
М.Атгазис	Исследования в Алуксненском замке . . 28
М.Атгазис	Раскопки могильника Баляс-Шкерстайни и поселения Оши 33
В.Бебре	Находки кожаной обуви в археологичес- ких раскопках г. Риги в 1974-1980 гг. 42
Т.Берга	Работа Валмиерской экспедиции . . . 46
Т.Берга	Раскопки в Кайциеме 47
Т.Берга	Раскопки в Мурмулжа 51
И.Бриедс	Раскопки могильника Кристайни в 1980 г. 52
А.Цауне	Исследования 1980 г. в Риге на ул. Даугавас 55
А.Цауне	Раскопки 1980-1981 гг. в Бауском замке 60
А.Цауне	Типы черепиц XV-XVII вв. в Бауском замке 65
И.Дайга	Раскопки древнего Добельского кладбища 71
Я.Граудонис	Раскопки Турайдского замка в 1980-

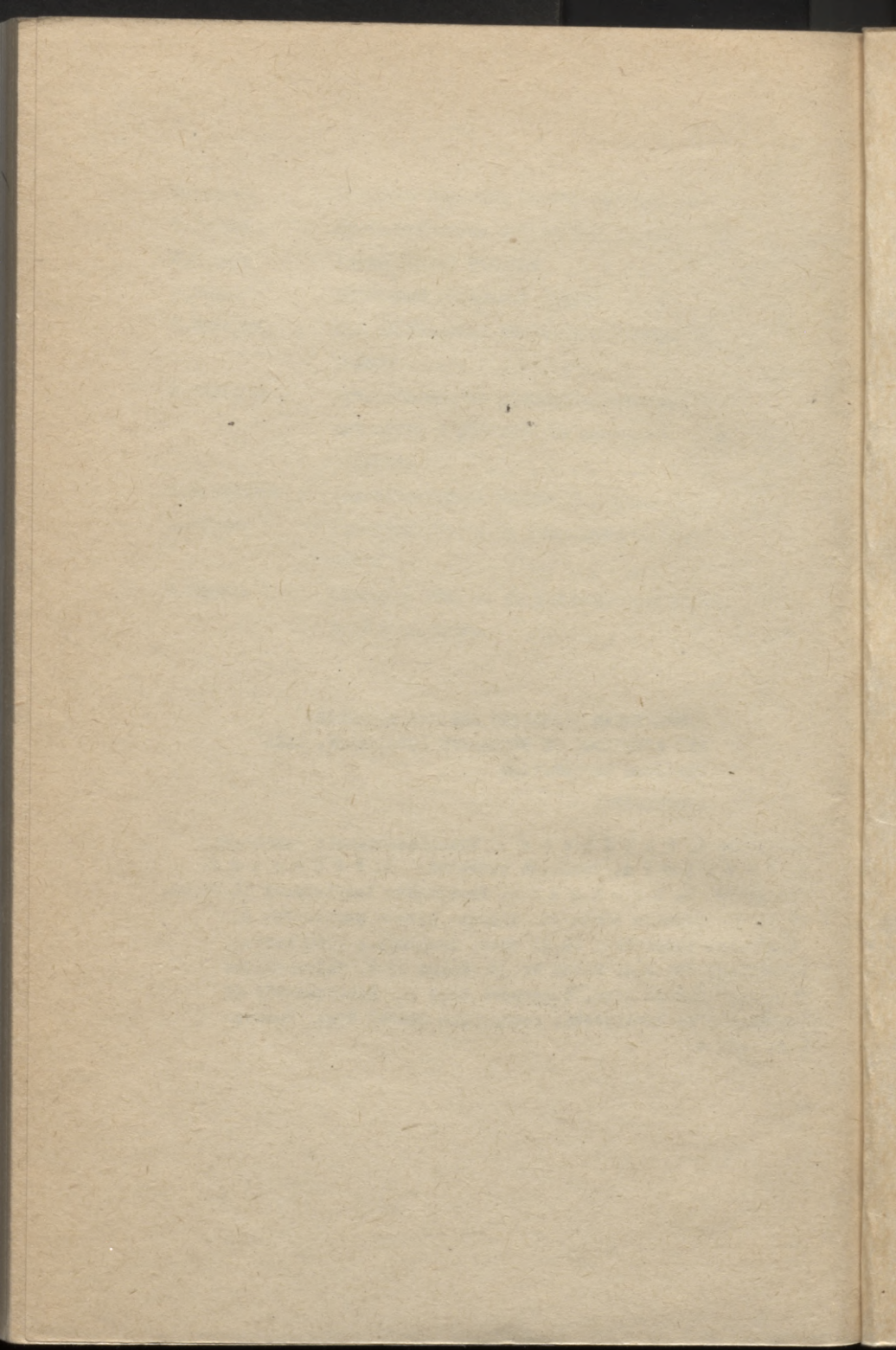
	1981 гг.	76
Я.Граудонис	Букту "Велна клепис" (Чертова охапка) в Алоэ	84
Р.Гравере	Одонтологические типы латышей	88
И.Лозе	Археологические исследования поселения Сулягалс	90
И.Лозе	Археологическое изучение поселения Звидзиенаскрогс (Звидзе)	91
И.Лозе	Радиоуглеродные датировки поселений каменного века Лубанской равнины	93
Э.Мугуревич	Раскопки Дундагского замка	95
Э.Мугуревич	Раскопки Резекненского городища	101
А.Радиньш	Раскопки могильников Патмальниекс и Пакрули	108
А.Расиньш, М.Тауриня	Семена сельскохозяйственных злаков и сорняков из археологических мате- риалов Риги и ее окрестностей	111
А.Стубавс, Н.Ефимова	Результаты работ Калназиедской экспедиции 1981 г.	114
Э.Шноре	Раскопки могильника в Кюнци	120
В.Уртанс	Изучение Мадаланского городища и могильника в 1980-1981 гг.	126
Ю.Уртанс	Раскопки городища Кауса, средневеко- вого могильника Гротены и Упуркалса на оз. Рушоны	131

Ю.Уртанс	Раскопки городища Пизичу Каупракалнс . . .	134
Ю.Уртанс, Д.Чударс	Археологические разведки в Мадонском и Алуксненском районах	138
А.Васкс	Курганный могильник Пукули	141
И.Загорска	Археологическая разведка в Валмиерском районе	147
И.Загорска	Археологические комплексы костяных ору- дий охоты и рыболовства каменного века в Латвии	160
Ф.Загорскис	Археологические раскопки стоянки Оса . . .	153
А.Зариня	Раскопки 1980 г. в Лиелвардском Диеву- калнс	159
А.Зариня	Раскопки 1981 г. на Лиелвардском горо- дище и Форбурге	163

ZINĀTNISKĀS ATSKAITES SESIJAS MATERIĀLI
PAR ARHEOLOGU UN ETNOGRĀFU 1980./1981. GADA
PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

ARHEOLOĢIJA

Redaktore A. F e l d h ū n e . Mākslinieciskais redaktors
V. K o v a ņ o v s . Tehniskā redaktore I. Š t o k m a n e .
Korektors L. B r a h m a n e . Parakstīta iespiešansi 11.03.82.
JT 14153. Formāts 60x84/16. Tipogr. ofseta papīrs Nr. 2.
11,00 fiz. iespiedl., 10,23 uzsk. iespiedl.; 7,69 izdevn.
1. Metiens 800 eks. Pasūt Nr.39. Maksā 55 k. Izdevniecība
"Zinātne" 226018 Rīgā, Turgezeva ielā 19. Latvijas PSR ZA
Fundamentālās bibliotēkas rotaprints 226047 Rīgā, Komunā-
lajā ielā 4.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306024677

55 k.